

Fra politisk konflikt til krig

*En komparativ studie av konfliktene som
førte til krig i Bosnia Hercegovina og
Tsjetsjenia*

Sivert J. Solli

Masteroppgave ved Institutt for sosiologi og
samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2013

© Sivert J. Solli

2013

Fra politisk konflikt til krig - En komparativ studie av konfliktene som ført til krig i Bosnia-Hercegovina og Tsjetsjenia

Sivert J. Solli

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Krigene i Tsjetsjenia (desember 1994 til august 1996) og Bosnia (april 1992 til mars 1995) var forskjellige, men utspilte seg begge i en overgangsfase fra kommunismens fall.

Overgangsfasen disse landene gjennomgikk kan ligne på det flere andre land opplevde under endringen fra et kommunistregime til en usikker politisk fremtid. Mye er skrevet om begge case, og mange forskere har prøvd å isolere en - faktor forklaringer på hvorfor utfallet ble krig i begge disse casene.

Isolert sett gir hverken historie og religion akseptable og troverdige forklaringer på utfallene. Men samtidig anerkjennes disse perspektivene en symbolsk påvirkning, betraktet som en type ressurs, ved siden av flere andre påvirkende krefter. Det politiske landskapet i disse casene ble sterkt påvirket av striden mellom aktører i eliteposisjoner, og også eksterne krefter med bånd til disse elitene.

Det faktum at disse konfliktene er svært sammensatte, gir grunn til både å se på flere av forklaringsmodellene i sammenheng, samt se på disse lignende casene i en komparativ analyse. Gjennom teorier som omhandler instrumentalisering av historiske og etnoreligiøse identitetsprosjekter, elitekonkurranse og regional stormaktspolitikk søkes en substantiv, grunnfestet fremstilling av konfliktoppbyggingen, styrket gjennom sammenlikninger av de to casene.

Ambisjonen her er å finne ut om typologiene som destillerer ut av de anvendte teoriene egner seg til å beskrive begge casene på en god måte. Den sentrale problemstillingen er om casene er mest like eller ulike, altså om de er tilfeller av samme kategori av "politisk konflikt som leder til voldelig konflikt" eller ikke.

Forord

Takk til:

Lars Mjøset, min veileder, for bidrag med klargjørende diskusjoner om begreper problemstilling og teksten jeg har jobbet med. Hans skrivetips og korrekturlesing har også vært viktige bidrag.

Svigermor Wenche, for gode skrivetips og korrekturlesing og oppmuntring.

Min kone Marit for nyttige tips, hjelp med tabeller, press og oppmuntring.

Videre vil jeg også takke venner og tilfeldig nysgjerrige, som på spørsmål om hva jeg skriver om har fått meg til å snevre inn og klargjøre problemstillingen også for meg selv.

Takk!

Innholdsfortegnelse

1. Introduksjon	1
1.1 Hensikt og forskningsspørsmål.....	1
2 Metode	4
2.1 Metodisk tilnærming.....	4
2.2 Materiale til innledende sampling og koding.....	8
2.3 Koding.....	9
2.4 Avklaring av sentrale begreper i studien.....	11
2.5 Metodens mulighet til å forme generaliseringer	18
3 Historisk bakgrunn og kontekstbeskrivelse for casene Bosnia og Tsjetsjenia	19
3.1 Tsjetsjensk historie opp til moderne tid.....	19
3.2 Kontekstbeskrivelse av overgangsfase og konflikt i Tsjetsjenia	24
3.3 Bosnisk historie opp til moderne tid	30
3.4 Kontekstbeskrivelse av overgangsfase og konflikt i Bosnia	40
4 Forklaringsfaktorenes relevans for varianter av ressursmobilisering i de forskjellige casene	43
4.1 Nasjonale myter og historiebruk i Tsjetsjenia og Bosnia	43
4.2 Religion som identitetssymbol og konfliktelement i Tsjetsjenia og Bosnia.....	54
4.3 Elitekonkurranse og dens påvirkning på konfliktene	63
4.4 Eksterne parter inngripen i konfliktene	79
5 Vekselvirkning mellom forklaringsfaktorene i konfliktskaleringen	93
5.1 Historiebruk	93
5.2 Religionsbruk.....	94
5.3 Elitekonkurranse	96
5.4 Eksterne parter	98
5.5 Gir forklaringsfaktorene som helhet flest likheter eller forskjeller? Konklusjoner av analysen	100

Litteraturliste.....	108
-----------------------------	------------

1 Introduksjon

Krigene i Bosnia og Tsjetsjenia var forskjellige, men brøt begge ut i en politisk epoke preget av uttalt vilje til å forhandle frem fredelige løsninger. Samtidig foregikk det i denne perioden etter den kald Krigen store politiske endringer i begge landene. Dette innebar at begge befant seg i omfattende overgangsfaser. Det ble forhandlet om landenes fremtidige status, uten at enighet ble oppnådd. Det politiske landskapet var preget av mange aktører, noe som kan ha bidratt til en større grad av usikkerhet. Kommunistpartiene i begge land ble utfordret av blant annet reformister og nasjonalister, og det politiske landskapet endret seg. Maktkampen som fulgte mellom de ulike gruppene satte i gang en voldsspiral og stor usikkerhet. Den radikaliseringsprosessen som disse to landene opplevde kan ha vært et resultat av nettopp dette.

Begge landene var preget av det som kan beskrives som tradisjonell kultur, med tett forankring til egen historie og begge opplevde, etter flere tiår under kommunistisk styre, en religiøs oppblomstring. Dette kan ha bidratt til vanskene med å finne entydige forklaringer på krigsutbruddene. Historie og religion har ofte blitt trukket inn som forklaring på konfliktene og de påfølgende krigene. I begge case kunne det bli hevdet at det dreide seg om en historisk antagonisme eller disposisjon til å krige mot hverandre. Disse forklaringsfaktorene er nå for en stor del avvist som dekkende og seriøse bidrag til å kaste lys over konfliktene. Likevel er fortsatt både historie og religion sentrale elementer i nyere teorier om disse konfliktene. Mer anerkjent i dag er teorier om hvordan ulike eksterne parter påvirket utfallet av konfliktene. Spesielt er posisjonering og konkurransen mellom det som omtales som eliter fremhevet som en av flere sentrale elementer i begge konfliktene i denne studien omhandler.

1.1 Hensikt og forskningsspørsmål

Bosnia og Tsjetsjenia er case av politisk konflikt som eskalerer til voldelig konflikt. Dette er som følge av ressursmobilisering i en situasjon der en overordnet politisk enhet, en føderasjon (Jugoslavia og USSR), har gått i oppløsning.

Dette kan ses som en undergruppe innen en større gruppe av case. Denne gruppen kan beskrives slik: *Ressursmobilisering i situasjoner der en overordnet politisk enhet svekkes eller går i oppløsning*. En politisk konflikt kan løses på politisk plan, eller eskalere til et nivå hvor aktørene forsøker å løse konflikten med voldsmakt. I mine case forekom det en konflikteskalering som førte til bruk av voldsmakt og krig. Dette må forstås på bakgrunn av

den komplekse konteksten og dynamikken mellom aktørene, men også med referanse til aktørenes mobilisering av ressurser de hadde til rådighet. Ressursmobilisering var avgjørende for de politiske aktørenes kampevne og for deres evne til å sikre maktposisjoner. Propaganda, antagonisering og vold var redskaper i denne mobiliseringen. Dermed var ressursmobiliseringen en avgjørende mekanisme i konflikteskaleringen og overgangen fra politisk til voldelig konflikt. Ved å studere relevant faglitteratur har jeg i denne oppgaven trukket sentrale forklaringsfaktorer for konfliktdynamikken, for så å vurdere disse i sammenheng.

Denne studien konsentrerer seg altså om den undergruppen av case der en voldelig konflikt oppstår. Innen en annen hovedgruppe finner vi case der en føderasjon eller union oppløses uten at utfallet blir voldelig konflikt (for eksempel Tsjekkoslovakia 1992/3, Norge/Sverige 1905).

Vi finner case av slik eskalering til voldelig konflikt/kri også i samtiden. Ressursmobilisering i situasjoner der en overordnet politisk enhet svekkes eller går i oppløsning preger utviklingen i flere land i dagens Midtøsten, for eksempel Libya, Irak og nå den tragiske utviklingen i Syria. I begge tilfeller finner vi svekkelse eller oppløsning av en overordnet politisk enhet, med ressursmobilisering, voldsbruk, etnoreligiøse demarkasjoner og ekstern innblanding som resultat. En studie av Libya, Irak og Syria, ville vært en interessant videreføring av min egen studie.

Hensikten med denne studien er å se på, belyse og diskutere hvordan likheter og forskjeller gjennom å sammenligne eskaleringen av konfliktene i Bosnia og Tsjetsjenia. Studien sporer prosessene som ledet fra svekkelse, via oppløsning av føderasjonen og fram til de voldelige trefningene fant sted. For Bosnias vedkommende var dette fra den gradvise oppløsningen av Jugoslavia 1991, og framover til Bosnia-krigen 1992-95. For Tsjetsjenias vedkommende dreier det seg om perioden fra Sovjetunionens oppløsning i 1991 og fram til krigen som fulgte av Russlands invasjon i 1994.

Studiens sentrale problemstilling er hvorvidt de to prosessene er uttrykk for samme type konflikteskalering, eller om de er så forskjellige at vi må betrakte dem som to typer.

Metoden er historisk komparativ prosessporing. Det empiriske materialet hentes fra historiske monografier og samfunnsvitenskapelige analyser av de to casene.

2 Metode

Innledning

I denne studien analyserer og sammenlikner jeg to politiske konflikter som har eskalert til voldelige konflikter. Begge konflikteskaleringsprosessene oppsto i etterkant av den kalde krigens avslutning. Mine to case var under den kalde krigen integrert i unionsdannelser, men hadde begge noen grad av selvstyre og nasjonal identitet. De politiske konfliktene, som eskalerte til voldelige opprør og invasjon, utspilte seg i forbindelse med at områdene gjorde krav på status som selvstendige stater da unionene de var del av gikk i oppløsning. De to casene, samt de andre statene som er del av konteksten, er alle store og komplekse. Min studie blir derfor en makrokvalitativ sammenlikning. Jeg anvender en kvalitativ metode, men kan ikke gjøre feltarbeid slik man kan hvis man arbeider etnografisk med ”små” case. Dette er både fordi casene er store, men også fordi jeg ønsker å vise hvordan historiske føringer hadde stor betydning for konfliktene. Slike historiske prosesser er det selvsagt umulig å ”delta” i (Mjøset, 2010). Mine viktigste kilder blir derfor historiske monografier og annen relevant forskning fra samfunnsvitenskap og humaniora om mine to case, og det mangfoldet av faktorer som drev konflikteskaleringen.

Min tilnærming er altså historisk-sosiologisk og benytter makrokvalitativ metode. På den måten får jeg en metodisk innfallsport til å kunne undersøke en bred kontekst, skille ut de mest aktuelle egenskapene ved konflikten, og se på hvordan de utviklet seg. Gjennom en slik undersøkelse utvikler jeg forklaringsbasert, ”grounded” teori.

2.1 Metodisk tilnærming

I denne makrokvalitative studien anvender jeg begreper og forskningstilnærming fra grounded theory (GT; Strauss og Corbin, 1990). Spesielt anvendes begrep som koding og metodisk tilnærming med vekt på vekselvirkning mellom data og teori. Jeg benytter likeledes prosesssporing, som også står sentralt i kontekstualistiske tilnærminger, men som ikke viser til GT. Grundige notater basert på mitt materiale (historiske monografier og forskningsartikler) spiller samme rolle i min makrokvalitative studie som feltnotater gjør i mikroorientert kvalitativ forskning (Mjøset, 2010).

Studiens to case forstås i utgangspunktet som to tilfelle av *politisk konflikt som leder til voldelig konflikt*. For å kunne beskrive prosessene fra politisk til voldelig konflikt, fange opp

ulike særtrekk ved casene og danne substantiv grounded teori (Strauss og Corbin, 1990) er det nødvendig med brede kontekstbeskrivelser. Den substantive teorien er grunnfestet i empirisk kartlegging.

Valg av case

I utgangspunktet er denne masteroppgaven skrevet under et prosjekt om langvarige og dyptgående konflikter (se Mjøset, 2006). De to casene – Tsjetsjenia og Bosnia – ble valgt i lys av dette prosjektets problemstillinger. Kodingen av begreper skjedde så i vekselvirkning med en presisering av problemstillingen. Første steg var en grunnleggende systematisering av primært historisk materiale. Det dreide seg om å kartlegge sentrale hendelser i historien til de to casene. Linjer fra historien med maktpolitiske og økonomiske strukturer, men også historisk selvrepresentasjon blant partene var interessante. Grunnen til det er at avgjørende maktkamper, religiøs utvikling og hendelser har bidratt til særegne etno -historiske narrativer. Disse narrativene har spilt stor rolle, i begge case, i form av å bygge opp under politiske prosjekter og dermed konflikter. Eksempelvis bidro historiske erfaringer fra maktkamp og etniske skillelinjer til konstruksjon av identiteter og til interessekonflikter. For å kunne forstå den moderne konflikten i de to casene, var det nødvendig å ha begrep om den historiske arven, og hvordan den ble brukt.

Konfliktlinjene skal her beskrives kort. Avbrutte eller forsinkede nasjonale prosesser, fra tidlig til senmoderne tid, ga grobunn for politiske aktører med nasjonalistiske programmer. Disse sto i kontrast til elitene fra kommunistpartiene, som kjempet for å redde de sosialistiske føderasjonene. Dette ser vi begge case, men med noe ulike brytninger. Mer marginale aktører viser seg i liberale reformister. Grunnen til at de blir marginalisert ligger i konfliktenes kjerne, og blir beskrevet og problematisert senere.

Kartlegging av prosesser, makrokontekst og forklaringsfaktorer i casene

En grundig og detaljert prosess-sporing er et viktig steg på veien til å forstå casene. Jeg har analysert aktørenes ulike mål, strukturelle føringer og ressurser som dette levnet aktørene i hvert enkelt case. Denne delen av studien har altså dreid seg om å systematisere deler av svært komplekse prosessforløp, for videre å kunne forstå og belyse historiske årsakskjeder. Som George og Bennett (2005) påpeker, er slik kausal prosesssporing en viktig utfordring når samfunnsvitenskapene skal prøve å gripe kompleksitet i ulike prosesser og hendelsesforløp.

Jeg har lagt vekt på å gi en oversikt over den makrokonteksten som casene befant seg i. Makrokontekstene ga føringer for den interne dynamikken i casene. Føringerne lå i historiske strukturer og narrativer fra tidligere maktkamper samt i påvirkning fra samtidige endringer i internasjonal politikk. Her viste flere typer av eksterne føringer seg. Historisk imperial- og kolonipolitikk, sen-konsekvenser av kald krig, spenninger i usikre føderasjonsstrukturer og internasjonale økonomiske svingninger var av betydning.

Videre var det et hovedpoeng å få frem og belyse hvilke forklaringsfaktorer som trekkes fram i forskningslitteraturen om de to casene. Gjennom arbeidet med å avdekke og få nærmere kunnskap om dette ble det mulig å systematisere disse forklaringsfaktorer. Ved å sammenholde de ulike teoriene ble det mulig å vurdere forklaringskraften i de enkelte forklaringsfaktorene. Jeg har søkt å fange opp og beskrive disse prosessenes kompleksitet, for å få frem casenes særegne dynamikk. Det er her nødvendig å reflektere over egen forforståelse slik at denne ikke ureflektert bidrar til å styre analysene. Videre er det også viktig å stille seg kritisk spørrende til litteraturen som utgjør studiens datamateriale. Det innebærer å problematisere disse kildene og de ulike forskernes og skribentenes hypoteser og forklaringsmodeller. På basis av denne diskusjonen inkluderte jeg ytterligere litteratur i studiens datamateriale.

Ved undersøkelse og gjennomgang av kontekst og interne prosessfaktorer, fant jeg flere ulike forklaringsfaktorer. I forskningslitteraturen som omhandler de to casene i denne studien, finnes det svært få brede og helhetlige fremstillinger som inkluderer flere årsaksfaktorer. I forskningslitteraturen fremstilles ofte årsakene enkeltvis. Men forskningslitteraturen innehar i hele sin bredde likevel komplekse og nyanserte data om casene. De ulike tilnærmingene i den kollektive kunnskapsakkumuleringen kan med fordel sammenstilles og systematiseres. Dermed kan de også sammenlignes med andre lignende tilfeller. Sammenligning vil bringe frem en dypere forståelse for casene ved at de gjensidig belyser hvilke konfliktegenskaper som er - eller ikke er til stede. Denne bearbeidingen og belysning av case er bidrag til en kunnskapsakkumulasjon i fagfeltet. I denne prosessen benevnes også flere konfliktegenskaper. Disse begrepene kan så utprøves på andre case, og bidrar også til å bringe faget videre. Forskningslitteraturen og kunnskapsakkumuleringen rundt konflikteskalering kan tenkes som en lokal forskningsfront (Mjøset, 2010). Min masteroppgave bidrar med en

systematisk sammenliknende analyse av Bosnia og Tsjetsjenia, og funnene kan relateres til forskning om andre tilfelle av konflikteskalering.

Gjennom koding av data fikk jeg prøvet ut midlertidige teorier og begreper. Ved å veksle mellom å innhente data, forme beskrivende begreper og utforsking av disse gjennom lesninger av ytterligere datatilfang dannet jeg "små teorier". Dette tilsvarer det som i grounded theory terminologi kalles "teoretiske memo". De små teoriene ble så prøvd ut videre gjennom ytterligere datatilfang. Samtidig foretok jeg konsekvent sammenligning av casene for bedre å tilpasse og utvikle "småteoriene". Den stadige vekslingen mellom litteraturen og ulike "små teorier" ledet til ytterligere nyansering og utprøving. Dette ga etter hvert det som beskrives som *metning* av de teoretiske utkastene (Glaser og Strauss, 1967, i Pandit, 1996). Med det menes dype og fullt ut beskrivende redegjørelser for den delteorien om caset man jobber med. Metning er oppnådd når; "...no additional data are being found whereby the (researcher) can develop properties of the category. As he sees similar instances over and over again, the researcher becomes empirically confident that a category is saturated" (Glaser og Strauss, 1967). Slik ble hver delteori, eller forklaringsfaktor, gjennomarbeidet til et nivå hvor jeg hadde tillit til at min bruk og presentasjon av dette var nyansert, hadde forklaringskraft og solid empirisk forankring.

Gjennom delteoriene presenterte jeg stiliserte egenskaper ved casene. Dette bidro til å utkrystallisere sentrale egenskaper av casene jeg studerte. De sentrale egenskapene ved hvert enkelt case videreutviklet jeg ved å stadig sammenligne studiens to case.

Egenskapene ble nyansert og "mettet" av data slik at de i utgangspunktet kunne beskrive begge casene. Ved å kartlegge likheter og forskjeller mellom de to casene får jeg fram deres særtrekk. Mot slutten av oppgaven vurderer jeg om det er likheter eller forskjeller som dominerer. Hvis likhetene dominerer faller begge case i samme "type av ressursmobilisering rundt overordnet politisk enhet som går i oppløsning, og leder til voldelig konflikt". Hvis forskjellene dominerer må jeg konkludere med at de tilhører hver sin undergruppe av den ovennevnte typen. Konklusjonene på dette punkt kan i framtiden ha relevans for den lokale forskningsfronten om konflikteskalering. Blant annet kan den bidra til videre dannelselse og utvikling av typologier. "Kontekstualistiske generaliseringer tar ofte form av typologier" (Mjøset, 2010). Typologiene fungerer da som begrepsmessig overbygg, verktøy som bidrar til

å lage samlende fremstillinger og kompleksitetsmodeller (George og Bennett, 2005).

2.2 Materiale til innledende sampling og koding

Mine første utkast til kapitler i oppgaven fungerte som feltnotater. De organiserte det materialet som var mest nyttig for meg når jeg tilnærmet meg casenes historie. Dette var hovedsaklig samfunnsvitenskapelige og historiske fagartikler og monografier av europeiske og amerikanske akademikere. Det første caset jeg fordypet meg i var Bosnia. Jeg hadde allerede litt kjennskap til noe litteratur på som omhandler den aktuelle konflikten, som undersøkes i masteroppgaven. Dette var monografiene av Mønnesland (1992), Malcolm (2002) og MacDonald (2002). Mønneslands bok er en bred og grundig redegjørelse for lange historiske linjer på Balkan, samt en detaljert beskrivelse av den politiske kollapsen rundt tiårskiftet 80-90- tallet. Malcolms bok omhandler for en stor del det samme, men med noe større fokus på historien. MacDonald på sin side fokuserer på religion og religionshistorie som bestanddel i konflikten. Hans bidrag representerer en viktig fordypning av en sentral mekanisme i konflikteskaleringen.

En viktig kilde i caset Bosnia er monografien av Resic (2010). Hans bok kartlegger lange historiske linjer, samtidig som den beskriver utfordringer Jugoslavia møtte på 80- og 90-tallet. Blant disse er økonomi, arbeidsliv og korrupsjon, hvilket bidrar til kontekstbeskrivelsens sannsynliggjøring av misstillit og dårlig politisk samarbeidsklima. Om caset Tsjetsjenia var hovedsaklig Hughes (2001 og 2007) en slik innledende, bred kilde, men dessverre uten lange historiske linjer. Det viste seg vanskeligere å finne monografier om Tsjetsjenia, av den typen som nevnes ovenfor om Bosnia, altså fyldige beskrivelser av historiske maktstrukturer, utviklingen av disse og utfordringer i det moderne samfunnet, samt kulturens betydning for konservering av etniske skillelinjer. Men flere artikler om Tsjetsjenia, noen med et relativt bredt fokus, fyller her samme funksjon: Et innledende, bredt kontekstbeskrivende datatilfang ga grunnlag for en videre eksplorering av caset og konflikteskaleringen. Henze (1995), Nichols (1995), Swirszcz (2009) og Bergen (1995) fungerte som kilder for en kontekstbeskrivelse, og bidro sammen med Hughes (2007) til å hente frem perspektiver som belyste konflikteskaleringen på en konstruktiv måte. Disse fulgte i det store og hele samme linjer som i caset Bosnia: Hvor gikk de politiske brytningslinjene, hvem var aktørene i dette, hva var deres politiske prosjekter og hvilke symboler/verdier fant man i retorikken deres? I denne delen av prosessen ble spørsmålet om klaner i Tsjetsjenia sentralt for utredningen av

det kulturelle og politiske landskapet i Tsjetsjenia. De innledende kildene jeg anvender strides om eksistensen, eller graden av påvirkning fra dette, i konflikten (Hughes, 2007; Nichols, 1995; Swirszcz, 2009). Dette ble forfulgt og videre problematisert gjennom den videre empiriske kartleggingen. Videre redegjørelse for litteraturen i studien følger begrepsavklaringen nedenfor.

2.3 Koding

Arbeidet med dette materialet førte til noen spørsmål til caset: Hvilke aktører var de største pådrivere for konflikteskalering, hvordan presenterte de sine ideologiske plattformer, hvordan ble gehør oppnådd i befolkningen, på hvilken måte ble de politiske prosjektene iverksatt, og hvilke deler av samfunnet ble tydeligst preget av konflikteskaleringen. Med en gjennomgang av casenes generelle historie og innledende, tentativ analyse formulerte jeg så noen enkle, midlertidige hypoteser om hvilke samfunnsnivåer som ble aktivert og preget konflikteskaleringen. Disse spørsmålene og hypotesene dreide seg om brytningslinjer i samfunnet som caset består av. Med det mener jeg hvordan samfunnet ble løst opp i ulike interessegrupper, hvor da brytningslinjene utgjør frontene mellom gruppene. Hvilke aktører en fant der, deres interesser, hvilke kulturelle symboler og verdier som viste seg hyppigst i konfliktretorikken ble da sentrale spørsmål. Med disse spørsmålene ble videre empirisk kartlegging mer bevisst spisset.

Dette ledet til en åpen koding (Corbin & Strauss, 1990) av begreper. Jeg kartla de viktigste forklaringsfaktorene jeg fant i litteraturen. I arbeidet med å beskrive konfliktene jeg studerte anså jeg det som helt sentralt å stille spørsmål om hvilke aktører, organisasjoner og prosesser anså jeg for å være viktige drivkrefter i den konfliktbeskrivelsen jeg jobbet med: *hva* - var konfliktenes historiske linjer og overbyggende politiske kontekst, *hvem* - var viktige aktører i prosessene, *hvor* - i samfunnet var det konflikten manifesterte seg tydeligst, *når* - hvordan var konfliktens tidsrammer, *hvordan* - ble konfliktene ”gjort” i form av konkrete ambisjoner og strategier hos aktører. Arbeidet med å lese utvalgt litteratur, søke etter ny og utfyllende litteratur var en fortolkende analyseprosess der jeg arbeidet med å kartlegge data i lys av analytiske prinsipper. Dette resulterte i koding og begreper som er beskrivende for problemstillingen, og formulering av en allmenn problemstilling. Dette ledet så videre til prosjektproblemstillingen Begrepene jeg kodet var bidrag til å systematisere data til et antall *forklaringsfaktorer*, eller det som er analytiske hovedkategorier i GT.

Elementer jeg fant frem til ble satt sammen til en midlertidig, beskrivende modell. De måtte kunne sees som logisk sammenhengende og samvirkende deler av en helhetlig prosess. De midlertidige begrepene var ment å møte spørsmålene som dukket opp ved kodingen; *hva, hvem, hvor, når og hvordan*. Jeg valgte å konsentrere meg om følgende begreper; *samfunnsendring, nasjonalisme vs. føderalisme, samfunnsstopper, ressurskamp og maktposisjoner, kollektive identiteter i endring/ kulturell reorientering, tradisjonisme versus modernisme, økonomisk resesjon, kriminalitet/opportunisme*. Disse begrepene fungerte som ”knagger” og ledet så vei til andre mer spesifikke begreper. Noen av disse begrepene forelå i forskningslitteraturen, men andre har jeg formulert selv.

Gjennom slik åpen koding spesifiserte jeg samtidig problemstillingen. Begge casene har ført til langvarige og dyptgående konflikter, men jeg fant ut at det ville bli for tidkrevende for min masteroppgave å analysere både framveksten av konfliktene og hvordan de utspilte seg. Jeg valgte derfor å konsentrere meg om eskaleringsfasen, om de prosessene som ledet fram til den voldelige fasen. Jeg har altså ikke undersøkt utviklingen gjennom borgerkrigsfasene, hvordan disse kom til avslutning og hvordan konfliktene deretter ble sementert. Samtidig førte kartleggingen av konteksten til en spesifisering: den konflikteskaleringen jeg studerer fant sted i situasjoner der en overordnet politisk enhet ble svekket (Tsjetsjenia) eller gikk i oppløsning (det tidligere Jugoslavia).

Videre empirisk kartlegging med utgangspunkt i kodingen

I den neste runden søkte jeg informasjon rundt spørsmål som jeg hadde utledet fra den første gjennomgangen. Disse dreide seg blant annet om landenes *historie* med vekt på overleverte maktstrukturer og tidligere uforløste konflikter. I denne delen av prosessen undersøkte jeg hvordan historie ble beskrevet og vektlagt som betydningsfull i de respektive konfliktene. Ble de beskrevet som et allerede levende konfliktelement eller en aktivert, instrumentell komponent?

For å sikre begrepenes gyldighet i forklaring av casene var det viktig å mette begrepene. For å oppnå metning av begrepene arbeidet jeg videre med litteraturen inntil jeg nådde et nivå der det ikke opplevdes at begrepene lenger ble tilført ny informasjon, at de mest sentrale nyanser

var behandlet (innenfor problemstillingens rammer). På den måten fikk de beskrivende begrepene maksimal substansiell tilknytning til konteksten, gjennom informasjon fra den lokale forskningsfronten.

Formulere kategorier

Etter begrepsmetningen gjennomgikk jeg, med de utviklede begrepene som retningslinjer, mine kapittelutkast (som nå hadde preg av det som i GT kalles ”memoer”) for å se etter overordnede mønstre. Denne delen av prosessen svarer til aksial koding i GT. Hensikten med aksial koding er å relatere kategorier til hverandre, samt videre å utvikle deres egenskaper og dimensjoner (Strauss og Corbin, 1990: 230). Gjennom videre arbeid med memoene avdekket jeg etter hvert et mønster. Visse kombinasjoner av begreper som jeg hadde drøftet under den åpne kodingen, ble samlet til egenskaper ved konflikteskaleringen. Disse begrepsgruppene/konfliktegenskapene ble grunnlaget for å formulere bredere kategorier som forekommer i litteraturen som forklaringsfaktorer. Kategoriene jeg endte opp med var *historiebruk, religionsbruk, elitekonkurranse og eksterne parter*.

Med henvisning til min presiserte problemstilling ser jeg mine to case som “case av” ressursmobilisering i situasjoner der en overordnet politisk enhet svekkes eller går i oppløsning. Ressursmobiliseringen defineres gjennom fire kategorier. To av disse er ressurser som har stor betydning ved legitimering av mobiliseringen: historiebruk og religionsbruk. De to andre viser til faktiske maktressurser til rådighet for de stridende elitegruppene på henholdsvis nasjonalt og internasjonalt nivå. Kategorien elitekonkurranse viser til hvordan elitegruppene innenfor de to politiske enhetene (henholdsvis Tsjetsjenia og Bosnia) mobiliserer ressurser. Kategorien eksterne parter viser til de ressursene som de forskjellige elitegruppene har i form av materiell og politisk støtte fra grupper eller stater i utlandet.

2.4 Avklaring av sentrale begreper i studien

Ressursmobilisering er et bestemt perspektiv i studiet av sosial mobilisering (Tilly, 1978). Tradisjonelle teorier på dette feltet så sosiale bevegelser som avvik, som spontane eller hysteriske reaksjoner i situasjoner preget av stor frustrasjon.

Ressursmobiliseringsperspektivet, derimot, la hovedvekten på materielle ressurser, og på at sosiale bevegelser forholdt seg relativt rasjonelt i forhold til de håndfaste ressurser de rår over. I denne oppgaven anvendes imidlertid begrepet på elitors mobilisering av ressurser. De

ressurser man kontrollerer kan være voldsmidler (våpen, tropper, våpenteknologi), økonomiske ressurser (goder, penger, informasjon) eller politiske ressurser (støtte fra mange velgere). Dette spesifiseres i de to kategoriene elitekonkurranse og eksterne parter. Men også kapasitet til å legitimere har betydning som maktressurser. Dette tematiseres i kategoriene historiebruk og religionsbruk. Prosessen som disse begrepene beskriver fungerer grovt sett slik: I befolkningens kollektive minne og selvforståelse befinner det seg naturlig flere symboler som definerer denne gruppen. Disse symbolene anvendes og redefineres for å best passe eliteaktørers politiske program. Symbolene brukes som propaganda og sendes tilbake til egen gruppe. Måten dette kommuniseres eller anvendes på har en mobiliserende og normativ strukturering som hensikt, mot fremmedgjøring overfor andre etnisiteter. Politiske eliter anvender dette som ressurser for å styrke egne posisjoner. Dette danner en bro som bidrar til å forklare noe av sammenhengen mellom etniske motsetninger og politisk strid. Ressursmobilisering inkluderer altså også åpenbar instrumentell anvendelse av kulturelle symboler.

Historiebruk er en kategori som rommer og beskriver instrumentell bruk av historie. I begge case beskriver faglitteraturen konsekvent bruk av historiske symboler, og normative føringer trukket fra historiske myter. Den viser seg sentral i legitimeringen av de ulike nasjonalistiske programmene. Forskningslitteratur om historie som forklaringsfaktor er hovedsakelig konsentrert rundt to aspekter. Det ene fremholder historiske hendelser som direkte konstituerende for samtidens maktstrukturer i forholdet mellom parter i konfliktene. Det andre aspektet er mer konstruktivistisk og beskriver historie som en ressurs, politisk instrument og mobiliseringspunkt. Aktører beskrives i sammenheng med instrumentaliseringen av myter og historie. Det legges også frem hvordan dette var et reservoar av verdier, retoriske bilder og narrativer for politiske aktører. Min kategori historiebruk dekker denne andre, konstruktivistiske varianten, mens mine to kategorier elitekonkurranse og eksterne parter dekker nære historiske hendelser som er direkte konstituerende for maktforholdene. Man kan se to hovedtendenser i påvirkningen fra de historiske bildene: en ekstern og en intern. Disse er tett forbundet og to sider av samme sak. Den interne effekten legitimerer og mobiliserer til fordel for det politiske prosjektet; nasjonalisme. Den eksterne effekten er motstandstagen og delegitimering av motstandere i konflikten. Men, som det vil diskuteres ytterligere senere, er også spiraleffekter en konsekvens der den ene parts eksterne handling har konsekvenser for en annen gruppes interne dynamikk.

Religionsbruk er en kategori som har store likhetstrekk med historiebruk. Bruken av religion inneholdt elementer fra lokal religionshistorie og religiøse myter. Dette ble blant annet et reservoar for samtidsdefinisjoner. Kategorien inneholder også beskrivelser av normative føringer, som et element i mobilisering av individer i retning gruppelojalitet. Religionsbruk ble også brukt til å definere og delegitimere andre etnisiteter, og kategorien beskriver hvordan mange av de etniske demarkasjonslinjene ble lagt. I likhet med historiebruk kan denne kategorien deles opp i en ekstern og intern effekt for den direkte berørte gruppen, i forhold til de den interagerer med.

Elitekonkurranse er den kategorien som tydeligst synliggjør de dynamiske aktørene i konflikteskaleringen. Eliteaktørene er de sentrale aktørene som målbærer de ulike politiske posisjonene som beskrives i casene. Innenfor denne kategorien beskrives forskjellige brytningslinjer, etniske skillelinjer, motstående interesser i periferi – sentrum, tradisjonalisme og kamp mot modernisme. Dette er sentrale begreper som viser hvordan elitene oppstod, og hvilke politiske programmer de hadde.

Eksterne parter er kategorien som tar for seg de ytre kreftene som preget konfliktforløpet i casene. Her samles begreper som benevner betingelser som lå utenfor casene og samtidig var integrerte deler av konflikteskaleringen. De føderative rammene, de eksterne partenes innenrikspolitiske forhold, de ulike forholdene mellom eliter innenfor casene og de eksterne partene er del av konflikteskaleringen som denne kategorien rommer.

Årsaken til mitt fokus på den instrumentelle bruken av historie er at kollektive historiske minner og myter “leves”, og er en naturlig bestanddel i alle gruppers selvdefinisjon og samfunnsliv. Dette forklarer dermed ikke konflikteskaleringen i casene i seg selv, gitt lange perioder med fredelig samvær. Jeg vurderte det slik at det var av større interesse å studere hvilken praksis som forelå når det gjelder politisert historiefortolkning. Empiri fra begge case viser raske, bevisste endringer i hvordan mennesker ble eksponert for myter og symboler i løpet av den perioden som studien dekker, altså i tiden rundt tiårskiftet fra 1980- til 1990-tallet. Forskningslitteraturen viser manipulasjon og aktiv bruk av de respektive etniske gruppens kollektive historie. Videre ser man at dette spilte en rolle i konflikteskaleringen da det legitimerte de politiske posisjonene og aktørene som var mest prominente i konfliktene.

Slik falt fokuset på den delen av forskningslitteraturen som tok for seg instrumentell bruk av historie. Den organiske, levde siden av historien beskrives også i noen grad, men da i form av kilde for mytene. Jeg gjør rede for grunnlaget som de ulike politiske aktørene bygde sine instrumentelle historiefortolkninger på. Her var Oberschall (2000) og Resic (2010) viktige, i tillegg til perspektivene fra MacDonald (2002). Når det gjelder spørsmålet om det allerede forelå planer om krigshandlinger lenge før krigen var et faktum, og hvem som var parter i dette, bygger jeg på den grundige behandlingen hos Eriksen og Stjernfeldt (2004).

Videre var jeg interessert i å finne mer ut av brytningslinjene i det politiske landskapet, og her var Caspersen (2010) svært sentral. Hennes bruk av begrepet *elitekonkurranse* beskriver dette aspektet ved konflikteskaleringen svært godt. Konflikten mellom de forskjellige politiske aktørene i begge case fortøner seg som en konkurranse mellom eliteaktører. Ulike kilder jeg bruker beskriver aktører som står for motstående politiske plattformer, hovedsaklige ortodokse kommunister og utfordrende nasjonalister. Disse utgjør politiske eliter som konkurrerer om definisjonsmakt og posisjoner. Jeg bruker Caspersens begrep om elitekonkurranse i min analyse. Det beskriver den konkurransen om posisjoner, og begrepet kan klart overføres til caset Tsjetsjenia.

Resic (2010) ga grunnlag for å utdype og undersøke flere av spørsmålene nevnt ovenfor, eksempelvis spørsmålet om etniske gruppers bruk av historisk myter for å legitimere motstand og krav. Samtidig utgjør Resics analysen av svakhetene ved den jugoslaviske identiteten noe av grunnlaget for den innledende kontekstbeskrivelsen om etnisk integrasjonen i Jugoslavia (Resic 2010: 239).

For Tsjetsjenia-caset var det nødvendig med en klarere analyse av klaner og deres rolle i konflikteskaleringen. På dette punktet bygger jeg på artikler av Tishkov (1997) og spesielt Dettmering (2005). Jeg benytter meg også av Hughes når det gjelder klaner som konfliktårsak. Uansett hvilket betydning klanene har, fungerer imidlertid begrepet *elitekonkurranse* som en beskrivende forklaringsfaktor i dette caset også.

Som ledd i den aksiale kodingen anvendte jeg en rekke fagartikler med smalere fokusområder enn de brede oversiktsverkene, spesielt når det gjelder *elitekonkurranse* (Andreas, 2004; Goati, 2007). I caset Tsjetsjenia ble blant annet Rigi (2007) og Galeotti (2007) viktige kilder.

Når det gjelder *dynamikken i religionsbruk* i Bosnia er artikler av Schäfer (2004) og Mitja (2003) sentrale. I tilfellet Tsjetsjenia var det noe vanskeligere å finne stoff som omhandler *religionsbruk* i tiden før den første krigen med Russland. Indikasjoner tyder på at dette forekom i mindre grad enn i Bosnia. Forskningsfronten om konflikten i Tsjetsjenia dekker dette i langt mindre grad enn litteraturen om Bosnia. Mine viktigste kilder her er Hughes (2001, 2007), Swirszcz (2009), og Nichols (1995). Også Walker (1995, 1998) og Lieven (2000) utdyper analysen av religiøs praksis og symbolbruk i Tsjetsjenia.

Når det gjelder historiebruk skriver enkelte kilder om religion og historie som parallelle fenomener, som er nært knyttet sammen. Forklaringsfaktorene når det gjelder historiebruk og religionsbruk er til dels overlappende. De instrumentelle aspektene beskrives allerede i den generelle litteraturen om Bosnia, spesielt hos MacDonald (2002), men også Mønnesland (1992) og Malcolm (2002). Mer spesifiserte analyser finnes hos Wieland (2010), Volkan (2001) og Oberschall (2000). Det samme beskrives for caset Tsjetsjenia blant annet i Gammer (2002), ten Dam (2011) og Campana (2006, 2009). Kategorien historie som konfliktegenskap brukes ikke systematisk i litteraturen. Dette er derfor et begrep som jeg har preget selv. Jeg finner at *historiebruk* fungerer dekkende og intuitivt forklarende.

Eksterne parter er en forklaringsfaktor og dekkes i litteraturen om begge case. Imidlertid var det nødvendig for meg å gjøre en avgrensning med hensyn til omfanget av denne forklaringsfaktoren også, tilsvarende den jeg gjorde om *historiebruk*. I mine første utkast undersøkte jeg blant annet de juridiske aspektene vedrørende Bosnia og Tsjetsjenias løsrivelse. Spørsmålet om de hadde juridisk legitimitet i henhold til deres respektive grunnlover, til å tre ut av føderasjonene de var en del av, er interessant. Jeg har beholdt noe informasjon om dette i caset Tsjetsjenia, men ikke i det hele tatt i caset Bosnia. Grunnen er at dette ikke sto fram som noen viktig forklaringsfaktor i lys av min problemstilling. I stedet har jeg valgt å fokusere på de eksterne partenes *realpolitiske insentiv* i form av *vikarierende motiver*, for å føre en *aggressiv politikk* mot de andre partene i casene. De eksterne partenes *vikarierende motiver* representerer i stor grad kjernen i denne forklaringsfaktoren, og viser seg i begge case. Selve begrepet *ekstern part* er en egen formulering. Det virker i første omgang kanskje noe søkt, da de eksterne partene opprinnelig er føderative sentrum og integrerte deler av konfliktforløpet. Men jeg behandler begge case som politisk og dels kulturelt avgrensede områder. Konfliktforløpet starter grunnet løsrivelse og vilje til selvstyre.

Det føderative sentrum blir i hvert tilfelle per definisjon en ekstern part. I caset Bosnia var det enklere å etterspore vikarierende motiver hos den eksterne part, grunnet den store mengden tydelig symbolbruk og signalpolitikk som beskrives i litteraturen. Okkupasjonsstrategier som forelå i god tid før krigsutbruddet (planlagt i Serbia) hører også med i dette bildet (Resic, 2010; Eriksen og Stjernfeldt, 2004). I caset Tsjetsjenia var ikke bildet like entydig, men likefullt finner man i forskningslitteraturen mange og detaljerte beskrivelser av underkommunisert realpolitikk og vikarierende motiver (Mathers, 1995; Lapidus, 1998; Busza, 1999; Dash, 1995; Bergen, 1995). I begge casene har de eksterne partenes motiver for å gripe inn preget måten det ble gjort på, og konflikteskaleringen i seg selv. Derfor har jeg fokusert på deres motiver, men også på deres strategier. Videre er det også avgjørende å diskutere de eksterne partenes forhold til andre stormakter. Dette belyser deres handlingsrom i casene, og konsekvensene av dette. I tillegg til *vikarierende motiver*, er da *forhold til andre stormakter* hovedpunktene som diskuteres under forklaringsfaktoren *eksterne parter*.

I det følgende spesifiseres noen andre begreper som også spiller en viss rolle i framstillingen under. Schäfers (2004) begrep *identity politics* kan brukes som en samlende betegnelse på konfliktegenskaper ved begge case. Det komplementerer samtidig et annet begrep jeg bruker, *konservativ revolusjon* (Velikonja, 2003), som også benevner programendringene i det politiske landskapet. Velikonjas begrep er bedre festet i empiri enn Schäfers. Identitetspolitikk, slik Schäfer bruker det, betegner en rekulturerings av politikk gjennom aktivering av etniske og religiøse identiteter. Han anser det som spesielt viktig i interstatlige konflikter (Schäfer, 2004). Han argumenterer for at interne konflikter ofte krever mer enn nasjonalstatlige symboler, som statsborgerskapets forpliktelser, for å kunne mobilisere grupper rundt politiske prosjekter. Slike symboler deles av alle borgerne i konfliktstaten, og følgelig da også politiske motstandere. Det blir da avgjørende for de politiske elitene å reaktualisere interne kulturelle identiteter og demarkasjonene disse tegner opp (Schäfer, 2004). I tillegg til mer åpenlys maktbruk, bruker ofte aktive *konfliktentreprenører* kulturelle symboler som blir aktualisert i kontrast til hverandre. Mye av min forståelse av begrepet konfliktentreprenør har jeg fra Wielands *riot specialist* (2010). Han kobler dette begrepet konkret til militante aktørers voldsbruk. Jeg har derimot valgt å tolke det bredere, slik at det også omfatter politiske aktører som viser til en konflikteskalerende, sjåvinistisk ideologi. Dette er en legitim tolkning da den omtalte politikken i konsekvens innbefatter voldsbruk. Bruk av religion og andre kulturelle markører som mobiliseringsressurs innebærer ofte en underkjennelse av andres religiøsitet og

kulturelle identitet (Schäfer, 2004). Schäfer beskriver også dette som strukturerende for de forskjellige parters identiteter. Gitt de strukturerte identitetene vil partene lettere la seg mobilisere, og settes opp mot hverandre (Schäfer, 2004). Slik kan kulturell og religiøs identitet fungere som en ressurs med et mobiliseringspotensial for politisk og militær makt. Videre er den beskrevne underkjennelsen av andres identiteter en form for symbolsk vold. Det kan tenkes å styrke den underkjennende part, samtidig som det er en aggressiv politisk talehandling med potensial for konflikteskalering.

Offernarrativer, kriseoppfattning og valgte traumer er underkategorier som spesifiserer kategorien historiebruk som forklaringsfaktor. Offernarrativer er beskrivelser av egen etnisitets rolle som offer i den aktuelle situasjonen. En slik virkelighetsoppfattning næres av kollektive minner om tidligere overgrep begått mot egen gruppe. Den er en samlande fortelling som fyller flere funksjoner. Den legitimerer løsrivelse og motstand, delegitimerer andre etnisiteter og maner til kamp mot disse. Videre kan *offernarrativer* mane til gruppelojalitet, homogenisere den etniske gruppen politisk og styrke posisjonene til etnisk baserte eliteaktører. Oberschalls teori om “cognitiv frame”, et begrep med rot i kollektive minner fra blant annet 2. verdenskrig, er en variant av offernarrativ. Begrepet er grunnet i empiri fra Bosnia, og beskriver en alternativ, kognitiv ramme, et slags potensiale for frykt og antagonisme i befolkningen (Oberschall, 2000). I stedet for begrepet “alternativ kognitiv ramme” bruker jeg begrepet kriseramme. Som en kontekstforklaring om hvordan mistillit og oppslutning om nasjonalistisk politikk brer om seg, er kollektive gruppebestemte minner og overleveringer interessante. Men det kan spesifiseres gjennom Resics analyse av hvordan manglende oppgjør rundt overgrep under 2. verdenskrig bidro til å konservere mistillit og frykt mellom de etniske gruppene i Bosnia (Resic, 2010). Dette kan så anvendes som en kontekstforklaring for - og ytterligere grunnfesting av - begrepet “alternativ kognitiv ramme”. At ubehandlede traumer og offernarrativer i befolkningen kan gi det utfallet gjenspeiles av uttalelsen fra Vuk Drasković, den nasjonalistiske forfatteren og politikeren fra Serbia: “*De som skjuler en forbrytelse har til hensikt å gjenta den*” i MacDonald (2002: 140). Her viser han til det lokket som ble lagt på overgrep og folkemord av sentralmakten i Jugoslavia, lik det som ble fortiet i Sovjetunionen. At andre folkeslag også fikk sine ofre og lidelser fortiet benevnes ikke av Drasković. Men instrumentaliseringen av offernarrativer må nødvendigvis være fornektende for å kunne virke agiterende.

Begrepet “valgt traume” ble lansert av psykiateren Vamik D. Volkan, og bidrar med forståelsen rundt tidligere traumer i befolkningen som blir overlevert til senere generasjoner (Volkan, 1992 i Gammer 2002; Volkan, 1996). Volkan hevder at ubearbeidede kollektive opplevelser av urett som, kan bidra til å starte og opprettholde konflikter, altså forsterke offernarrativer. Han presiserer at konflikter ikke kun dreier seg om reaktivering av traumer, men at de kan bidra til å vise frem mindre kjent sider av etniske- eller andre gruppekonflikter (Volkan, 1996). Teorien om “valgt traume” ser i utgangspunktet ikke ut til å være ment som en instrumentalisering av kollektive minner. Men den kan likevel representere et element som letter aktiveringen av historie, som en forklaringen på den politiske samtiden, og får da som Gammer (2002) hevder en mobiliserende effekt og bekreftes i stor grad av Oberschall sitt "kriseramme"-begrep.

2.5 Metodens mulighet til å forme generaliseringer

Noen av ambisjonene med mellomnivåteori av typen grounded theory er, med utgangspunkt i de teoriene en danner, å kunne gjøre kontekstuelle generaliseringer. Kvalitative studier innenfor den kontekstualistiske tilnærmingen gir begreper som har spesifikk kobling til feltet det er utviklet fra. Samtidig er det en klar ambisjon at teoriutviklingen skal resultere i begreper som har gyldighet for flere case (Mjøset, 2010). Det er også et perspektiv som fremholdes av George og Bennett, i deres aspirasjon om at casestudier skal akkumulere teoretisk viten (2005). Det som utvikles av kunnskap og begreper skal senere kunne bidra som en ressurs, i forskning om beslektede problemstillinger.

Generaliseringene er basert på substantiv teori om enkeltcase. Innen grounded theory har man også et begrep om ”formell teori”. Men for makrokvalitativ forskning om store, komplekse case, er formell teori av mindre betydning (Mjøset, 2010). Den teorien som utvikles er primært substantiv. Den generaliseres særlig gjennom kontinuerlig utvikling og forbedring av typologier.

Det typologiske begrepsapparatet kan så brukes til å drive sammenligning av forskjellige case. Med det vil en kunne drive klassifisering av stadig nye case, og videreutvikle kunnskapen i de relevante lokale forskningsfrontene. En annen gevinst vil være å kunne beskrive substansielle likheter mellom case, der det ikke er trukket linjer tidligere. Med det menes at utvikling av substantiv, forklaringsbasert grounded theory kan bidra til omklassifisere konflikter, og dermed gi en ny forståelse og behandling av denne utenfor

forskerfelleskapet. Den utvelgelsen og studien av forskningslitteratur jeg har gjort er et bidrag til dette. Jeg har anvendt begreper som forholder seg til casenes kontekst og særegne egenskaper fra forskningslitteraturen. Med grunnfestingen i empiri vil analyse gjennom abstraherte kategorier belyse konfliktene i Bosnia og Tsjetsjenia ytterligere. Studien min vil bidra til å utvide konfliktkategorien; *politisk konflikt som eskalerer til voldelig konflikt*. Er disse samme variant av denne type konfliktkategori, eller må det utvikles ulike underkategorier? Casene jeg har anvendt vil dermed kunne bidra til sammenligning og belyse andre case med tilsvarende konfliktegenskaper som de jeg fant i Bosnia og Tsjetsjenia.

3 Historisk bakgrunn og kontekstbeskrivelse for casene Bosnia og Tsjetsjenia

Denne kapittelet belyser ulike trinn i Tsjetsjenia og Bosnias historiske og kulturelle utvikling, og dermed plassere casene i en historisk og geopolitisk kontekst. Informasjonen som presenteres vil bidra til å forklare den moderne konfliktens utgangspunkt, og gjør aktørenes sosiopolitiske posisjoner forståelig.

3.1 Tsjetsjensk historie opp til moderne tid

Det tsjetsjenske folket har lange historiske røtter i området, og bærer mange kulturelle og lingvistiske likhetstrekk med andre folkeslag i kaukasusområdet, spesielt ingusjetere. Møtet mellom russisk og tsjetsjensk kultur skjedde rundt 16nde århundre. På denne tiden var tsjetsjenere et selvstendig folkeslag. Selvstendigheten var ikke i form av en stat men som en "løs føderasjon" bestående av selvstendige klanlignende sosiale konstellasjoner og landsbyer, med forpliktelser overfor hverandre (Nichols, 1995). Det vil si at de i fredstid kunne krige innbyrdes, men likevel samle seg til felles front mot eksterne fiender.

Sent på 1500-tallet begynte den russiske ekspansjonen utover det kaukasiske fjellområdet og nedover mot Svartehavet. De tsjetsjenske klanlignende gruppene befolket stort sett lavlandet med den mest fruktbare jorda, og de gunstigste kommunikasjonsveiene. Logisk nok var det nettopp dette området de russiske ekspansjonsbølgene søkte å underlegge seg. Ekspansjonen foregikk både med bruk av settlere, soldater og handelsfolk. Tsjetsjenere, ingusjetere og andre folkeslag som ble berørt forsvarte sine landområder og lot seg ikke presse bort uten kamp.

Den russiske ekspansjonen innebar derfor i all hovedsak en aggressiv, militær strategi. Dette resulterte i store tap av sivile liv og mange fordrevne tsjetsjenske flyktninger i de påfølgende århundrene, noe som vises fortsatt kan spores i tsjetsjenske befolkninger i blant annet Jordan og Tyrkia (Nichols, 1995).

De tsjetsjenske klanene; "taip"

Tsjetsjenia regnes ofte som et land preget av klankultur og med en politisk kultur som preges av dette (Nichols, 1995; Swirszcz, 2009). På den andre siden mener Hughes og andre at dette er et fortegnet bilde, og at klankultur ikke er en aktiv politisk komponent i dag (Hughes, 2007: 3; Dettmering, 2005; Tishkov, 1997)

Det er likevel vanlig å støte på kilder hvor klaner behandles som en viktig faktor i den politiske utviklingen i landet etter løsrivelsen fra Sovjetunionen og Russland. Det hevdes at klanstrukturen formet et desentralisert, eller atomisert, politisk landskap. Kun i krigstid, under trussel fra en ekstern fiende ble klanene samlet, dannet en felles front og kjempet sammen. Med denne forståelsen hevdes det altså at den tsjetsjenske sosiopolitiske kulturen var avhengig av en ekstern fiende for å kunne forme en samlet politisk organisasjon, lik det som beskrives ovenfor. En slik midlertidig, "samlet politisk organisasjon" utgjorde ikke et voldsmonopol. Den var avhengig av de deltagende militarisererte gruppene oppslutning. Teorien fastsetter videre at under fredstid ble den samlede militarisererte, politiske organisasjonen oppløst i sine enkelte bestanddeler. De forskjellige klanene fortsatte da sin interne splid skapt av mistillit og egeninteresse.

Dettmering (2005) går detaljert gjennom dette og bekrefter en viss klanstruktur. Han peker på at mye av den forståelsen som finnes rundt tsjetsjensk klankultur kom fra en modell formet av den tsjetsjenske etnologen Mahomet Mamakaev, utgitt i første halvdel av 1900-tallet. Mamakaev brukte for en stor del rammer ment for å beskrive familie- og klanbånd blant urbefolkning i Amerika. En forståelse som i senere tid har blitt svært kritisert. Dettmering mener at forståelsen av klansamfunnet er for lite forankret i nyere forskning, og bidrar til et overdrevet fokus på klan som politisk faktor. Det tsjetsjenske ordet for klan er også et fremmedord. Begrepet er et låneord fra arabisk, og Dettmering påpeker at konseptet dermed kan være arabisk. Han hevder også at vestlige kolonimakter kan ha bidratt til klanbegrepets popularitet. Dette kan henge sammen med at man ønsket å gi et bilde av fragmentert

lokalmakt og et argument mot inkludering av tsjetsjenere som selvstyrte borgere i det sovjetrussiske imperiet (Dettmering, 2005). Deler av Swirzscs sin gjennomgang av tsjetsjensk historie vil også bekrefte dette. Hun behandler klansystemet i tsjetsjensk kultur som noe reelt og pregende for verdier, adferd, lojalitet og tilhørighet. Men samtidig påpeker hun sovjetsystemets oppsplitting og forsøk på manipulering og kontroll som en konsekvens av kommunistenes dype mistro til tsjetsjensk kultur og religion (Swirzscs, 2009). En bekreftelse av klansystemet, under Moskvas kontroll kan i så måte ha svekket en felles tsjetsjensk motstand.

Disse forskningsbidragene skisserer to ulike bilder av klaners betydning i caset. De legger vekt på forskjellige varianter av elitekonkurranse. I den ene er klaner en av hovedforklaringene på manglende stabilitet i den politiske strukturen. Klaner anses her som årsak til fraværet av et sterkt politisk senter og forvitring av maktstrukturen rundt Dudajev. Den samlede fronten mot Russisk overherredømme og aggresjon i 1991, og Dudajevs manglende evne til å skape samhold under fredstid holdes frem som konsekvens av klanstrukturen. Den andre varianten hevder at klaner, slik de oppfattes i Tsjetsjenia, aldri har eksistert, i hvert fall ikke som annet en teoretisk størrelse. En sterk familiestruktur, med klanlignende lojalitetsbånd var en del av kulturen, men klan bør heller forstås som et sosialt strukturerende mønster. Innen et slikt mønster gir tradisjoner riktig nok normative føringer, men i praksis er disse ikke uoverkommelig eller bindende for individer. Klan kan leses som en idealtype, hvor empiri viser variasjoner - i form av lojalitetsbånd og demarkasjoner - rundt de definisjoner som foreligger. Moderniseringsfasen som Tsjetsjenia gikk gjennom i første og spesielt andre halvdel av 1900-tallet, er i følge Hughes en viktig årsak til sosiokulturell omstrukturering og forvitring av tradisjonelle måter å organisere seg på (Hughes, 2007, s5). Han hevder med dette at klaner ikke hadde kulturell aktualitet og livskraft. Da vil de også i mindre grad være en strukturell utfordring i forløpet opp mot den voldelige konflikten, og derav mindre fruktbare som forklaringen på fraværet av et naturlig politisk maktsentrum. Måten jeg behandler klan på i min oppgave er preget av Dettmerings (2005) analyse, og dermed mer som et omtrentlig fenomen, et samfunn med "klanlignende strukturer" (jmf. avsnitt 3.2 om semi-legale nettverk, samt Rigi, 2007).

Religionen i historisk og moderne kontekst

Tsjetsjeneres møte med kosakker og russere skjedde på et tidspunkt da islams innflytelse var i ferd med å øke i området. Gjennom kontakt sørfra konverterte tsjetsjenere i økende grad til sunniislam. Kombinert med deres særegne nasjonale myte, hvor det sies at de nedstammer fra ulver, fikk islam en sentral rolle i tsjetsjeneres kulturelle identitet. Med dette var russere ikke bare fiender i kampen for eget land, eller, men også religiøse motstandere (Lieven, 2000). Religion ble således et symbol på- og en komponent i motstanden mot russere og deres ekspansjon. En årsak til det er nok også at russisk ekspansjon og fremstøt sørover ble forsøkt understøttet ved å fremme ortodoks kristendom (Henze, 1995)

Men likevel hadde tsjetsjenere et pragmatisk forhold til religion. Religion ser ut til å ha vært et stridselement mens kampene pågikk, men ble deaktivert som friksjonsmoment da kampene opphørte. I tillegg rapporteres det om at tolkningsformen av islam i tsjetsjensk kultur inneholdt flere elementer fra stedlig, preislamsk kultur, blant annet den nevnte ulvemytologien (Swirszcz, 2009). Religiøs praksis var altså ikke fundert på en bokstavtro, rendyrket lesning av islamsk teologi, men heller en pragmatisk "fusjonering"; variasjoner rundt lokal animisme og elementer fra monoteismene.

En variant av sufiordenens praksis, en til dels introvert og mer passiv form for religionspraksis, fikk fotfeste etter inkluderingen i Sovjetunionen i 1936. Dette ga rammer for religionsutfoldelse som gjorde det lettere å "gå under jorden". Den avkrevde ikke en daglig og synlig religiøs praksis, men utgjorde likevel en bekreftelse på egen kulturell identitet (Swirszcz, 2009). Til tross for den tilsynelatende passive religiøsiteten utgjorde den likevel et kulturelt samlingspunkt og grunnlag for politisk motstand. I opptakten til den tsjetsjenske kampen for suverenitet på 90-tallet, kan religion også da sies å ha vært en samlende faktor (Swirszcz, 2009). Den moderne reaktualiseringen av religiøs symbolikk og praksis, fra før kommunismens fall, startet før et krav om løsrivelse og suverenitet ble formulert. Dette virker å ha vært en kulturell prosess uavhengig av det senere suverenitetskravet. I all hovedsak ser det ut til å dreie seg om en gjenopptaking eller reaktualisering av religion som tydelig og meningsbærende aktivitet i hverdagen. Dette var sterkt kontrollert under kommunismen, og kan antas å ha fylt et behov for kulturelt brudd med sovjetstyret. Da forbudene rundt religiøs praksis ble lempet på, brukte mange tsjetsjenere muligheten til å vende tilbake til sine egne kulturelle røtter som hadde ligget sovende den siste tiden under Sovjetunionen. Dette tok form av en gryende vekkellesbevegelse, som uten å gå i konfrontasjon med sovjetiske

myndigheter likevel bygget opp under religiøs- og dermed nasjonal identitet. Tidligere hadde dette foregått i det skjulte, hvor forbud i seg selv fungerte som et insentiv til oppmerksomhet rundt religiøs praksis. Da Sovjetunionen gikk i oppløsning ble *madraser*, religiøse skoler, et vanlig fenomen. Disse skolene underviste ikke bare teologi, men også historie og kultur, hvilket bidro til å forsterke en nasjonal bevissthet. I likhet med den tidligere motstanden mot russisk dominans, ble religion en markør for annerledeshet mellom disse to folkeslagene (Swirszcz, 2009). Dette ble så en implisitt bekreftelse på tsjetsjeneres særegenhet og rett til selvvråderett.

Tsjetsjenias nyere historie

Kampen for tsjetsjensk suverenitet eller selvvråderett ble slått ned under tsarstyret. Etter den Russiske revolusjon, i 1917, var det imidlertid en kort periode forsøk på selvstyre innenfor en pan-kaukasisk republikk. Dette selvstyret ble nedkjempet av bolsjevikene. Men det forekom angivelig noe geriljavirksomhet, utført av tsjetsjenske separatister inn i 1920-årene.

Tsjetsjenia ble underlagt Sovjetunionen i en felles republikk, 'den Tsjetsjensk-Ingusjetiske autonome republikk', i 1936. Samtidig med dette skjedde det en industrialisering av Tsjetsjenia, noe som blant annet ledet til en omfattende arbeidsinnvandring, hovedsakelig bestående av russere. I henhold til en folketelling i 1937 utgjorde russere over en fjerdedel av befolkningen (Hughes, 2007, s. 11). I løpet av de neste tiårene, og i takt med utbyggingen av oljeindustrien i landet økte nevnte forholdstall til fordel for russere og andre slaviske folkeslag. Den store katastrofen for det tsjetsjenske folket, en katastrofe som drastisk endret demografien deres, skjedde på 1940-tallet under den 2. verdenskrig og Stalin. Med referanse til påstander om storstilt kollaborasjon med nazistene ble størsteparten av den tsjetsjenske befolkningen deportert til Kazakhstan i 1944. Fordrivelsen kan sees som en straff for tsjetsjenernes tradisjonisme og manglende oppslutning om Sovjetunionen og Stalins politikk (Hughes, 2007: 10). Fordrivelsen har blitt karakterisert som folkemord, og det er liten tvil om at det ble gjort med den hensikt om å skade deres kulturelle identitet og politiske motstandskraft. Men i stedet førte det til en kollektiv lidelseshistorie som kan sies å ha bidratt til å bekrefte tsjetsjeneres identitet. Mye av det som holdt dem sammen som gruppe var de kulturelle markørene som kommunistapparatet forsøkte å bryte ned; religion, kultur og etnonasjonalisme.

Tilbakekomsten og kollektiv lidelseshistorie

Etter Stalins død fikk tsjetsjenerne, etter mange år i eksil, endelig vende tilbake til sitt hjemland. Sentralmyndighetene forsøkte først å stoppe dette, men strømmen av tilbakevendende ble for stor. Dermed ble det i 1956 åpnet for at alle som ville kunne vende hjem. Men i løpet av den tiden de hadde vært borte hadde mange av områdene og tsjetsjeneres hjem blitt overtatt av innflyttede slaver (blant annet russere, kosakker og ukrainere). Tsjetsjenernes "hjemkomst" førte derfor til ytterligere spenninger mellom tsjetsjenere og slaver. Men, Moskva forsøkte å gjøre gode sovjetborgere ut av tsjetsjenerne, noe som kan antas å ha dempet denne friksjonen. I forsøket på å forme og styre den kulturelle utviklingen ble det etter omstendighetene gjort store investeringer i Tsjetsjenia, særlig innenfor utdanning og industri (Henze, 1995). Den senere presidenten Dudajev var et godt eksempel på denne satsningen på å integrere tsjetsjenere i det sovjetiske utdannelsessystem, økonomi og militære. Han var kjent i Tsjetsjenia som en relativt fjern sovjet-militær, som virket frakoblet den tsjetsjenske kulturen. Han kunne være militaristisk og autoritær, noe som førte opposisjon (Hughes, 2007). Tsjetsjenere var vant til en mer lokal, nettverksbasert styringsform. Dudajevs skoloring i en sovjetiske og hierarkiske tenkemåte viste seg til tider for lite smidig for de lokale politiske aktørene han samarbeidet med.

En annen konsekvens av tsjetsjeneres erfaring med å leve semi-legale liv i eksil, i fjerne regioner med bare etnisk- og klan solidaritet å stole på, ble en aktiv rolle i den sovjetiske undergrunnsøkonomien. Dette kriminelle økonomiske nettverket spredte seg også utover til det europeiske Russland og utviklet seg til et beryktet mafiamiljø (Henze, 1995).

3.2 Kontekstbeskrivelse av overgangsfase og konflikt i Tsjetsjenia

Sovjetunionen i forvitring

Utover 70- og 80-tallet forekom det samtidig med repatrieringen av tsjetsjenere, en storstilt emigrasjon av russere og andre slaver. Områder som hadde vært dominert av russere i opptil 150 år fikk etter hvert en demografi som talte til fordel for tsjetsjenere. I følge Hughes, bidro det sovjetiske velferdssystemet til at fødselsraten blant tsjetsjenere økte. Dette førte til at mange slaver følte seg undertallige og så seg tjent med å flytte til russiskdominerte områder (Hughes, 2007: 11). Det virker som det fortsatt forelå en tillitsmangel mellom disse folkegruppene, selv etter relativt mange år med stabilt russisk styre og samtidig velferdsvekst.

I etterspillet fra de politiske utviklingene i Sovjetunionen, med demokratikrav og perestrojka skjedde det endringer i det politiske landskapet: Russland under Jeltsin fremsatte et krav om løsrivelse fra Sovjetunionen. Et hastig mottrekk fra den sovjetiske ledelsen, og Gorbatsjov, var i 1990 å gjøre endringer i grunnloven som fikk store konsekvenser. *Unionsrepublikker* og *autonome republikker* fikk nå status som *republikker underlagt føderasjonen* (min oversettelse), hvor distinksjonen mellom disse ble fjernet. Under samme lov ble også alle delrepublikker i tillegg tilkjent retten til *fri selvbestemmelse*. Dette ble det juridiske grunnlaget for Tsjetsjenias løsrivelse.

Disse lovendringene, i tillegg til Jeltsins innledende støtte (i forsøket på å samle støtte og lage en front av frie delrepublikker mot den kommunistiske sovjetføderasjonen), ble startskuddet for Tsjetsjenias erklæring som suveren republikk og løsrivelse fra føderasjonen (Hughes, 2001).

Den tsjetsjenske nasjonalistbevegelsen, fiendskap og synkende økonomi

Dzjokhar Dudajev, en tsjetsjensk yrkesmilitær, ble spurt om å være en samlende figur for nasjonalistbevegelsen i Tsjetsjenia. Han viste seg å støtte suverenitetsprinsippet fullt ut.

Zelimkhan Yandarbiyev, en tsjetsjensk forfatter nasjonalist og partileder for Bart (et nasjonalistparti, stiftet 1989), tok kontakt med Dudajev da den sistnevnte tjenestegjorde i Baltikum. Yandarbiev mente at Dudajevs karisma, sans for disiplin og organisatoriske evner ville komme nasjonalistbevegelsen til gode. Dudajev rapporterte selv at han ble inspirert av sin kontakt med den litauiske nasjonalistbevegelsen (Hughes, 2007: 23).

Dudajev og ulike tsjetsjenske nasjonalistgrupper ønsket ikke en ny form for underleggelse under Sovjet, eller Russland. Den tsjetsjenske partisekretæren i kommunistpartiet Zavgaev, og nomenklaturet han var en del av kjempet mot nasjonalistene, for å beholde båndet med Sovjetunionen eller en reformert union med Russland (Hughes, 2007: 23). Representanter for det tsjetsjenske partiapparatet kjempet altså mot nye politiske aktører og løsrivelse for å beholde forbindelsen til sitt tradisjonelle maktsenter og til sine egne posisjoner. De politiske endringene i tiden tilsa at kommunistene ikke satt på solide posisjoner. I forsøk på ikke å spille seg selv ut på sidelinjen men å kontrollere de nye politiske strømningene, godtok Zavgaev opprettelsen av en organisasjon for nasjonale spørsmål. Den Tsjetsjenske Nasjonalkongress ble i praksis en paraplyorganisasjon for ulike nasjonalistgrupper, fra sekulære til religiøse grupper. Paraplyorganisasjonen ble ledet av Yandarbiev, og hans nye

parti "Vainakh Demokratiske Parti"(VDP). Denne ble hjulpet frem i forgrunnen av Mamodaev, en tsjetsjensk forretningsmann med interesser i oljeindustrien (Hughes, 2007: 20). Under hovedsakelig Dudajev og Yandarbiev ble en ny og noe radikalisert form av kongressen opprettet: "Felles Nasjonal Kongress av det Tsjetsjenske Folk"(OKChN). En annen part i denne nasjonalistbevegelsen var Beslan Gantemirov, som ledet partiet Islamsk Vei (Islamic Path). Dette partiet var i realiteten ikke religiøst, men heller en opportunistisk milits under den tidligere moskvamafiosoen Gantemirov. Dudajev på sin side gjorde seg avhengig av Gantemirov og hans milits, for å kunne ha en reel makt og støtte seg til da han presset på Zavgaev og unionistene (Hughes, 2007: 24).

Dudajevs forhold til religiøsitet er i følge litteraturen ikke entydig. Hans politisk og yrkesmilitære bakgrunn, gjennom militærakademiet, tilsier en ateistisk orientering. Selv om Dudaev var ikke-religiøs forsto han meget godt det nasjonalpolitiske og samlende potensialet i religionen. For en stor del ser det ut til at man ikke kunne få det ene uten det andre. Det ville være meningsløst å snakke om nasjonen uten å ha med aspektet om den muslimske identiteten. Dudajev sine referanser til islam og dets aspekter i tsjetsjensk kultur kan meget vel forstås som også mer universelle bestanddeler i tsjetsjensk selvforståelse og identitet. Med Dudajevs ikke-religiøse bakgrunn peker hans bruk av religiøse symboler mer mot en instrumentell politisk bruk enn reell "religiøs vekkelse". Men Dudajev er ikke nødvendigvis representativ for alle tsjetsjenere. Rekruttering til karriere i kommunistsystemet var ikke omfattende i Tsjetsjenia, og langt fra alle gjennomgikk samme type politiske skoloring som den Dudajev opplevde. Religiøsitet var dermed et mer levende element i den gjennomsnittlige tsjetsjeners liv. Men, som nevnt, dreid det seg om en relativt pragmatisk og lite bokstavtro religiøs fortolkning og praksis. Religion ble likevel aktualisert og brukt i en stadfesting av annerledeshet i forhold til russere og Russland. Før krigen i 1994 var denne reaktualiseringen av religion relativt fritt for fundamentalisme. Det var utenlandsstøttede, fundamentalistiske, whabistiske grupper i noen høylandsområder, før krigen, men disse fikk da stort sett negativ oppmerksomhet. Selv om radikaliserings og aktiveringen av religiøs og etnonasjonalistisk symbolikk foregikk innenfor en forholdvis moderat politiske hovedstrømning den var vanskelig å styre. Den fungerte ikke som en konsekvent, entydig oppslutning om Dudajevs politiske prosjekt. Antagelig var de kulturelle og religiøse markørene i for stor grad "folkeeiendom" og lot seg dermed ikke kontrollere.

Oppgjøret mellom unionistene og nasjonalistene skjedde i forbindelse med kuppforsøket mot Gorbatsjov i Moskva, i august 1991. Det var dette som bidro til Sovjetunionens desintegrasjon. De tsjetsjenske unionistene tok stilltiende parti med de mislykkede, konservative, pro Sovjet kuppmakerne. Dudajev og hans støttespillere presset så Zavgaev til å frasi seg sin maktposisjon. Dette skjedde samtidig med pågående demonstrasjoner mot Zavgaev og hans maktbase. I tillegg ble Dudaev på dette tidspunkt støttet med våpen fra sovjetiske styrker, under ordre fra Jeltsin (Hughes, 2007: 25). Endringen i maktkonstellasjon foregikk således relativt fredelig, da Dudaevs side hadde overbevisende militær makt.

På denne tiden var Tsjetsjenia fortsatt i felles republikk med Ingusjetia. Disse skilte lag i 1991, da den politiske eliten blant ingusjerne favoriserte en integrering i den Russiske Føderasjon. Dudajev ble deretter valgt til president i Tsjetsjenia. Oppponenter anklaget valget for å være fikset, men nasjonalistene hadde samtidig stor folkelig oppslutning. Dudaevs første dekret som president var å erklære Tsjetsjenia som en suveren stat. Moskva og lokale unionister anså suverenitetserklæringen for å være en illegal handling, Tsjetsjenias suverenitet ble underkjent til tross for Jeltsins tidligere støtte til delrepublikkers krav om suverenitet. Jeltsin hadde styrket sin maktbase etter kuppforsøket i Moskva og var nå mer opptatt av å sikre russisk innflytelse over det forvitrende Sovjetunionen fremfor å støtte delrepublikkers selvråderett. Flere delrepublikker fulgte Jeltsins tilbud om forhandlinger. Gjennom bilaterale forhandlinger gikk de fleste inn i ny føderasjon, denne gangen med Russland. Flere delrepublikker oppnådde relativt gunstige avtaler, med høyere grad av selvstendighet enn under sovjettiden. Men dette tilsa nok en underordning i forhold til en russiskkontrollert politisk struktur, og de tsjetsjenske hardlinje-nasjonalistene ønsket ingen forhandlinger med Moskva uten full annerkjennelse av tsjetsjensk suverenitet.

I november 1991 forsøkte Jeltsin og den russisk-sovjetiske militærledelsen med militære midler å tvinge den nye tsjetsjenske regjeringen til å avstå fra suverenitetskravet. Men de undervurderte Dudajev og hans støttespilleres militære kapasitet. Ved et russisk angrep ble 600 russiske soldater raskt tatt til fange. Dette åpenlyse russiske nederlaget overfor tsjetsjensk kampvilje ble oppfattet som en politisk fiasko i Moskva (Hughes, 2007: 27). Noe som resulterte i en ytterligere styrking av Dudaevs makt og makt til gruppen av nasjonalister han hadde i ryggen. Samtidig ble Tsjetsjenia forsøkt isolert og økonomisk tvunget i kne, av Jeltsin og gruppen av hardlinje-politikere i Moskva (Hughes, 2007: 28). En viktig konsekvens av

dette var at den tsjetsjenske økonomien ble en grå/svart økonomi drevet videre gjennom korrupsjon og velutviklede semi-legale og illegale nettverk (Rigi, 2007: 48). Dette førte til at den tsjetsjenske staten i mindre grad ble i stand til å dekke vanlige menneskers økonomiske behov. Den kom snarere til å understøtte og tjene de politiske elitene og ulike kriminelle nettverk. Rigi hevder også at Tsjetsjenia ble et område preget av illegal handel utover det som var nødvendig for å holde et minimum av tsjetsjensk statsapparat oppe. Lovløsheten tiltrakk seg også russiske mafiagrupper og det oppsto blant annet et stort illegalt våpenmarked (Rigi, 2007). Slik ville enhver med nok ressurser kunne bli en maktfaktor i seg selv. Dette ble symptomatisk for den tsjetsjenske regjeringens manglende kontroll. Situasjonen ble preget av et mangfold av militante aktører med varierende motiver.

Denne fragmenteringen av samfunnet er blant annet det som har bidratt til oppfatningen av dette som klanproblematikk. Et viktig moment i forhold til dette er Hughes referanse til Ekaterina Sokirianskaia, som peker på at der enkelte kan ha hevdet å se klanbånd så er det i større grad snakk om politisk-økonomisk klientelisme (Hughes, 2007: 4-5). Dette understøttes av Jakob Rigi (2007), og han beskriver dette som store kvasikriminelle nettverk av politiske og administrative eliter, "svartebørshaier" og nyoppståtte mafiagrupper. Han hevder at det var disse som tok over etter at det politiske senteret kollapset, og som dermed fylte det maktvakuumet som hadde oppstått. Dette er ikke et bilde av et samfunn basert på klaners ordnende tradisjoner, men heller på et samfunn der vilkårlig voldsmakt, bestikkelser og klientelisme rådet (Rigi, 2007: 40).

I et samfunn stadig mer preget av vold viste det seg en ny militant tsjetsjensk aktør. Denne aktøren var militslederen Shamil Basaev. Han planla og gjennomførte en kapring av et russisk fly, i naborepublikken Stavropol Krai. Til tross for de drastiske metodene, fikk aksjonistene en velkomst som helter da de vendte tilbake. Russisk ledelse med Jeltsin manglet ryggdekning og politisk handlingsrom for en åpen krig med Tsjetsjenia, men en omfattende blokade og isolering ble iverksatt som reaksjon. En krass propagandakrig startet mellom Tsjetsjenia og Russland. Måten aktørene i de forskjellige landene omtalte hverandre på hardnet til fra 1991. Jeltsin på sin side beskrev Tsjetsjenia og nasjonalistene som "bandittstat" og kriminelle terrorister. Mens fra tsjetsjensk hold kunne Russere bli beskrevet som "kolonister" og sammenliknet med nazister.

Jeltsin bevæpnet nå blant annet politiske grupper som sto i opposisjon til Dudajev, og søkte å bruke disse som proksi for russiske styrker. Motivene til de tsjetsjenske dissidentene var varierende. Motivene vekslet mellom å være basert på manglende tilgang til lukrative posisjoner i den tsjetsjenske administrasjonen, til å være grunnlagt på reel bekymring for hva suverenitetskravet, den russiske embargoen og en potensiell krig med Russland kunne gjøre med landet. Nord i Tsjetsjenia, i Nadteretsnjy-området, ble tidligere ledere fra kommunistpartiet under ledelse av Umar Avturkhanov organisert og bevæpnet fra Moskva (Hughes, 2007: 28). Disse opposisjonsgruppene fremsto ikke som en reel trussel mot Dudajevs styre, men bekreftet likevel at hans politiske maktbase ikke hadde voldsmonopol og full politisk kontroll over Tsjetsjenia. Samtidig var det mer moderate politiske aktører som ikke støttet nasjonalistens krav om full suverenitet. Den mer erfarne og moderate Ruslan Khasbulatov ønsket å forhandle frem en avtale lik den Tatarstan hadde oppnådd, innenfor Den russiske føderasjon. Nasjonalistene som Dudajev var en del av fremstilte moderate politiske aktører, lik Khasbulatov, som forrædere og forbød deres protester og demonstrasjoner (Rigi 2007: 48). for å begrense opposisjonens påvirkningskraft ble det tsjetsjenske parlamentet oppløst av Dudajev selv, i april 1993. Hans væremåte har av flere blitt beskrevet som ubøyelig, ensporet og militaristiske. Dette ble ifølge Rigi (2007) utnyttet av Jeltsins rådgivere. Jeltsins popularitet i Russland var synkende, og han trengte en spektakulær politisk situasjon som kunne utnyttes til å bygge opp om hans legitimitet. Rigi (2007) hevder at en krig mot Tsjetsjenia var en slik situasjon som kunne styrke den russiske administrasjonens popularitet. Forholdet mellom Russland og Tsjetsjenia var allerede svært betent. Fra Moskva ønsket etterhvert å provosere frem ytterligere konfrontasjon med den halsstarrige Dudajev, fremfor å normalisere og avklare Tsjetsjenias statusforhold gjennom forhandlinger (Rigi 2007: 48-49).

McFauls gjennomgang av Russlands politiske utvikling bekrefter Rigis fremstilling. Jeltsin spilte et politisk spill for å konsolidere maktnettverk og for å avlede korrupsjonsmistanker. En konfrontasjon med Tsjetsjenia ble da presset frem på dagsordenen av Jeltsin og enkelte av hans politiske støttespillere (McFaul, 1995). Samtidig opplevde Dudajev synkende popularitet i Tsjetsjenia. Flere av hans tidligere støttespillere utfordret han i økende grad, noe Jeltsin og hans støttespillere brukte til å trenere samarbeidssamtalene (Hughes, 2001: 23). Dette var viktige grunner til at både russiske og tsjetsjenske forhandlingsposisjoner til stadighet forandret seg, at reel statusutredning ble forpurret og enighet om en samarbeidsavtale forhindret. I stedet ble tiden frem mot krigsutbruddet preget av ledere i utsatte posisjoner, med

opportunistiske og kortsynte strategier som ga vinglete og usikre forhandlingsposisjoner. Dette ga liten mulighet til å oppnå enighet mellom partene. Talende nok møtte heller aldri Dudajev og Jeltsin hverandre. Etter flere russiske forsøk med militante, tsjetsjenske stedfortredere, hvor det siste var i november 1994, angrep russiske styrker Tsjetsjenia i desember 1994 (Hughes, 2001).

3.3 Bosnisk historie opp til moderne tid

De tidligste årsakene til religiøse og politiske forskjeller

I likhet med det første caset, Tsjetsjenia, strekker tilknytningen folkeslagene i Bosnia og Herzegovina har til sine geografiske området seg langt tilbake i tid. Den først tilstedeværelsen på Balkan, til de slaviske gruppene som senere utgjør blant annet kroater, bosnisk-muslimske slaver og serber, dateres gjerne til rundt 600-tallet. Balkan var da allerede dominert av maktskillet mellom det Vestromerske og Østromerske riket. Dette utgjorde etter hvert den avgjørende linjen mellom katolisisme og ortodoksi, som senere gikk gjennom Bosnia, og var førende for religiøs bekjennelse og interessekamp (Resic, 2010: 31-32). Til tross for skiftende kontroll og påvirkning fra imperier og større nabokongeriker var Bosnia isolert av skogkledd landskap. Historisk var Bosnia gjerne kontrollert av enten Vatikanet, katolske kroater, Venezia, ungarer eller Hapsburgere, eller ortodokse serbiske kongeriker. Men gjennom geografiske isolasjon kunne likevel lokale kongehus kunne vokse frem. I sammenheng med en uklar lokal religiøs praksis ble dette grunnlag for lokal identitet, ikke underlagt andre stormakter (Mønnesland, 1992: 117). Det bosniske kongehuset hadde kort levetid, et par hundre år. Men eksistensen av det taler for at området ikke kun kan forstås som en forlengelse av enten kroatisk eller serbisk historie.

Osmansk og islamsk innflytelse

Bosnia ble invadert av det osmanske riket på 1400-tallet. Da det var ulike fordeler med å konvertere til islam, under det osmanske riket, gjorde store deler av den bosniske befolkningen det. Likevel forble størsteparten kristne, spesielt i Hercegovina. Det administrative systemet under osmanerne dikterte også at folkegrupper ble delt opp etter sin religiøse tro. Dermed ble de ulike gruppene administrert av sine egne eliter eller religiøse ledere, og fungerte som et mellomledd til den osmanske ledelsen. Dette er kjent som millet-systemet i det osmanske imperiet (Mønnesland, 1992: 51).

Janitsjarene, sultanens spesialsoldater, utgjorde hoveddelen av den lokale osmanske ledelsen i Bosnia. På grunn av privilegier ble til en lokal landadel i Bosnia. Etterhvert kjempet de mot landreformer og liberalisering, diktet fra Istanbul, for å beholde privilegiene sine (Malcolm, 2002: 120-121). Fornyelse viste seg tidlig på 1800-tallet å være tvingende nødvendig i det konservative og gradvis teknologisk- og økonomisk akterutseilte imperiet. innføring av ulike reformer for å modernisere, effektivisere og humanisere styreformen og det lokale militærsystemet ble enten motarbeidet eller implementert etter hva som passet ulike lokale makthaveres egeninteresse (Malcolm, 2002: 123). Lokale makthaveres mulighet til å følge eller ikke følge de pålagte reformene forklares blant med geografisk isolasjon og dårlig infrastruktur, som gjorde det vanskelig fra sentralt hold å kontrollere gjennomføringen av reformene rundt omkring i landet. Press på de konservative landeierne og frykt for invasjon fra vesten, førte til mistenksomhet, økt beskatning og vilkårlig maktbruk overfor både kristne så vel som muslimske småbønder. Dette og de manglende reformene bidro til økt misnøye og opprør blant kristne, som videre bidro til destabilisering av området (Mønnesland, 1992: 126; Malcolm, 2002: 124).

Den vedvarende missnøyen og opprørstendenser ga opphav til en motstandskultur innenfor den serbisk-ortodokse gruppen. Sanger og historier om motstand ble et vanlig element i lokal folkløse. Sangene handlet ofte om landeveisrøvere kalt hajduker, og omhandlet folkelig motstand mot osmanere. Dette bidro til en rik folkekultur om frihet, motstandskamp og kamp mot overmakt (Mønnesland, 1992: 52).

Innflytelse fra Østerrike-Ungarn

Mange serbisk-ortodokse og bosniske katolikker emigrerte til den østerrikske militærgrensen mot det osmanske imperiet. Denne grensen gikk langs nordsiden av Bosnia og danner i dag Krajina i Kroatia. Disse emigrantene utførte en livslang militærtjeneste i området, i bytte mot privilegier og en relativ frihet i det Habsburgerske riket. De utgjorde en buffer mot osmanske militære fremstøt (Mønnesland, 1992: 78-79 og 97). De serbiskortodokse innbyggerne i denne militærsonen ble ifølge Mønnesland aldri integrert i Kroatia (1992: 80)

Bosnia kom under Østerrike, etter Berlinkonferansen i 1878. Det osmanske imperiet måtte da avstå Bosnia etter et militært tap mot Russland. Datidens tidsånd innebar ideer om nasjonal selvvråderett, noe som Østerrike og Ungarn ønsket å unngå innenfor områder de kontrollerte

(Mønnesland, 1992: 85). Parallelt med oppblomstring av panslavismen på Balkan, en "broderskapsideologi" som kjempet for samarbeid mellom sørslavere, drev dobbeltmonarkiet splitt og hersk strategi for å unngå felles motstand mot deres styre (Mønnesland, 1992: 80-85 og 127). Denne politikken institusjonaliserte etniske skiller, skapte splid mellom folkegruppene og senket oppslutningen om panslavismen.

Kroatiske og serbiske ambisjoner i Bosnia

Kroatene i Bosnia ble noe begunstiget av å komme innunder østerriksk styre. Østerrike styrte allerede Kroatia, og bosniske kroater fikk dermed tettere kontakt med sin "modernasjon". Men muslimer orienterte seg mot Istanbul og serbere mot Serbia, som fortsatt var innenfor osmanernes kontroll. Bosniske muslimer og -serbere oppfattet seg svekket da de kom lenger vekk fra sine politiske poler. Dette førte til skuffelse og motstand, og fremfor å motvirke bygget det heller opp om den panslavismen som dobbeltmonarkiet søkte å undertrykke. Men dermed var det ikke sagt at panslavisme var den enerådende idéen om sørslavenes fremtid. Nasjonalisme, føderalisme og kulturell integrasjon var politiske strømninger som eksisterte side om side (Mønnesland, 1992). Begrensning av selvstyre, kontroll og atomisering preget Wien og Budapests politikk i møte med disse ideene i Bosnia og Kroatia (Mønnesland, 1992: 86).

Polarisering i Bosnia under Østerrike

Baron Kállay, som ledet departementet for Bosnia-Hercegovina, ønsket å skape en felles bosnisk identitet, antagelig for å svekke båndene til serbere og kroaters omliggende "modernasjoner" (Mønnesland, 1992: 126). En geografisk basert identitet innenfor Bosnia, upåvirket av panslavismen eller territoriell nasjonalisme var en administrativ ambisjon.

Tradisjonelt hadde en muslimsk landadel kontrollert storparten av dyrkbar mark i Bosnia, hvor kristne ofte var leilendinger (Mønnesland, 1992: 127; Resic, 2010: 153). Med disse erfaringene, samt at muslimske godseiere ofte fikk beholde jorden sin under Østerrike, var det i starten lite politisk integrering mellom kristne og muslimer. I stedet foregikk det en storstilt emigrasjon av muslimer til osmanskkontrollerte områder etter San Stefano konferansen (Resic, 2010: 155).

Forskjellsbehandling av de ulike etniske gruppene, samt Østerrikes annektering av Bosnia i 1908, skapte forbitrelse og motstand. Opprettelsen av et parlament i 1910 bidro ikke til fredelig utjevning, hverken mellom etnisiteter, mellom klassene innenfor de etniske gruppene eller i forhold til Wien (Malcolm, 2002: 151)

Første verdenskrig som en katalysator mot det første Jugoslavia

Bosnisk-serbiske ekstremister bidro til å dra Bosnia inn i den 1. verdenskrig, gjennom "Ung-bosniernes" attentat mot den østerrikske tronarvingen. Det fantes flere ulike politiske konstellasjoner som støttet enten nasjonalisme, imperiet eller forskjellige kompromiss - prosjekter (Malcolm, 2002: 156). Men etter krigen ble det første Jugoslavia formet; "Kongedømmet av serbere, kroater og slovenere". Muslimene ble ikke tilkjent status som egen nasjon. Dette resulterte i at de i stedet identifiserte seg med andre tittelnasjoner (Malcolm, 2002: 161-165). Grunnet overgrep under krigen lite grundige avtaler om kongedømmets sammensetning og skjeve styrkefordelinger var dette et politisk prosjekt preget av mangel på tillit mellom de ulike nasjonene. Langt på vei var det også et kompromiss for å kontre trusler og krav fra omkringliggende stater, som Italia (Mønnesland, 1992: 161)

Bosnia i det første Jugoslavia og samlingsforsøk

Som nevnt var realpolitiske årsaker, kompromisser og eksterne trusler det som bandt flere av folkeslagene sammen til etableringen av det første Jugoslavia (Resic, 2010: 195). Spørsmål om sentralistisk eller føderativ styreform, likeverdighet eller underordnet under "stor-serbisk" nasjonalisme rev tidlig i "Kongeriket av serbere, kroater og slovenere". Kongeriket var hastig bygd opp, og styreformen var uavklart da de ulike nasjonene slo seg sammen. Til tross for at de fleste politiske gruppene så for seg en likeverdighet tok serbiske styrker raskt kontroll over hele det nye Jugoslavia (Mønnesland, 1992: 167). Serberne så på sin rolle som seierherre og redningsmenn, og med rett til å styre de andre folkegruppene. De oppfattet seg selv som det Mønnesland beskriver som "fanebærere for jugoslavisk samling" (Mønnesland, 1992: 167). Denne skjevheten i kontroll over politiske institusjoner og maktmidler ble ikke rettet opp men videreført til den andre jugoslaviske samlingen (Resic, 2010: 196).

Muslimenes mangel på en sterk maktbase, og posisjon som minoritet i alle administrative distrikt endret deres generelle sosio -politiske orientering. Sekularisering, byliv og orientering

mot utdanning, handel og politikk ble en strategi for en ny klasse av muslimer i Bosnia (Malcolm, 2002: 166-167; Resic, 2010: 197).

Politiske attentater, tilsidesettelse av konstitusjonen og andre politiske kriser forverret samarbeidsklimaet ytterligere. Ingen av nasjonene fant seg til rette og gjensidig bitterhet økte. Kroatene Pavelic dannet så fascistbevegelsen Ustasha med hjelp fra Mussolini. Denne organisasjonen ble i lang tid fremover meningsbærende for store deler av kroatisk ekstremnasjonalisme, også i Bosnia. En styrking av Kroatia innenfor kongedømmet Jugoslavia utspilte seg, med økt selvstyre, men også innlemmelse av store deler av bosnisk territorium. Tilsvarende territorielle krav ble formulert, og oppnådd fra serbisk side (Malcolm, 2002: 171-173).

Bosnia under 2.verdenskrig

Truet av en krig de ikke ønsket ble den jugoslaviske regjeringen 25. mars 1941 presset til en samarbeidsavtale med Tyskland og Italia. Dette forårsaket voldsomme protester, og regjeringen ble avsatt ved militærkupp. Tyskland bombet så Beograd og den kongelige armeen kapitulerte få dager etter den tyske invasjonen. Den nyinnsatte 17 år gamle kong Petar flykter med regjeringen og Jugoslavia falt sammen som et korthus (Mønnesland, 1992: 188).

Kroatisk fascisme

De tyske okkupasjonsmyndighetene, som administrerte Kroatia opprettet lydriket - "Uavhengige staten Kroatia". Bosnia ble innlemmet i dette. Ustashes nasjonalistiske prosjekt ble først støttet av moderate kroatisk nasjonalister og katolske klerikale, også i Bosnia. Men mange trakk støtten da fascistregimets inhumanitet åpenbarte seg. Serbere var hovedfienden i denne ideen om et stor-Kroatia. De ble utsatt for fordrivelse og grusomme overgrep. De kroatisk fascistene var derimot ambivalente til muslimene, men Ustasha akseptert muslimene innenfor sin stat. De ble utsatt for overgrep, men også bevæpnet og oppfordret til å kjempe mot serbere (Mønnesland, 1992: 193-194).

Serbisk ekstremnasjonalisme

Serbere i det oppløste Jugoslavia reaktualiserte den serbiske milits- og geriljakulturen med hajduk-tradisjonen. Soldatene i disse forbundene var organisert i grupper som kaltes cheta, og kalt chetniks. Den mest kjente av disse gruppene var ledet av den serbiske obersten Drazha

Mihailovich. Chetnikene startet som kongetro nasjonalister som kjempet mot den serbiske kollaboratørregjeringen. De fikk lenge støtte fra London og pleiet et forsiktig samarbeid med blant annet Titos partisaner. Men de hatet kommunismen og fryktet partisanene som en betydelig maktfaktor. Chetnikene snudde fronten mot partisanene og startet et samarbeid med den tyskkontrollerte serbiske regjeringen (Mønnesland, 1992: 190-191). Det hevdes at chetnikbevegelsen også promoterte etnisk rensning som politisk virkemiddel for en etnisk, kulturell og religiøs ren stat, men dette er diskutert og ikke påvist (Malcolm, 2002: 179; Resic, 2010: 213). Likevel er det et faktum at flesteparten av de 100 000 muslimene som døde under 2. verdenskrig ble drept av chetniker. Selv om det ikke forelå konkrete planer om etnisk rensning gjennomførte disse militsene folkemord og massive overgrep (Resic, 2010).

De bosniske muslimene under krigsårene

I Bosnia hadde muslimene ingen nasjonalistiske - eller andre politiske prosjekter som kunne profitere på krigsutbruddet. Deres politiske situasjon var stort sett redusert til selvopprettholdelse blant sterkere og mer aggressive parter. Den interessen ustašaidelogene og den tyske okkupasjonsmakten ga muslimene var en delt velsignelse. Nazistenes fascinasjon for islam som "krigerreligion" resulterte i opprettelsen av regiment Handžar; et muslimsk ss-regiment. Soldatene i dette regimentet var hovedsaklig motivert av ønske om lokalt selvforsvar. De ble først satt til å kjempe mot partisanene, men ss-regimentet viste seg å bestå av dårlige og lite motiverte frontsoldater. De gikk fra å kjempe mot partisaner til å angripe serbere, også sivile, som de drepte i stort antall både i nordre og østlige deler av Bosnia (Resic, 2010: 221-222)

Titos partisaner og kommunismen

Partisanbevegelsen ble grunnlagt av Josip Broz, kjent som Tito. Det var en hemmelig partiorganisasjonen, med 12 000 medlemmer anført av veteraner fra den spanske borgerkrigen. Fra starten av hadde denne organisasjonen et overnasjonalt, revolusjonært prosjekt. I starten var de forsiktige med den revolusjonære retorikken og fokuserte på nasjonale paroler med bredere appell. Innenfor partisanbevegelsen fantes det brigader sammensatt av flere nasjonaliteter. Denne representasjonen av alle de ulike jugoslaviske nasjonene bekrefter ikke bare det overnasjonale prosjektet i partisanbevegelsen, men at det også fantes folkelig oppslutning om det (Mønnesland, 1992; 196). Til tross for den

interetniske oppslutningen i partisanbevegelsen var det færre serbere enn kroater og etter hvert muslimer, da serbere stort sett støttet chetnikbevegelsen (Mønnesland, 1992: 197).

Kommunistbevegelsen hadde et lite avklart forhold til nasjonalitetsspørsmålet, og forholdt seg stort sett bare til Komintern-direktiver. Videre hadde de et pragmatisk, instrumentelt forhold til nasjon, kultur og etnisitet. De formulerte en ide om et Jugoslavia bestående av syv distinkte territorielle enheter, føderale delstater hvor Bosnia var en av disse. For å unngå fremtidige konflikter om hvorvidt muslimene var "egentlig kroater eller serbere" måtte kommunistene anerkjenne muslimene som en distinkt etnisk gruppe. Men de ble likevel ikke anerkjent som en nasjon, slik serbere, kroater og slovenere ble (Malcolm, 2002: 180-181).

Bosnia etter krigens slutt og nasjonale særstillinger:

Ved krigens slutt gjenoppsto Jugoslavia under kommunistene. "Enhet og broderskap" ble et politisk credo. De forskjellige nasjonale gruppene skulle samles til en felles front for det nye sosialistiske Jugoslavia. Den rådende politikken dikterte at nasjonale særegenheter ikke lenger skulle bety noe, da alle var jevnbyrdige i den nye tiden. I henhold til offisiell politikk var det en total separasjon mellom kirke og stat, og samtidig full trosfrihet på papiret. Imidlertid tilsa all praktisk erfaring at det motsatte var tilfelle (Malcolm, 2002: 195) I praksis gjenspeilet gjerne de forskjellige kirkenes posisjon den de hadde hatt til partisanene under krigen. De ulike religiøse gruppene fikk dermed svært ulik behandling. Det var avhengig av forholdet mellom den enkelte religion, kommunistregimet og hvor stort kontrollbehov partiet mente var nødvendig i forhold til de aktuelle religiøse lederne og menigheter

Katolikkene

Den katolske kirken var i følge Resic (2010) det eneste trossamfunn som kunne konkurrere med kommunistregimet. I tillegg hadde det hovedsete i Italia som tidlig var den største trusselen mot Jugoslavias grenser. Den Fransiskanske ordenen i Bosnia Hercegovina ble spesielt utsatt for forfølgelse. Den ble anklaget for å ha samarbeidet med det kroatisk fascistregimet under krigen. Den katolske kirke ble generelt forfulgt. Eiendom ble konfiskert, kirken ble nektet rett til å drive undervisning, og prester ble utsatt for summariske dommer av provisoriske domstoler. Forsøket på å diskreditere den katolske kirke med den hensikt å minke oppslutningen om den fikk motsatt effekt. Den ble et samlende symbol for kroatene (Resic, 2010: 231). Erkebiskop Stepinac var en klerikal som på grunn av forfølgelse ble

stående som en kroatisk martyr i sin samtid (Mønnesland, 1992, i Resic, 2010: 232). Minnet om hans motstand ble stående, og flere ganger hentet frem som symbol på forfølgelse av kroatene.

Muslimene

Som nevnt fikk muslimene noe anerkjennelse av kommunistene, men det var likevel med en viss motvilje. Det var også liten vilje til å la Bosnia-Hercegovina utgjøre en egen republikk. Men ved ikke å tilkjenne muslimene og andre grupper en status som statsbærende nasjon, ble Jugoslavia en republikk med tre "folk" (Resic, 2010: 233). I likhet med andre trossamfunn sto islam i en negativ posisjon i forhold til kommuniststyret etter krigen. Den ble ansett som primitiv og bakstreversk. Flere begrensinger ble lagt på trosutfoldelse og kulturytringer. Moskeer kunne bli ekspropriert og kirkegårder jevnet med jorden. Denne fiendtlige holdningen til islam førte til at flere muslimer praktiserte sin religion i hemmelighet frem til 60-tallet da myndighetene endret sin politikk (Resic, 2010: 233).

De serbiskortodokse

I likhet med den katolske og muslimske kirken var den ortodokse utsatt for overgrep like etter krigen. Men den fikk raskt bygd gode relasjoner med styret i Beograd. Den ortodokse kirken hadde vært uavhengig under krigen, hadde hatt et kjølig forhold til den tyske okkupasjonsmakten og samarbeidet lite med det serbiske quislingstyre. Forfølgelsene og lidelsen den måtte tåle under Ustashas herjing i Bosnia og Kroatia ga et selvilde av en martyrkirke (Resic, 2010: 233). Enkelte radikale ortodokse prester hadde tjenestegjort som feltprester i Titos armé. Noe som senere kan ha gitt den ortodokse kirken mer aksept (Malcolm, 2002: 195). Den ortodokse kirke fikk altså et relativt uanstrengt forhold til kommunistregimet. Det var i seg en særstilling sammenliket med den muslimske og spesielt den katolske kirken. Men utover dette fikk den ortodokse kirken ingen innrømmelser eller privilegier.

Muslimenes kulturelle status under kommunismen

Islam var under dobbelt press da teologien inneholdt diktater om sosial praksis, i tillegg til å være ansett som ikke-europeisk og bakstreversk (Malcolm, 2002: 195). Titos tidlige strategi regnet med at muslimene ville redefinere seg som enten kroater eller serbere, slik de også hadde gjort under Østerrikes styre (Malcolm, 2002: 197). Muslimene hadde sympatisert med

og identifiserte seg som henholdsvis serbere og deretter kroater, basert på hvilke tilknytning som var gunstig for dem å pleie (Malcolm, 2002: 154 og 165). Men slik gikk det ikke denne gangen. I folketellinger registrerte muslimer seg ofte som "ubestemt", for ikke å regnes som kroat eller serber. Blant partifunksjonærer var det derimot vanlig å registrere seg som serber. Dette kan ha vært et utslag av at funksjonærene orienterte seg mot makten i Beograd, og at det var mer opportunt å definere seg som serber enn som kroat eller "ubestemt"(Malcolm, 2002: 197-198).

Politikken med å fortie en muslimsk identitet endret seg utover 1960-tallet. Styrking av delrepublikkene og fremveksten av en muslimsk elite i det bosniske kommunistpartiet kan ha bidratt til det (Malcolm, 2002: politiske aktører. Den serbiske "nasjonalist-kommunisten" og politikeren Dobrica Cosic prøvde på det sterkeste å bekjempe dette innenfor det politiske apparatet. Med tanke på ideen om at muslimene skulle "absorberes" av serbisk eller kroatisk identitet, representerte dette et tap av kontroll over bosnisk territorium.

En viktig faktor som bidro til legitimeringen og styrkingen av en muslimsk identitet i Jugoslavia var paradoksalt nok muslimske kommunister og andre sekulære muslimer. Deres ambisjoner var for en stor del å bygge opp under muslimsk identitet som noe annet enn en religiøs plattform. Det var altså snakk om en politisk plattform, snarere enn teologi, en type sekulær, muslimsk nasjonalisme (Malcolm, 2002: 200).

En annen faktor som spilte inn var den positive rollen muslimene i Jugoslavia kunne spille utenrikspolitisk. Sentrale krefter i kommunistpartiet så verdien i å tillate en klart definert muslimsk identitet, og brukte dette kulturelle elementet i å skape en særegen diplomatisk rolle for Jugoslavia med "den alliansefrie blokken" (Malcolm, 2002: 201). De ble aktivt brukt til å representere Jugoslavia i den muslimske verden. Myndighetene brukte dermed den særstilling deres store muslimske befolkningen ga Jugoslavia i Europa. Albania hadde også dette, men der innvilget de ikke samme friheter og mistet dermed den samme representative funksjon. Jugoslavia fikk da en gyllen mulighet til tillitsbygging i den muslimske verden (Mønnesland, 1992: 214).

Denne friheten rundt religiøse spørsmål var tveegget. På den ene siden var toleransen, som nevnes i avsnittet over, men om bruken av frihetene gikk for langt kunne myndighetene

reagere med brutal kontroll. Myndighetene reagerte til tider med anklager om fundamentalisme, for å legge en tydelig linje og signalisere sin myndighet over religiøse spørsmål.

Forsøk på å etablere en Jugoslavisk identitet

Partiet bygget aktivt opp om en moderne, sosialistisk variant av panslavismen. I likhet med tidligere ble denne panslavismen styrket av en ytre fiende, nå i form av Sovjetunionen (Resic, 2010: 236). Bratstvo i jedinstvo- enhet og broderskap- var credoet for den nye tiden. I hvor stor grad denne nye identiteten ble antatt av føderasjonens befolkning varierte sterkt. Det var flere elementer som gjorde at tilknytningen til jugoslavismen varierte; klasse, etnisitet, by- eller landsbyboer og religion. Demografiske undersøkelser viser at oppslutning om religion varierte fra nasjon til nasjon. De som sognet til katolisisme og islam holdt mer på religionen sin enn folk innenfor den ortodokse tradisjonen (Mønnesland, 1992: 220).

Dette kan videre ha bidratt til at serbere og montenegrinere var overrepresentert i mange politiske stillinger. Resic hevder at det forelå strategiske, nasjonalistiske planer bak denne besetningen av flertallsposisjonen i det militæret og politikken (2010: 237). Men samtidig kan det også reflektere sekulariseringen og deres større tro på det jugoslaviske prosjekt. Den kroatisk og serbisk nasjonalismen manifesterte seg også i forskjellige retninger eller prosjekter. Den kroatisk var preget av en separatisme som ønsket en løsere føderasjon og den serbisk av en hegemonisk sentralisme som mer søkte en maktkonsentrasjon og kontroll over denne (Mønnesland, 1992: 219).

Samtidig med utviklingen av den sekulære muslimske identiteten var det også forsvarere av en religiøs vekkelse blant muslimer. Denne bevegelsen talte for religion som et nasjonalt samlingspunkt. Alija Izetbegovic hevdet at nasjonalisme var splittende, at kommunismen var et inadekvat samfunnssystem og at religion var svaret på spørsmålet om hvordan sosiopolitisk samhold skulle skapes (Malcolm, 2002: 200-201). Men både den sekulære og den religiøse argumentasjonen for muslimsk identitet representerte en faktor som vanskeliggjorde en helhjetet adopsjon av en jugoslavisk identitet. Man ville i beste fall være en muslimsk jugoslav, ikke bare jugoslav.

Troen på det jugoslaviske prosjekt, bekreftet av økonomisk vekst og internasjonal politisk anerkjennelse på grunn av den "tredje vei" og arbeid i den alliansefrie blokken, bygde opp om den jugoslaviske identiteten. Manglende bevissthet om nasjonale forskjeller og troen på den jugoslaviske sosialismen bekreftet også "det jugoslaviske mennesket" i utlandet. De fleste utlendinger som besøkte Jugoslavia trengte aldri ned i det virkelige samfunnslivet og de skjulte motsetningene, og oppfattet ikke at det dreide seg om folkeslag som i stor grad levde separate liv (Resic, 2010: 239).

En annen årsak til at den jugoslaviske identiteten etablerte seg ulikt, og at mange valgte å holde på tradisjoner og etnisitet, var minnet om overgrep og drap motivert av etnisk hat. Resic peker på at det ikke forekom noen form for forsoning i etterkant av 2. verdenskrig, noe som kan ha bidratt til å svekke det moderne panslaviske prosjektet. Erfaring om at egen lidelseshistorie ikke ble tatt opp og politisk behandlet førte til mistillit i alle etniske grupper. Den jugoslaviske identiteten viste seg mest i Bosnia Herzegovina, blant muslimene. Men ellers har det virket mer som en ferniss som dekket over selvbevisste, tradisjonelle etniske identiteter (Resic, 2010).

Nasjonalistiske strømninger i føderasjonen

På 60-, 70- og 80-tallet forekom det krav om økte nasjonale politiske friheter og økonomiske innrømmelser. Den kroatisk språkstriden (Resic, 2010: 242) og serbiske motkrav ble fordømt som nasjonalistisk og separatistisk. På 70-tallet ble en større del av spesielt Kroatias men også Slovenias turist- og industriinntekter kanalisert til Beograd, noe som vakte sterke protester. Kravene om noe selvråderett til egne ressurser ble ikke respektert, noe som førte til forverring av forholdene. Den lokale partiledelsen ble avsatt, mange demonstranter og politiske aktivister ble fengslet, og dissenter ble stemplet som klassefiender og fascister (Resic, 2010: 245-246). Lignende prosesser skjedde også i Serbia, Slovenia, Makedonia og Vojvodina

3.4 Kontekstbeskrivelse av overgangsfase og konflikt i Bosnia

Utover i etterkrigstiden ble den økonomiske og materielle standarden godt forbedret i Jugoslavia. Turistindustrien, en stor gruppe gjestearbeidere i utlandet og til dels industrieksport genererte større økonomisk inntjening enn før. Samtidig tok Titos regime opp store utenlandslån som flere vestlige land innvilget for å sikre seg Jugoslavias fortsatte støtte under den kalde krigen. Jugoslavias svake valuta, lånenes voksende rentekostnader og

svekkelsen av deres hovedmarked for industrieksport (Sovjet og Øst-Europa) ga markante ringvirkninger i føderasjonen. Arbeidsløsheten vokste og kanaliseringen av delstaters egne inntjente midler til føderasjonshovedstaden Beograd var som nevnt svært upopulært. Samtidig vokste den svarte økonomien og korrupsjonen, noe som ytterligere svekket de offentlige ressursene og levestandarden (Resic, 2010: 253-254). Den voksende utenlandsgjelden var også et tema rundt føderasjonsoppløsningen. Den så ut til å være umulig og betale tilbake. Ingen av delrepublikkene ville ta ansvaret for en gjeld tatt opp av et styre som færre og færre politiske aktører anerkjente.

Utover 80-tallet og ved overgangen til 90-tallet preget økte krav om politisk desentralisering og økte rettigheter i flere deler av Jugoslavia. Etnopolitisk blokkdannelse, med gjensidig misstillit og fiendtlighet preget mye av det politiske landskapet i Jugoslavi fra 1980-tallet (Goati, 2007). I en tid preget blant annet av Ceausescus fall i Romania, murens fall og revolusjonen i Tsjekkoslovakia ble det vanskelig å stå i mot kravet om pluralisme (Mønnesland, 1992). Den serbiske partilederen Slobodan Milosevic hadde frem til da vært en sterk forkjemper for føderasjonens overlevelse. Men han skjønnte selv at det kommunistiske Jugoslavia hadde sviktende legitimitet. Fra siste halvdel av 80-tallet hadde han brukt både serbisk-nasjonalistisk retorikk og kjempet for å holde den kommunistiske føderasjonen sammen. Sent i 1989 skiftet han taktikk til fordel for en mer åpen serbisk nasjonalisme, og et storserbisk politisk prosjekt som nødvendigvis omfattet bosniske serbere (Mønnesland, 1992: 248-249). Kommunistpartiet i Serbia endret da navn til *Det serbiske sosialistpartiet*. Dette skjedde etter en lengre tid med vekst av nasjonalisme også i de andre republikkene. Tidligere forfulgte aktivister sto nå frem som politiske ledere under oppsplittingen av Jugoslavia i alle republikker og etnonasjonale grupper; Dobrica Cosic, en serbisk politiker og aktivist ble kastet ut av kommunistpartiet for sine nasjonalistiske uttalelser. Senere ble han en viktig ideologisk premissleverandør for serbisk nasjonalisme. Elia Izetbegovic i Bosnia og Franjo Tudjman i Kroatia, var tidligere straffede dissidenter som dannet etnonasjonale partier i 1990, like før løsrivelsen av deres respektive republikker.

Kravene om politiske valg i Jugoslavia lot seg ikke stoppe. Samtidig med at kommunistpartiet forvitret vokste et uoversiktlig partilandskap frem (Malcolm, 2002: 217). Noen lot seg lettere plassere på en kjent høyre-venstre skala med kjente kulturelle og økonomiske brytningslinjer. Men det mest sentrale spørsmålet var "den nasjonale ideen", og etniske partier ble dannet i

alle republikkene (Mønnesland, 1992: 261). Et unntak var et jugoslavisk parti, *Savez reformskih snaga Jugoslavia* (Forbundet av reformkrefter i Jugoslavia- SRSJ) dannet av føderasjonens statsminister. Statsministeren Ante Markovic nød popularitet på tvers av etniske skillelinjer. Men hans politiske prosjekt rundt føderativt samhold på tvers av etnisk ulikhet ble utkonkurrert av fokus på republikkers selvråderett og etnisk samhold (Mønnesland, 1992: 262). Nasjonalistisk retorikk hadde allerede bygd seg opp og svartmaling av politiske motstandere og hele etniske grupper ble gradvis mer dagligdags. Offentlig media ser ut til å ha vært instrumentelle i dette, spesielt i Serbia. Enkelte politiske aktører, som den kjente intellektuelle Cosic, fremførte sjåvinistiske politiske ideer som også bidro til å senke tilliten mellom de etniske gruppen. Han hevdet blant annet at Kroatia skulle stykkes opp og deler av det skulle inngå i Serbia (Malcolm, 2002: 214). Dette fant man også hos andre sjåvinistiske nasjonalister. Serbiske Vojislav Seselj gjennomoppvekket den serbiske og til dels fascistiske chetnikbevegelsen. Han advokerte for et Stor-Serbia som strakk seg fra den greske grensen til utkanten av Zagreb, noe som ville innebære en regelrett kolonisering av andre nasjoner (Mønnesland, 1992: 257). Det største serbiske partiet som etablerte seg i Bosnia, *Det serbiske demokratiske parti* (SDS), var likevel et parti som til å begynne med favnet noe bredere i det politiske landskapet. Radikal nasjonalistisk retorikk fantes også i kroatisk politikk og det største partiet *Kroatisk demokratisk fellesskap* (HDZ) (Mønnesland, 1992: 255). Dette etablerte seg også i Bosnia og ble aktivt støttet og påvirket fra Kroatia (Mønnesland, 1992: 286). Disse politiske ideene og språket som fulgte med ble forfektet av personer tilknyttet de største partiene, ikke bare marginale aktører. Det var ideer som svekket tilliten mellom etniske grupper og som fikk definisjonsmakt i den politiske tautrekkingen om Jugoslavias fremtid. Elija Izetbegovic og den bosnisk-muslimske befolkningen var sene med å omfavne etnonasjonalisme som svaret på datidens politiske utfordringer. Men partiet Izetbegovic var med på å danne og ledet, *Partiet for demokratisk aksjon* (SDA,) ble likevel også et etno-nasjonalt parti (Mønnesland, 1992: 257). Samarbeidsnivået på det politiske plan blant forskjellige etnisiteter, innen republikker og mellom republikker på føderalt nivå, var svært lavt. Dette smittet gradvis nedover på sivilnivå, hvor det som nevnt førte til konsolidering av etnopolitiske bevegelser.

Krigen i Bosnia brøt ut den 7. april 1992, etter at de serbiske medlemmene av det bosniske republikkpresidiet trakk seg. Krigen begynte angivelig på grunn av serbisk frykt for aggressiv nasjonalisme hos bosniske kroater og -muslimer, og at serbisk selvråderett var truet. Kampene

startet i Bosanski Brod, et strategisk knutepunkt for forbindelsen til Serbia (Mønnesland, 1992: 288). Da kampene startet hadde allerede mye stridsmateriell passert dette knutepunktet, fra Serbia til bosnisk-serbiske nasjonalister. Det som ser ut til å ha vært en godt planlagt strategi ble dermed iverksatt.

4 Forklaringsfaktorenes relevans for varianter av ressursmobilisering i de forskjellige casene

I dette kapittelet presenteres og diskuteres forklaringsfaktorer og enkeltstående delteorier fra forskningslitteraturen som best belyser og problematiserer konflikteskaleringen i casene. Hensikten er å gi en dyp og sammensatt beskrivelse av konfliktdynamikkens elementer, gjennom kategoriene som presenteres i kap. 2. Dette danner så grunnlag for den sammenfattede diskusjonen i kap. 5. Mens kapittel 3 ga en fremstilling av de to casene uavhengig av hverandre, gir dette kapittelet en systematisk sammenlikning, knyttet til de fire hovedkategoriene fra kap. 2. Allerede i dette kapittelet settes teoriene om forklaringsfaktorer tidvis i sammenheng med hverandre, men først i neste kapittel gis en helhetlig vurdering av disse samtidig med en sammenligning på tvers av casene.

4.1 Nasjonale myter og historiebruk i Tsjetsjenia og Bosnia

Historie som motivasjonsfaktor for folkelig oppslutning

Historie som konfliktelement bidro til å oppløse skillet mellom fortid og nåtid. I oppbygning av nasjonalistenes programmer fra ca 1989 i Bosnia, og 1990 - 91 i Tsjetsjenia ble historiske selvstendighetskamper, eller overgrep trukket inn og benyttet til å definere samtiden. I Bosnia var historiske referanser fra den osmanske innrykningen, den lange konflikten mellom den ortodokse kirken og Vatikanet, og 2. Verdenskrig blant kildene til dette. Campana (2009) hevder mytebruken skapte en forståelse av fortid og nåtid som en uavbrutt sammenheng i en periode av forandring, samt forsøk på å homogenisere den tsjetsjenske nasjonsbyggingen kulturelt. De tsjetsjenske lederne refererte til den tsjetsjenske identiteten som et lim, men lanserte ulike identitetsmodeller. De spilte på de symbolske aspektene ved identitet og gikk inn for politisk og kulturell enhet. Dette bidro samtidig til å undertrykke uenighet og skiller i det tsjetsjenske samfunnet (Campana 2006). Campana beskriver dette som en omskrivning av historien, som mange etniske narrativer generelt er, for å forme og opprettholde et skjebnefellesskap (Campana 2006). Historien ble formet for å gi inntrykk av et imperativ, at

konflikten utviklet seg i en forhåndsbestemt retning, en konflikt som alle tsjetsjenere kom til å ta del i.

Dette var for en stor del også tilfellet i Bosnia. Historie ble hyppig brukt som stridspunkt, antagelig i enda større grad enn Tsjetsjenia. I det tidligere Jugoslavia var slaget på Kosovosletta i 1389 en velkjent historisk referanse for serbere. Denne ble reaktualisert ved 500-årsjubileumet i 1989. På samme tid økte Milosevic sin popularitet. En offentlig markering av slaget på Kosovosletta turnerte rundt i Jugoslavia, med offentlig fremvisning av et relikvie knyttet til myten. Et serbisk-politisk initiativ ble slik gjeldende i Bosnia og hele Jugoslavia. Dette var instrumentelt i form av å tale til serbere, og definere etniske demarkasjonslinjer. Historiske referanser til osmansk invasjon ble også vekket. Kjernen i de historiske referansene, i både Tsjetsjenia og Bosnia er mulighetene til å "oversette" referanser eller symboler som substantivt ikke har overføringsverdi. Slik ble bosnisk-muslimsk politikk synonymt med osmansk invasjon (Malcolm 2002: 219), og alle russiske krav på tsjetsjensk territorier et uttrykk for "Tsar-imperialisme". Lignende fortegnede oversettelser forekom i de fleste grupper, i begge case (Malcolm 2002: 233; Mønnesland 1992: 303; Gammer, 2002). Unntaket er russere i Tsjetsjenia, og Russland forøvrig. Det forekom noe bruk av blant annet litterære referanser for å vise til en presedens av historisk konflikt. Men dette kan ikke sies å være symptomatisk for russisk side, og utgjør en forskjell til caset Bosnia.

Generelt sett er den kulturelle og historiske avstanden mellom tsjetsjenere og russere større enn den mellom katolikker, muslimer og ortodokse i Bosnia. Den samme nærheten mellom antagonistene som man har i Bosnia, finner man altså ikke i Tsjetsjenia.

Under sovjettiden ble folkløse et slags "tilfluktssted" for det tsjetsjenske folket. Slik ble deres egne myter forsterket som integrerende identitetsmarkører. Campana hevder at de ble grunnlag for politisk tankegods under Perestrojka og de første årene etter Sovjetunionens kollaps (Campana 2006). I disse mytene er det fokus på egne sterke sider, spesielt mot, stridsevne og kjærlighet til frihet. I 1989 ble ulven antatt som nasjonalt symbol av den Nasjonale tsjetsjenske kongress. Den har i all tid tilhørt tsjetsjensk mytologi, og billedliggjør prisverdige egenskaper ved egen etnisk gruppe. På den tiden hadde ikke den Nasjonale tsjetsjenske kongress statlig legitimitet. Men etter Dudajevs tiltreden som president i 1991 ble ulven et offentlig nasjonalt symbol. Symbolet ble anvendt for å samle tsjetsjenere som ett

folk, og styrke Dudajevs egen posisjon. En identisk effekt finnes ikke i litteraturen om Bosnia, i det minste ikke i form av aktive handlinger. Men det er likevel liten tvil om at folkløse, myter, historie og litterære referanser fungerte som et latent reservoar av symboler for nasjonalister. Slik sett var folkløse og historie, om ikke et tilfluktssted for nasjonalistisk praksis i Jugoslavia, så et tilfluktssted for nasjonalistenes rasjonale og argumenter. Men til tross for disse likhetene var det en forskjell i hvor systematisert symbolene var. Den tsjetsjenske nasjonalismen var, i motsetning til de ulike nasjonale retningene i Bosnia, relativt utviklet. I Bosnia hadde det eksistert nasjonalistisk tankegods i nær 100 år. Nå ble dette tankegodset reaktivert, og man kan anta at symbolbruken dermed hadde sterkere gjennomslagskraft; altså sterkere etnisk gruppekonsoliderende effekt. Dette utgjør da en substansiell forskjell mellom casene.

Konfliktentreprenører

Campana peker på at aktivisering og instrumentalisering av myter kan ha en mobiliserende kraft. Det fungerer da som en politisk verktøy og ressurs. Dermed blir myter lett instrumenter i hendene på det Campana kaller identitetsentreprenører. I caset Bosnia bruker Wieland (2010) begrepet "riot specialists", beskrevet som en generell forekomst av profesjonelle kriminelle som gikk nasjonalisters ærende. Slack og Doyon (2001) beskriver muslimske og serbiske grupper, men det forekommer også i stor grad blant kroater (Mønnesland, 1992; Bax, 2010). Begrepet slik det brukes fungerer som en variant av "konfliktentreprenører". Dette viser klare likhetstrekk mellom aktørene som instrumentaliserte historiske referanser i begge case. Verdier og myter som de nasjonalistiske elitene mente var politisk tjenlig ble presentert som den ene eller andre etniske gruppes iboende verdier (Campana, 2009; MacDonald, 2002; Schäfer, 2004). Videre viser Campana til at russiske forfattere til tider beundrende omtale, blant annet Tolstoy, har bidratt til tsjetsjeneres selvoppfattelse gjennom fremheving av slike litterære referanser. Egenskaper og formuleringer som kommer fra russisk litteratur har hatt merkbar innflytelse på tsjetsjenske identiteten (Campana, 2009). De har vært kilder og inspirasjon for egenskapene den nasjonalistisk selvforherligelse forfektet.

Offernarrativer og kollektive traumer

Gammer diskuterer hvordan historien gir en intern påvirkning i form av oppslutning. Han peker spesielt på bruken av tidligere overgrep og folkemord som en aktiv komponent i historiebruk i Tsjetsjenia (Gammer, 2002). Historikere benevner, ifølge Gammer,

deportasjonsnarrativet som et "valgt traume", som har gitt konsekvens i form av sterkere gruppekonsolidering og mobilisering. Offerrollen, som ligger i deportasjonsnarrativet, skal sammen med heroismen i andre aspekter av historiebruken ved tsjetsjensk selvrepresentasjon ha skapt en gjensidig forsterkning (Gammer, 2002). Begrepet "kriseoppfattning" brukt av Oberschall (2000) fyller mye av den samme funksjonen; et slags iboende potensial for krisefortolkning med rot i kollektivets minner om tidligere overgrep. Både "valgt traume" og "kriseoppfattning" er begreper som bygger opp om beskrivelsen av "offernarrativ" som et viktig element i historiebruk som konfliktelement. I tillegg til historiske referanser, var offernarrativene preget av referanser til 2. verdenskrig. Overgrep fra chetniker og ustasja var blant annet kilden til en av de få antagoniserende bosnisk-muslimske offernarrativene. Slike offernarrativer forekommer i begge case, men med noe ulik utforming og konsekvenser. For en stor del dreide bruken seg om å legitimere løsrivelse, men også om å bygge opp rundt et trusselbilde som ville mane til motstand. Elementet av trusselbilde fortonet seg noe annerledes i Bosnia enn Tsjetsjenia. I Bosnia fikk det i større grad preg av overhengende fare, og evig fiendskap (MacDonald, 2002). Dette bidro, etter min mening, til å skape en større uforsonlighet og til økt avstanden mellom de politiske aktørene. I Tsjetsjenia hadde man ikke samme bildet av "evig fiende" å håndtere i ulike forsøk på fredssamtaler. I tillegg var den tsjetsjenske mobiliseringen preget av kun *en* nasjonal front, mot det russiske hegemoniet. I motsetning var Bosnia preget av ulike nasjonalismer og trusselbilder; den kroatisk, bosnisk-muslimske og serbiske. I tillegg kan den bosnisk-serbiske nasjonalismen i utgangspunktet ideologisk sett sies å være en direkte forlengelse av nasjonalismen i Serbia. Slik var det ikke i Tsjetsjenia, hvor russere var en marginal og ikke-deltagende part i politikken. Videre ble tsjetsjenske russere ikke brukt i Russlands krav overfor Tsjetsjenia og Dudajev.

Historiebruk som delegitimering av motstandere, mobiliseringseffekt og "evig krig"

Myter har i følge Campana (2009) moraliserende funksjoner. Det ritualiserer normer som hevdes å være særegne for gruppen. Disse normene skulle innføre en dominerende kultur i det sosiopolitiske landskapet, og promotere bildet av tsjetsjensk samhold i møte med fare. Videre beskriver hun en annen side ved mytologiseringen av egen historie; hvordan mytene dannet forståelsesrammer rundt det historiske møtet med russisk kultur. Et interessant poeng er hvordan fremstillingen av russere er statisk og uforanderlig. Russere forstås å være de samme i moderne tid som på 1700-tallet. Den moderne tsjetsjenske motstanden er dermed en motstand mot russisk imperial aggresjon, slik det var på 1700-tallet (Campana, 2009). Bildet

av russere som en statisk “annen” underbygger slik ideen om den “evige” motstanden eller 200-årige krigen. Dette punktet om ritualisering av normer og etablering av fiendebilder tangerer litteraturen om Bosnia. Historiske referanser innholdt gode rollemodeller til etterfølgelse, og fienderoller som definerte motstanderne. Det nevnte slaget på Kosovosletta var et slikt referansesett, med helter og fiender. Bosniske muslimer ble ofte omtalt som tyrkere og det ble satt likhetstegn mellom moderne bosniske muslimer og den osmanske invasjonen på 13- og 1400-tallet (MacDonald, 2002: 70-71; Schäfer, 2004). Historiske referanser med normative overtoner, og klare fiendebilder fantes også på kroatisk side med *Antemurale Christianitatis* ("det kristne bolverk"). Denne forestillingen om “det kristne bolverk” betegner en historisk kamp mot asiatisk barbarisme, som antagoniserte både serbere og bosniske muslimer (MacDonald, 2002: 116-117). På lik linje med det som beskrives fra Tsjetsjenia, bidro dette til å definere den samtidige konflikten som en direkte, ubrutt forlengelse av flere hundre år gamle kriger og konflikter. Slik fremsto bildet av en "evig krig" og evig uforsonlighet. Legitime krav eller politiske kompromisser ble da skjøvet vekk av argumenter om en konflikt som alltid har vært der, og som må vinnes. Denne historiseringen av samtiden forekom i begge case, men den var mer strukturerende for virkelighetsoppfatningen i Bosnia enn i Tsjetsjenia. I Tsjetsjenia virket historiseringen også mobiliserende, men det fungerte ikke som et enerådende, konsekvent bilde som folk faktisk trodde på.

Historie brukt av eksterne parter for å delegitimere andre parters nasjonalisme.

Tishkov analyserer en negativ prosess satt i gang av en selvtjenende media. Hans analyse bygger på et bilde av russisk media preget av juridisk liberalisering, politisk opposisjon og sensasjonshunger. I følge ham var de negative stereotypene om tsjetsjenske selvstendighetskjemper utilsiktede konsekvenser av en holdningsløs og symbolsk motstand fra russisk media (Tishkov, 1997). Dette skapte i følge Tishkov en kunstig avstand mellom russisk og tsjetsjensk kultur, og definerte tsjetsjensk kultur som noe urussisk, og dermed ikke fortjent den respekten man vanligvis ville gitt et føderasjonsmedlem. Tishkov hevder videre at russiske politikere brukte disse språklige bildene i propagandaøyemed. Men til tross for bidrag fra russisk media fantes disse bildene allerede i befolkningens bevissthet. I eldre og nyere russisk historie og litteratur, fantes allerede referanser til tsjetsjenere som lovløse banditter og villmenn (ten Dam, 2011; Jersild, 2004). Dette skal ha bidratt til å legitimere intervensjon og “sivilisering” av Tsjetsjenia, som en russisk variant av engelskmennenes

“white mans burden”. Videre kan det sies å være eksempel på hvordan Russland fungerte som regional stormakt, og betegnende for deres muligheten til å definere og styre konflikten unilateralt, uten innblanding fra internasjonal politikk. Hverken "siviliseringsaspektet", eller alenegangen var representativt for krigsretorikk i Bosnia. Alle parter i krigen i Bosnia hadde gehør utenfor landets grenser, i internasjonal politikk, og fikk anerkjennelse utenfra. Figur 1 og 2 viser til hvordan Bosnia og Tsjetsjenia var forskjellig i form av å være ulikt berørt av eksterne parter .

De kulturelle elementene som ten Dam peker på i Tsjetsjenia representerer abstrakt og subtil form for historiebruk og fortolkninger (2011). Gammer på sin side viser til mer instrumentelle funksjoner som historie spilte i russisk politikk, spesielt viser han til hvordan historie ble brukt for å hevde russisk rett til å holde Tsjetsjenia innenfor sine egne grenser (Gammer 2002). I interessekonflikten mellom Moskva og Groznyj ble det et poeng å hevde at tsjetsjenere hverken hadde historie som et samlet folk, historie for statsdannelse eller sivilisasjonsnivå til å oppnå dette. Videre ble det fra russisk hold hevdet at forholdet mellom partene var som et familiebånd mellom "store - og lillebror", og at motstand mot et slikt “familiebånd” var uttrykk for kriminelle og reaksjonære elementer i Tsjetsjenia (Gammer, 2002). Et ganske parallelt rasjonale kan observeres i retorikken fra delrepublikkene rundt og i Bosnia. Der ble det lagt frem krav som ville nulle ut og delegitimere krav om lokalt selvstyre. Alle folkegruppene hevdet at deres etniske gruppe hadde lengst historie i Bosnia, og hadde følgelig mest legitimt krav på området. Det underliggende premisset var at det samme folket befant seg i området nå, bare med en annen religion. På den måten kunne serbere hevde at muslimer og katolikker i Bosnia "egentlig" var serbere, eller kroater hevdet at ortodokse og muslimer "egentlig" var kroater. Slik sjåvinistisk retorikk, myntet på å dekonstruere og utnulle et folks identitet, ble stort sett rettet mot muslimene i Bosnia (Wieland, 2010), selv om alle grupper likevel ble gjenstand for en slik “identitetskapring”. En “identitetskapring” som kunne ta flere former, hvorav en la vekt på forbrødring og overtalelse om felles opphav som strategi for å kontrollere andre etnisiteter. Denne formen for nasjonalisme var på 90-tallet blitt så radikalisert at det i overveiende grad handlet om krav om å underordne seg. Schäfer peker også på at fenomenet “konvertert broderfolk” kunne ha en bakside knyttet til forræderi og ansvarlighet for historisk lidelse (Schäfer, 2004). Den serbiske politikeren Šešelj og den bosnisk-serbiske lederen for SDS Radovan Karadžić er eksempler på aktører som stilte slike aggressive krav om assimilering. Disse hevdet at bosniske muslimer var "egentlige serbere",

som skulle konverteres *tilbake* til ortodoks kristendom, og reddes fra mange hundre år med despoti, falsk tro. Men samtidig var de fullt ut villige til å feie vekk, og etnisk rense områder for muslimer om disse ikke var villig til å akseptere serbisk kultur og herredømme (Malcolm, 2002: 227; MacDonald 2002: 226). Denne oppfattningen av etnisitet forekom også på kroatisk side. Ivo Andrić, den bosnisk-kroatiske nobelprisvinneren var en tidlig talsmann for synet på det bosnisk-muslimske folket som et slags “tapt folk”, som egentlig hørte hjemme blant kroater. Aktører blant bosniske muslimer instrumentaliserte også en slik pre-islamsk middelaldersk "gullalder", ved å vise til egen historie som hverken ortodoks eller katolsk (Resic, 2010). Teorier om forekomst av den tidlige kristne grenen bogomilene i middelalder-Bosnia ble brukt for å bevise at muslimene alltid hadde vært et eget folk, også før de ble muslimer. Kroater og serberes krav om at muslimene “egentlig” var katolikker eller ortodokse ble da motbevist og delegitimert. I hvilken utstrekning tolkningen gjaldt, er for meg usikkert men gitt at myten om bogomilene gjaldt hele Bosnia (og muligens Hercegovina) kan denne også ha hatt en "identitetskaprende" hensikt overfor katolikker og serbere. Men denne likheten når det gjelder "identitetskaprende" retorikk til tross, skiller seg i omfang mellom de to casene. Bosnia var omgitt av stater ikke mye større enn dem selv, hvor alle var omgitt av europeisk kultur, og Vesten med Nato og EU fikk stor innflytelse. Til motsetning møtte Tsjetsjenia stormaktsretorikk fra et enerådende Russland, som ikke hadde noen større utfordrere i regionen.

I Russland ble det i liten grad brukt historiske referanser for å delegitimere kravene fra de tsjetsjenske nasjonalistene, men det forekom . Som nevnt under 3.2 *Kontekstbeskrivelse* var det juridiske aspektet rundt de føderative rammene i Russland viktigere for Tsjetsjenias løsrivelse (Hughes, 2001). Utover ivaretagelse av de enkelte etniske minoritetenes rettigheter i en ny stat var dette i mindre grad et tema i Bosnia (Slack og Doyon, 2001). Historien bidro likevel til å konkretisere det til noe mer håndterbart på medienivå, også i Russland og Tsjetsjenia. Men det så likevel ikke ut til å ha samme umiddelbare gjennomslagskraft i der, slik det hadde i Bosnia og naborepublikkene. Tidlig på 90-tallet var det liten interesse for Tsjetsjenia blant vanlige russere, og relativt høy aksept for deres løsrivelse (Lapidus, 1998). Sett i sammenheng med den mer moderate bruken av historiske referanser i caset Tsjetsjenia virker det som mytebruk og historiske referanser har vært en større mobiliseringsressurs i caset Bosnia.

Rekulturering av politikk

Kulturelle symboler og nasjonale myter med et idealisert forhold til politikk hadde varierende appell blant tsjetsjenere, og var spesielt påtagelig etter Jeltsins blokade av den nylig selverklærte selvstendige tsjetsjenske staten. I de første månedene som selvstendig nasjon ble symboler fra historiske og nasjonale myters "hellige aura" overført til den nydannede staten, og bidro sterkt til å legitimere denne og regjeringens autoritet (Campana, 2009). I forkant av Moskvas reaksjon på løsrivelsen, hadde den radikale nasjonalistiske plattformen langt fra full oppslutning i 1991. Det forekom gatedemonstrasjoner, men samtidig stilnet motstanden mot Dudajevs regime med Russlands blokade. Det ser dermed ut til at Jeltsin, på sett og vis, bidro til å reaktualisere tsjetsjenske myter om fiendebilder og dermed støttet opp om dette som mobiliseringsresurs.

Mitt materiale viser at historiebruken ikke var like omfattende i Russland, men at den forekom. Det fantes allerede et repertoar av historiske referanser fra russisk imperialtid, og tildels sovjettiden, som ble reaktualisert. Hayden (2000) hevder at russisk propaganda, med beskrivelser av tsjetsjenere som kriminelle og ekstremister, forvansket Jeltsin og hans rådgivers mulighet til å forhandle med Dudajev. Han nevner ikke spesifikt historiske linjer i dette, men gjennom Tishkov og til dels Gammer, ser vi at disse benevnelsene av tsjetsjenere har lange historiske linjer i russisk omtale av tsjetsjenere (Hayden, 2000; Tishkov, 1997; Gammer, 2002). Lik det man ser i Bosnia har denne historiebruken en tosidighet. På den ene siden legitimeres krav og aggressiv politikk, spesielt internt i grupper. Samtidig gir det på den andre siden gjensidig bekreftelse av fiendebilder og forsterkende mistillit.

En rød tråd som går igjennom begge case, når historiebruken gjennomgås, er den rekulturering som foregår i politikken. Wieland (2010) beskriver rekulturering som en prosess hvor historien reaktualiseres som narrativt rammeverk. Dette rammeverket anvendes for å redefinere eller definere konflikten vekk fra dens sammensatte kontekst. På den måten får konflikten et mer kontrollerbart rammeverk, som er bedre tilpasset nasjonalistenes politiske prosjekt. Om Tsjetsjenia får vi vite fra Campana (2009) at historien ga referanser og legitimitet som gav den nye staten et hellig skinn, noe som på sett og vis hevet den over kritikk og manet til samhold gjennom å etablere ideen om et skjebnefellesskap. Måten Wieland (2010) utvikler begrepet rekulturering ved å beskrive en konservativ revolusjon som en reaksjon mot den tidligere sosialistiske og modernistiske kulturen som preget politikken.

Dette preget også, på ulike måter, Tsjetsjenia fra slutten av 80-tallet. Tsjetsjenia som helhet hadde vært mindre modernisert enn Bosnia. Derfor kan en si at motreaksjonen i størst grad preget den tsjetsjenske politikken. I Bosnia derimot var det, i tillegg til den instrumentelle gruppekonsolideringen som foregikk i begge case, sosialt sett i aller høyeste grad et fokusskifte mot historie og tradisjon,. Samtidig var det kulturelle fokuset preget av casenes ulike geografisk plassering. De nasjonale reaksjonene i det bosniske kulturskiftet plasserte seg i en europeisk kontekst, i motsetning til Tsjetsjenia. Men til tross for dette opplevde Bosnia en mer ekstrem reaksjon innenfor religiøsitet. Den muslimske reaksjonen var, til tross for like hyppig bruk av religiøse symboler og kontakt med grupper i Midtøsten, antagelig den mildeste. Kroatisk og serbisk religiøsitet fremviste etter hvert tildels stor grad av høyreekstremisme. Ledere blant bosniske muslimer var pragmatiske og pleiet kontakt med vestlige ledere. De tonet ned kulturelle forskjeller i håp om å vinne sympati og oppnå et vestlig inngrep. Tsjetsjenske ledere derimot brukte riktignok historie og kultur som samlingspunkt og mobiliseringsressurs, men samtidig var den moderne presedensen om (etno)nasjonal selvvråderett og det juridisk aspektet tungtveiende.

Historiske myter beviser geografisk eierskap

Ideen om en historisk gullalder i Bosnia er utslagsgivende for mye av retorikken i konfliktoppbygningen. Med referanser til middelalderriker ble det utformet definisjoner på hva egen etnisk gruppe hadde geografisk krav på. Dette har store likhetstrekk med konflikten i Israel og Palestina, hvor politiske krav underbygges med påstander om historisk eierskap. I tilfellene med serbere og kroater ble det brukt grenser fra middelalderriker for å bevise at de hadde legitime krav på å definere Bosnia som deler av et moderne Kroatia eller Serbia. De bosniske muslimenes bruk av bogomilmyten, ment for å forsvare selvstendighet overfor sterkere parter, minner noe om hvordan "gullalder" - komponenten ble brukt av tsjetsjenere. Det konkrete eksempelet på denne konfliktkomponenten er mest merkbar i Bosnia, men det finnes likevel en variant av dette i Tsjetsjenia. Referanser til historisk tilstedeværelse, og tidligere frihetskjemper underbygget mye av argumentene om en historisk selvbevissthet som et samlet folk (Henze, 1995).

En midlertidig konklusjon om de største forskjellene mellom casene under historiebruk er at forskjellen når det gjelder *delegitimering* av motstandere gjennom kapring av andre etniske gruppers identitet er merkbar. Dette vises i tabell 1 nedenfor. Videre hadde historiebruk også

en merkbart ulik grad av rapportert mobiliseringseffekt. En annen forskjell mellom casene er det faktum at Bosnia som case var mer kompleks enn Tsjetsjenia. Bosnia var preget av tre nære parter som engasjerte seg på ulike vis. Spesielt muslimene, som var tildels reaktive i forhold de to andre sterkere etnonasjonale gruppene, peker mot en stor intern spennvidde. Tsjetsjenia internt var mer preget av en enhetlig mobiliseringsprosess, uten avgjørende ideologisk motstand. Tsjetsjenske russere som kunne ha mobilisert sin med henvisning til sin kultur var helt fraværende. Denne forskjellen vil diskuteres ytterligere i analysekapittelet; 5. *I Historiebruk.*

Tabell 1. Egenskapsliste over likheter innenfor bruk av historie, beskrevet i tre trinn: Varianter av historiebruk som ¹generelle fenomen, ²casespesifikk variant og som ³konkret konsekvens i casene.

¹ Generelt fenomen	² Aktive komponenter i historiebruk	³ Bosnia	³ Tsjetsjenia
Symbolbruk aktiverer oppslutning	Mobiliseringseffekt om et politisk prosjekt	Historiske symboler etablerer normative retningslinjer om etniske skillelinjer	Historiske symboler etablerer normative retningslinjer om etnisitet og suverenitet
Historiske symboler definerer grupper	Ekskludering og delegitimering av utgrupper	Brukes hyppig for å etablere nasjonalismen og politisk skille etnisiteter	Brukes hyppig for å etablere nasjonalismen og delegitimere kompromisspolitikk
Destabilisering representerer muligheter for nye grupper	Konfliktentreprenører bruker konflikt for egen vinning	Nasjonalister bruker historiske symboler i konkurransen mot etablerte politiske verdier	Nasjonalister bruker historiske symboler i konkurransen mot etablerte politiske verdier
Historiske trusselbilder anvendes for å beskrive samtiden.	Offernarrativer preger gruppeinterne definisjoner av situasjonen. Kollektive traumer reaktiveres	Offernarrativ hever trusselbildet og bidrar til sekterisme	Offernarrativ legitimerer nasjonalisme og motstand mot Russland
Samtiden beskrives som del av en ubrutt motstandskamp	Konfliktdefinisjonen preges av historisk okkupasjon og evig krig	Bilder av historiske invasjoner og motstand brukes for å mobilisere	Tsarimperialisme og motstand mot sovjetpolitikk preger situasjonsbeskrivelsen
Konservativ revolusjon	Rekulturering av politikken	Tradisjonell og religiøs etnosymbolikk preger samtidsbeskrivelsen.	Tradisjonell og moderat religiøs etnosymbolikk preger samtidsbeskrivelsen
Historisk gullalder	Historiske myter beviser geografisk eierskap.	Historiske "fakta" danner grunnlaget for legitimeringa av samtidige politiske prosjekter og krav	Historiske "fakta" danner grunnlaget for legitimeringa av samtidige politiske prosjekter og krav

4.2 Religion som identitetssymbol og konfliktelement i Tsjetsjenia og Bosnia

Tradisjonell religiøs praksis og utviklingen av mytebruk

Som nevnt i kapittelet om casets kontekst, avsnitt *3.1 Tsjetsjensk historie opp til moderne tid*, er religiøsiteten preget av pragmatisme men fungerer også som et viktig identitetselement.

Under perestrojkaen og regimets oppmykning ble religion igjen aktuelt og fungerte antagelig som en kulturpolitisk motstand, og tilbakevendig til egne kulturelle røtter (Swirszcz, 2009).

Dette synliggjør at religion allerede var i ferd med å bli reaktualisert som samfunnskomponent, også før kampen om nasjonal selvvråderett startet i 1991.

I regionen som Bosnia befinner seg i ble religion tidlig et viktig kulturelt identitetsskapende element. Fordi forskjellige, men relativt like folkeslag ofte snakket samme språk (hvilken dialekt man snakket var mer regionalt bestemt enn ut i fra religion eller etnisitet) har religion vært et mer avgjørende identitetselement. I en region med skiftende grenser ble nasjonstanken først bærende ved slutten av 1800-tallet. Religion ble da sett på som grunnlag for etnonasjonal samhörighet og grunnlag for en nasjon i geografisk og politisk strukturell forstand. Slik sett har Bosnia likhetstrekk med Tsjetsjenia i forhold til religionens samlende funksjon i tidlig moderne tid. Det faktum at politikken i Bosnia ble bevisst instrumentelt rekulturert av nasjonalister, allerede før kommunismens fall, peker derimot ut en forskjell fra Tsjetsjenia. Til tross for at prosessen med at religion fikk økt relevans som symbol for kulturelt særpreg startet relativt likt i begge case, midten og slutten av 1980-tallet, hadde den i utgangspunktet forskjellige rasjonaler. Som det nevnes i kontekstbeskrivelsen om Bosnia ble muslimer i 1963 et av de statsbærende folkeslagene i delrepublikken. Kampen om selvbestemt egendefinisjon, kombinert med politisert religion og selvbestemmelse versus andre etnisiteter var lenge et tema i Bosnia. Denne samme prosessen og et slikt motsetningsforholdet hadde man ikke i Tsjetsjenia.

Intern mobiliseringseffekt

For de fleste politiske aktørene var religionen noe som bekreftet deres unike tsjetsjenske historie, felles identitet og bygget dermed opp om løsrivelse fra Den Russiske Føderasjonen. For Dudajev var religion et klart privat anliggende som hadde lite med politikk å gjøre. Hans tolkning, og bruk av religiøs symbolikk, var innenfor et klart skille mellom moské og stat. Som symbolsk handling sverget han likevel til deres felles religion ved tiltredelse som statsoverhode i Tsjetsjenia, men da til en teologisk variant av islam som fremhever pasifisme

(Swirszcz, 2009). Flagget han valgte for den unge nasjonen er også mer preget av førislamsk mytologi, med et ulvehode, som fremhevet myten om tsjetsjeneres nedstamming fra ulver. Dudajev kan sies å representere måten mange tsjetsjenere forholdt seg til sin tradisjonelle religion på, som et rikt kulturelt og historisk referanseverk, som likevel ikke fungerte som veileder for et moderne liv. Det er vanskelig presist å definere religiøs praksis blant tsjetsjenere flest utenfor rekkene av de urbaniserte, høyt utdannede og karrierebevisste i sovjetsystemet. Men det daglige religiøse livet ser i all hovedsak ut til å være pragmatisk og lite stringent.

I Bosnia var det opprinnelig lite fokus på religion utover det som var kulturelt konserverende. Etter hvert som konflikten utfoldet seg ble det mer og mer fokus, fra styrende eliter, på religiøs symbolikk og praksis som viste forskjeller og avstand til andre etnisiteter. Utviklingen som fant sted i Bosnia hadde flere fasetter preget av ulike hensyn. Grunnleggende sett kan det hevdes at det også foregikk en konservativ revolusjon i store deler av Jugoslavia (Velikonja, 2002; Schäfer, 2004). Videre var det et stort behov for å samle rekkene om et kulturelt og politisk prosjekt, et prosjekt som representerte et brudd med sosialistisk ortodoksi og den etablerte maktstrukturen. Det ble derfor avgjørende å reaktualisere religion og gjennom dette utkonkurrere jugoslavisme som identitetsmarkører og moralpolitisk omdreiningspunkt.

Nasjonalistenes politiske behov, både i Bosnia og Tsjetsjenia, var i tillegg til å fremme motstand mot de sosialistiske føderasjonene, å etablere følelsen av et skjebnefellesskap i sin etniske gruppe. Et slikt opplevde skjebnefellesskapet skulle bidra til å trekke befolkningen i samme retning, i retning mot en egen statdannelse.

For tsjetsjenere bidro religion til samhold under deportasjonen til Kazakhstan og gulagene. Den var for en stor del begrenset, men ble gradvis gjenoppbygd (Swirszcz, 2009). Religion fungerte også i en viss grad kulturkonserverende i det kommunistiske Jugoslavia. Her ble også religion, i det store og det hele, aktivt motarbeidet. Men etniske skillelinjer holdt seg likevel godt utenfor de store byene. En kulturell og politisk arv fra det osmanske milletsystemet var en av de medvirkende faktorene til en deling langs religiøse linjer. Men det ga også en sedvane rundt fredelig sameksistens. Dette fredelige naboskapet, kalt "komsiluk", ble aktivt dyrket under Titos Jugoslavia. Schäfer nevner at man oppmuntret til interreligiøse

ekteskap, et tegn på "komsiluk" som en institusjonalisert kommunitarisme (Schäfer, 2004). Men det er nok også et tegn på en påvirkning fra det andre Jugoslavias kommunistiske ideologi og ønsket om å skape "et nytt menneske". Samtidig med at kommunismen mistet legitimitet, ble den etnisk overskridende jugoslaviske identiteten mistenkeliggjort i takt med at religion ble reaktivert som en etnisk demarkasjonsgrense (Schäfer, 2004). På det viset ser man at veien for å reaktivere religion som en aktiv, politisk komponent var svært kort i Bosnia, da det allerede fantes i den politiske strukturen. Denne koblingen mellom religion og etnonasjonalisme foregikk i alle de tre største religiøse gruppene. En forskjell mellom disse er likevel at aktiveringen av katolisisme og ortodoksi innebar en tydeligere sjåvinisme og høyreekstrem politikk (Velikonja, 2002). Bruk av tungt ladede symboler fra 2. verdenskrig, fra fascistisk eller fascistoide grupper ble vanlig (Mønnesland, 1992). Selv blant de mer reaktive, moderate muslimene fantes det også minst en slik gruppe, "De Grønne beretter" var en muslimsk milits som har vært kjent for å bruke fundamentalistisk religiøs retorikk og symboler. Denne situasjonen krevde en politisk balansegang av Izetbegovics muslimske SDA. Det bidro antagelig til en strategisk nedtoning av den mest ekskluderende etnoreligiøse retorikken utad. I vesten var Izetbegovics visjon mest kjent som en visjon om et multietnisk Bosnia. Men hans partiideologi var i Bosnia kjent for en kombinasjon av radikale religiøse tendenser og nasjonalisme (Barutciski, 1996). Tanken bak denne politiske visjonen var et kantonsystem basert på etnoreligiøse demarkasjoner. Men hverken kroater eller spesielt serbere var komfortable med en fremtid i et selvstendig Bosnia demografisk dominert av radikalisererte bosniske muslimer. Ledelsen i HDZ og SDS, i 1991-1992, stolte ikke på SDAs multietniske plattform (Barutciski, 1996).

I begge case ser man at religion ble viktige symboler for forskjeller mellom folkeslag. Disse forskjeller ble understreket av enkelte politiske aktører for å markere at tilhørighet til en særegen etnisk nasjon, hvilket legitimerte løsrivelse. Rekultureringen av politikken viste seg i praksis ofte som en avstandtagen til andre etnisiteter og motstand mot politiske prosjekter som underkjente etnonasjonalisme. De politiske prosjektene bak dette var for tsjetsjenere å vise at de ikke var sovjetere eller russere. I Jugoslavia ville slovenere og kroater, og etter hvert serbere, bosniske muslimer og albanere fornekte den jugoslaviske identiteten, eller opplevelsen av et annen påtvunget etnisk hegemoni. I dette ser man forskjell i tid mellom casene. Religiøsitet som en identitetskomponent og referanse til ved legitimering av selvstyre viste seg senere i Tsjetsjenia enn i Bosnia.

Brudd med sosialistkulturen og forskjellige religiøse motstrømninger

I Tsjetsjenia sørget kommunisttidens påvirkning av de oppvoksende generasjoner til utvikling av et sjikt av sekulære borgere. Borgere med moderne utdannelse som var sosialisert inn i sosialismens kjerneverdier. Dudajev er et godt eksempel på et slikt "moderne menneske" som Sovjetapparatets satsning på 60-70-tallet forsøkte å skape (Hughes, 2007: 22). Men samtidig var også denne ensporede yrkesmilitære godt kjent med religionens plass i det tsjetsjenske samfunnet. Dudajev hadde et forhold til islam som kanskje ikke mange delte. Han befant seg i et karrieresjikt innenfor kommunistpartiet, moderne industri, styringsapparat og militæret som ikke mange andre tsjetsjenere var kjent med. Men likevel evnet han å bruke religiøse referanser som koblet det moderne politiske prosjektet som Tsjetsjenia sto foran, med dets fortid og religiøse verdier (Hughes, 2007: 24).

Den moderate og pragmatiske sufitradisjon som lå i tsjetsjenernes historiske arv dannet i utgangspunktet et dårlig grunnlag for legitimering av en fundamentalistisk forståelse av religionens rolle i samfunnet. Rundt kommunismens fall utviklet religiøs praksis seg slik at den heller bygget opp om kulturell gjenoppvåkning og legitimerte nasjonal suverenitet. Dette kan se ut til å ligne på strategien til Izetbegovic i Bosnia. Men den sistnevnte skiller seg markant fra Dudajev. Izetbegovic stod for en bevisst konservativ dreining av samfunnet, og ektefølt religiøs etnonasjonalisme. Dette blir stående i kontrast til Dudajevs opportunistiske pragmatisme.

Den tsjetsjenske nasjonalismen var i liten grad preget av religiøs praksis, utover retorisk symbolbruk. Religiøs retorikk ble brukt som samlende og identitetsbekreftende symboler, blant annet av Dudajev og Yandarbiev. Dette var også tilfellet i Bosnia. Men en forskjell som sees mellom casene er en større grad av politisk balansegang, i forhold til de andre interne (bosniske kroater og serbere) og eksterne partene (Kroatia og Serbia). Muslimene i Bosnia brukte makt der de kunne på lokalt plan (Barutciski, 1996; Slack og Doyon, 2001), men var mer defansive på nasjonalt plan. Likevel, til tross for at de ikke hadde samme grad av voldsmaktsmidler som kroater og spesielt serbere forfektet SDA og Izetbegovic en reell og reaksjonær religiøsitet. I begge case finner man mindre grupper som forfekter jihadistisk ideologi, men disse er ikke representative for Islams rolle i hverken Bosnia eller Tsjetsjenia. Dette bekreftes av Hughes (2001) som betegner konflikten i Tsjetsjenia som en i all hovedsak

sekulær konflikt . Men han beskriver også en aktiv rekruttering og radikaliserings blant høylandsfolkene. Disse hadde i mindre grad blitt tilknyttet det moderne Tsjetsjenia. Blant folkegrupper som i større grad bar på mistro til Russland basert på tidligere strid, overgrep og mindre kontakt, ble det aktivt jobbet for å dyrke denne antagonismen, fra en utenlandskstøttet, wahabistisk-religiøs bevegelse. Men disse er ikke representative for religiøsitet i Tsjetsjenia, under opptakten til den første krigen (Hughes, 2001). Med unntak av det mer fremmede wahabist-elementet finner man lignende forskjeller, når det gjelder grad av radikaliserings og antagonisering, beskrevet mellom by og land også i Bosnia. Resic (2010) kan fortelle om en større avstand mellom etnisitetene utenfor byene, og det kan antas at rekulturerings og etnoreligiøs fiendskap hadde mye av sitt grunnlag og rekruttering herfra. Dette peker mot at religiøs antagonisering var lettere aktivert på landsbygda, hvor det var mindre kontakt mellom ulike etnisiteter. Etnisk mistillit og reaksjonær, religiøs mobilisering hadde så en retning fra landsbygda, mot de mer multietniske byene.

Konservativ revolusjon

I Bosnia hadde kirken og religiøse ledere blitt presset av et kommunistisk system i lang tid, og få vegret seg for å reaktualiseres som støttespillere for politiske eliter. Velikonja hevder at religiøse og politiske ledere sto i en slags gjensidig avhengighet, og at de behøvde hverandre for å realisere sine egne prosjekter (Velikonja, 2003). I et Jugoslavia i endring var det behov for en bekreftende legitimitet som kunne underbygge reaktivering av nasjonalisme og religion i kultur og politikk,. Slik legitimerte nasjonalistene religionen, og vice versa. Religiøse ledere og religiøs symbolikk ble da en vanlig del av fremtoningen i den nasjonalistiske politikken (Malcolm, 2002: 223; Schäfer, 2004; Mønnesland 1992: 303; MacDonald 2002: 241). Både Schäfer og Velikonja hevder at veien mot krigen i Bosnia innebar en dreining vekk fra et moderne og progressivt samfunn, mot tradisjon, konservatisme og monokulturalitet innenfor hver enkelt etnisitet - altså en trippel religiøs mobilisering. Slik var religion en «konservativ revolusjon» (Velikonja, 2003) og bidro til «elimineringen av et sekulært, multikulturelt, pluralistisk samfunn» (Schäfer, 2004). Men det viste seg ikke helt likt i alle etniske grupper. Den bosnisk-muslimske politikken var noe mer reaktiv, og mindre antagoniserende i sin nasjonalisme. Denne blokken var, på grunnplanet, senere til å omfavne en entydig, ekskluderende etnonasjonalisme (Mønnesland, 1992). Muslimenes parti SDA hadde et politisk program som utad gikk inn for et multietnisk Bosnia. Samtidig gjorde de, i sin politiske mobilisering, bruk av symbolikk med stort fokus på islam. Det var symboler

som grønne bannere og halvmåner. Til tross for et halvhjertet forsøk på å være et slags "catch-all"-parti, gjennom en utad multietnisk samlingspolitikk, ble det likevel et parti som kun muslimer stemte på. Den visuelle symbolikken de brukte for å fronte partiet var, i likhet med de andre etnonasjonale partiene, religiøse symboler med tydelig fokus på egen etnisitet. SDAs partileder, den ortodokse muslimen Izetbegovic, sa at partiet måtte være "*sectional*" (oversatt: fraksjonert, fragmentert, seksjoner), ellers ville det ikke ha en sjanse. Med tanke på Izetbegovics uttalelse om religionens viktige rolle i samfunnet, kan "*sectional*" leses som sekterisk eller etnoreligiøs. Underforstått var altså etnifisert politikk den eneste måten å oppnå politisk tyngde på (Malcolm, 2002: 219). Dermed synliggjøres det at selv om den bosnisk-muslimske parten, med SDA ikke intensjonelt bidro til å heve konfliktnivået, var de likevel en del av den konservative revolusjonen eller dreiningen. Dette kan tildels understøttes av de prosesser Schäfers (2004) begrep *identity politics* beskriver, som lagt frem i kap 2.

Dette utgjør en forskjell i forhold til Tsjetsjenia. Som nevnt tidligere fikk religion og tradisjonisme et oppsving på 80-tallet og fremover. Dette skjedde blant annet som et brudd med sovjetkulturen, og prosessen ligner noe på den i Bosnia. Men i Tsjetsjenia hadde den ikke samme intensitet. Man kan snakke om en konservativ dreining, i den forstand at religiøs symbolikk og verdier var til stede i nasjonalismeprosjektet. Kildene indikerer likevel at dette hovedsaklig var et sekulært prosjekt, og religiøs konservatisme fikk ikke samme styringsmandat som i Bosnia (Walker, 1998).

Religionens påvirkning på konflikteskalering

Avstandtagen og delegitimering

Det tradisjonelle tsjetsjenske samfunnet var preget av klanlignende strukturer og politisk makt var relativt desentralisert. Samtidig var det et moderne samfunn bygd opp av Sovjetsamveldet og tidligere styrt av eliten fra kommunistpartiets nomenklatura. Dette var en elite med stor avstand til den jevne tsjetsjener. I dette fragmenterte kulturelle og politiske landskapet ble religion fremholdt som samlende verdi av både sekulære, moderate religiøse og radikale aktører. Religion ble et reservoar av symboler som bidro til å definere tsjetsjensk etnisitet og kultur som noe særegent, og annerledes fra den slaviske og sovjetiske kulturen. Det har store likhetstrekk med hvordan bogomilmyten ble brukt i Bosnia. Bosniske muslimer instrumentaliserte denne delen av historien for å legitimere sin motstand mot krav basert på etnoreligiøse argumenter, fremlagt av kroater og serbere (Wieland, 2010). Man ser at denne

mytebruken, i begge case, ble anvendt som instrument i en avstandstagen. Bosniske muslimer “beviste” at de ikke var katolikker eller ortodokse. Tsjetsjenere tok på samme måte avstand fra russisk herredømme og historie. Men bogomilmyten i Bosnia viser en mer defensiv aktivering enn den man finner hos motpartene i Bosnia, og også enn den tsjetsjenske mytebruken. I Tsjetsjenia ble symbolene aktivert av nasjonalistiske aktører i forsøk på å innføre verdier som kunne holde samfunnet sammen. Det var nødvendig for å legitimere og opprettholde en samlet nasjonalistisk bevegelse som kunne målbære et suverenitetskrav. Religion ble således et internt, forklarende og legitimerende element i det tsjetsjenske suverenitetskravet, og fungerte dermed som en mobiliseringsressurs. Dette igjen bidro til folkelig oppslutning om nasjonsbyggingen og ga den nye politiske eliten gjennomslagskraft i kampen mot det kommunistiske nomenklaturet.

I begge case kan det sies at aktiveringen av denne typen myter ikke er konflikteskalerende i seg selv. Men i et bredere perspektiv, bidrar dette til normalisering av etnoreligiøsitet og myter som substitutt for mer saksnær behandling av presserende politisk temaer. Videre bidrar denne fortegnede fremstillingen til en rekulturering av politikken. Den politiske situasjonen forstås i religiøst-konservative termer. Dette kan sies å ha funnet sted i begge case, men med et avgjørende unntak i den russiske delen i Tsjetsjenia.

Religiøse myter beviser geografisk eierskap

Lik det som berettes om historiske myter, legitimerte de religiøse mytene kravene som ble fremsatt om kontroll over land. I Bosnia er muslimenes bogomilmyte, den kroatisk forestillingen om Antemurale Christianitatis, slaget på Kosovosletta i varierende grad mytiske elementer med legitimerende hensikt (Mønnesland, 1992: 248; Malcolm, 2002: 213; MacDonald, 2002: 69-70; MacDonald, 2002: 116-117; Wieland, 2010). I Tsjetsjenia fyller ulvemyten og flere myter om religiøse ledere i kamp mot tsar-russland mye av de samme funksjonene (Swirszcz, 2009; Henze, 1995; Lieven, 2000). Gamle etnoreligiøse kamper og skillelinjer ble brukt som indikasjon på eierskap for det folket som myten stammet fra. Dette eierskapet representerte så en moralsk rett, og i noen tilfeller plikt, til å oppnå hegemonisk makt i området. Bosnia og Tsjetsjenia er forskjellige med hensyn til forpliktelsen om å slutte opp om de religiøst definerte landegrensene. En slik forpliktet oppslutning var mye mer aktuell i Bosnia enn i Tsjetsjenia.

Konfliktentreprenører

Da religion var et legitimt og ladet symbol i det tsjetsjenske samfunn ble det også brukt av enkelte opportuniste. Beslan Gantemirov, en aktør med bakgrunn fra Moskvas underverden, dannet et parti med islamsk "kledning". At en av hans kaliber kunne bruke denne symbolikken til egen vinning er beskrivende for religionens autoritet og legitimerende kraft. Dette muliggjorde hans inntreden på den åpne politiske scenen i Tsjetsjenia. Samtidig kan vi anta at det faktisk var mulig å danne et kvasi-religiøst parti (og gerilja) uten religiøs bakgrunn eller religiøs aktivitet rundt dette, paradoksalt nok er beskrivende for hvor lite ortodoks og teologisk stringent det tsjetsjenske samfunnet var på den tiden. Gjennom rekultivering av politikken fikk nye aktører og blant annet konfliktentreprenører mulighet til å etablere seg. Religionen fikk en automatisk rolle som bekrefter av nasjonal egenart og nasjonale krav. På det viset ble religiøse symboler lettere omsettelig som politisk argumentasjon, og kunne så legitimere mer opportunistiske og politisk militante aktører, som blant annet Gantemirov og Basaev i Tsjetsjenia, og Arkans Tigre, De grønne beretter og HOS i Bosnia, og kort etter mujahedin (Hughes, 2007; Azinovic, 2007)

En midlertidig oppsummering av hvordan religionsbruken artet seg peker mot en del formelle likheter som oppsummeres i tabell 2. Samtidig finner vi substansielle forskjeller, som oppsummeres i tabell 3. Det som i størst grad utgjør en forskjell mellom casene er variasjon rundt intensiteten i religionsbruken. I Bosnia kan man snakke om en reel konservativ revolusjon i det politiske landskapet, mens man for Tsjetsjenia sin del bare indikerer en dreining mot tradisjonalisme. Den tsjetsjenske aktiveringen var i tillegg noe "enklere", med i praksis kun en aktiv nasjonal gruppe internt i Tsjetsjenia. Mens i Bosnia var aktiveringen tredelt og en av partene der var mer defensiv enn de to andre. Dette vil bli diskutert nærmere i analysekapittelet; 5.2. *Religionsbruk*.

Tabell 2. Egenskapsliste som viser likheter innenfor religionsbruk, beskrevet i tre trinn: Varianter av religionsbruk som ¹generelt fenomen, ²casespesifikk variant og som ³konkret konsekvens i casene.

¹ Generelt fenomen	² Aktive komponenter i religionsbruk	³ Hvordan det fortonet seg i Bosnia	³ Hvordan det fortonet seg i Tsjetsjenia
Etnisk gruppekonsolidering	Intern mobiliseringseffekt	Fremstilt som skjebnefellesskap Krav om lojalitet	Fremstilt som skjebnefellesskap
Etablere annerledeshet	Ekskludering /delegitimering	Definerer inn- og utgrupper Delegitimerer andre politiske definisjoner	Definerer inn- og utgrupper Delegitimerer andre politiske definisjoner
Opportunisme koblet med ekstremisme	Konfliktentreprenører	Sår splid blant alle etniske grupper Eskalerer konflikten	Forekommer i størst grad på tsjetsjensk side Eskalerer konflikten
Undergraving av kompromisser; antagonisering	Evig krig basert på religiøse forskjeller	Skaper bilde av en iboende uforsonlighet Mye brukt fremstilling, men ikke av alle parter	Skaper bilde av en iboende uforsonlighet Lite brukt fremstilling, forekommer på begge sider
Brudd med det bestående og ny samfunnsmodell	Rekulturering av politikken i form av religiøs og konservativ pregning	Redefinerer konflikten som religiøs og moralsk Omfattende tilfeller Skyver vekk sekulær panetnisk politikk	Redefinerer konflikten som religiøs og moralsk Noen tilfeller Bidrar til etniske demarkasjonslinjer
Legitimere krav på land	Religiøse myter beviser geografisk eierskap	Brukt i stort omfang Legitimerer motstand og politiske krav	Brukt i noe omfang Legitimerer motstand og politiske krav

Tabell 3. Oversikt over substansielle variasjoner rundt religionsbruk, på tvers av casene.

Variasjoner av religionsbruk på tvers av casene	
Bosnia	Tsjetsjenia
<ul style="list-style-type: none"> • Lang historie med aktive religiøse demarkasjonslinjer; tre konkurrerende etnoreligiøse prosjekter. • Religiøse ledere aktivt deltagende. • Religiøs- konservativ revolusjon i politikken 	<ul style="list-style-type: none"> • Religion er en passiv forskjell i konflikten; kun én religion av betydning internt i Tsjetsjenia. • Moderate religiøse symboler kun brukt av politikere. • Opportunistisk og pragmatisk bruk av moderate religiøse symboler

4.3 Elitekonkurranse og dens påvirkning av konfliktene

Politisk sentrum forvitrer

Innledningsvis var det politiske landskapet i Tsjetsjenia preget av aktører i det kommunistiske partiet, det vil si tjenestemenn i sovjetsystemet. Zavgaev, partiformann i det tsjetsjenske kommunistpartiet ønsket, som nevnt tidligere, å holde tett kontakt med det tradisjonelle, politiske nettverket i Moskva. Han var ikke fremmed for å forhandle om endringer i Tsjetsjenias status med tanke på økt selvstyre, hvilket senere ble normen mellom sentralmakten i Moskva og de enkelte delrepublikkene i den Russiske føderasjonen. Men han var en representant for det sovjetiske nomenklaturet og på ingen måte en nasjonalist. Hans pragmatiske holdning gjorde likevel at han lyttet til begge leire; både hjemlige nasjonalister og sentralmakten i Moskva. Zavgaevs politiske handlinger viste likevel i praksis at han i hovedsak ønsket å beholde systemet slik det var, en føderasjon med et sterkt sentrum og Tsjetsjenia som et medlem i dette (Hughes, 2007: 23). Han viste dermed manglende vilje til å etterleve de nasjonalistiske kravene fra de forskjellige aktørene i paraplyorganisasjonen, den Tsjetsjenske Nasjonale Kongress. Dette plasserte ham i en motstående politisk leir, og nasjonalistene ble raskt mektige motstandere.

I likhet med Tsjetsjenia var tiden frem til krigsutbruddet i Bosnia en overgangsfase, hvor det etablerte kommuniststyret gradvis mistet legitimitet og fotfeste. Vladimir Goati beskriver et voksende skille mellom to sentrale grupper innenfor “Det Jugoslaviske kommunistforbundet”; sentralister og nasjonalister. Den første gruppen var i hovedsak Serbia og Montenegro som

ønsket en fortsatt sterkt sentralstyrt og militarisert føderasjon. Den andre besto av Slovenia og Kroatia som gikk inn for en mye større grad av desentralisert styre, aksept for politisk pluralisme og autonomi for republikkene (Goati, 2007). På slutten av 80-tallet sørget Milosevic, som var toneangivende i føderalist/sentralist-blokken, for å frata provinsene (Kosovo og Voivodina) en begrenset selvråderett og å legge disse helt under Beograds kontroll. Dette bidro til å bekrefte nasjonalistenes skepsis overfor motstanderne og deres politiske prosjekt (Malcolm 2002: 212-214).

Politiske krefter som lenge hadde presset på kom nå frem gjennom en prosess av politisk pluralisering. Føderasjonen hadde flere åpenbare, og andre gryende problemer. Den tydelig kriserammede økonomien, arbeidsledigheten og kulturpolitiske strukturer medvirket til å undergrave den føderative strukturen, som ledelsen i flere republikker mente gikk mot deres egne interesser (Mønnesland, 1992: 239 – 242 og 252-253). Hvordan føderasjonen skulle styres, eller eventuelt deles opp, var det neste store problemet. Konservative kommunister og mer moderate føderalister ble raskt spilt ut over sidelinjen i noe som kan ha fortonet seg som et retorisk kappløp styrt av nasjonalister og opportunistiske politiske krefter (Caspersen, 2010: 7; Goati, 2007). Dette var for en stor del tilfellet i Bosnia, hvor spesielt muslimske bosniere så at de ville tape på en nasjonalistisk eskalering. Dette kan ha vært fordi denne siden innså hvor geografisk spredt de etniske gruppene var. Som konsekvensen ville en krig nå ut og berøre hele den muslimske befolkningen, om de ikke aksepterte å bli absorbert inn i en av de andre nasjonalitetenes republikker. Samtidig hadde ikke muslimene en ekstern “moderrepublikk” å søke støtte hos, og sto i utgangspunktet svært svakt med tanke på voldsmyndighet. De hadde derfor desto mer å tape på en konflikteskalering man egentlig ikke så enden på. Dette kunne kanskje tilsi at Det føderale Jugoslavia – partiet: Forbundet av reformkrefter i Jugoslavia Føderalt parti (SRSJ) til Ante Markovic ville vinne 1990-valget. Men den nasjonalistiske retorikken var da skrudd opp i alle leire, og det bosnisk-muslimske *Partiet for demokratisk handling* (SDA), ledet av Eliza Izetbegovic, ble nok ansett for å være et sikrere kort blant muslimene. Samtidig var Izetbegovic sjeldent nok en aktør som ikke hadde en fortid i Kommunistpartiet. Dette talte i hans favør i en tid hvor kommunismen viste dårlig evne til å løse samtidens problemer, og var herjet av korrupsjonsskandale. Nasjonalismen etablerte seg som politisk motvekt, og som motstandere mot kommunisme ble de samtidig assosiert med demokrati (Mønnesland, 1992: 253 og 286). Dette reduserte oppslutningen om reformkommunistene i SK-SDP, spesielt blant serbere som hadde liten representasjon i partiet. Samtidig hadde det

føderative SRJS mange serbere i ledelsen, noe som kunne svekke incentivet for kroater og muslimer til å stemme på dette (Caspersen, 2010: 73). Caspersen påpeker også her at serbere kan ha unnlatt å stemme SRSJ, til tross for en føderativ struktur og at serberne var godt representert i partiet, fordi de ble organisatorisk utkonkurrert.

Nye politiske plattformer utfordrer nomenklaturet

Zelimkhan Yandarbiev var i likhet med mange andre aktører i frigjøringskamper, en kulturpersonlighet før han ble politisk aktør. Han hadde en fortid som lærer, forfatter og poet, og hadde bånd til de baltiske frigjøringskampene (Hughes, 2007: 18-19). Han startet ,allerede i 1989, det første politiske partiet i Tsjetsjenia i moderne tid, det nasjonalistiske Bart-partiet. Det var Yandarbiev som oppfordret Dudajev til å fungere som lederskikkelse for nasjonalistbevegelsen. Džjokhar Dudajev hadde sin bakgrunn fra det sovjetiske militærapparatet og var en erfaren yrkesmilitær. Senere har han sagt at hans tjenestetid i Baltikum og hans møte med den lokale nasjonalistbevegelsen der ble en "vekkelse" for hans egne nasjonale bevissthet. De to hadde et ulikt utgangspunkt, og Dudajev, med sin bakgrunn fra sovjetkulturen som yrkesmilitær, kunne tenkes å ha fungert som en moderator for nasjonalistbevegelsen, en kompromisskandidat med god kontakt til Kreml. Men gitt Dudajevs "omvendelse" i det nasjonale spørsmål, kunne Yandarbiev bruke ham som ressurs for nasjonalistbevegelsen. Dermed ble også Dudajev representant for den nye utfordrende politiske plattformen som søkte å ta over den politiske kontrollen. Yandarbiev var i utgangspunktet relativt moderat i politiske og religiøse henseender (Hughes, 2007). Senere ble han tilsynelatende radikalisert i det han begynte å omtale den tsjetsjenske saken som et religiøst anliggende. Han søkte senere å samle støtte fra andre muslimske land til den tsjetsjenske saken, men det var først etter utbruddet av den første tsjetsjenske krigen i 1994. Han var en av de tidligste aktørene i det politiske landskapet rundt suverenitetsspørsmålet og bidro til definisjonen av situasjonen. Fra sin posisjon som kulturell aktør var han nok en viktig bidragsyter til det "sekulære-muslimske" preget som mye av retorikken rundt nasjonalismeprojektet tidlig fikk (Walker, 1998). Slik sett var han en kontrast og politisk motfaktor til den mer religiøst ytterliggående Basaev og den instrumentelle opportunisten Gantemirov.

Goati (2007) hevder at det som i Bosnia innledningsvis var en konflikt innenfor Kommunistforbundet utviklet seg og eskalerte til en sterkt etnifisert konflikt. Gjennom

politiske eliter med bakgrunn i Kommunistpartiet ble konflikten spredd fra et elitenivå i politikken til å innbefatte vanlige medlemmer av Kommunistpartiet så vel som befolkningen for øvrig (Goati, 2007). I strid med denne tolkningen står det faktum at hverken Izetbegovic, Tudjman eller Cosic var medlemmer av Kommunistpartiet. Den første hadde aldri vært med, og de to andre sto på dårlig fot med partiet etter tidligere å ha blitt kastet ut for nasjonalistisk aktivitet. Videre var det tydelig at de politiske programmene til disse aktørene var nasjonalistiske, med sterke religiøse undertoner. Dette representerte fundamentale brudd med den ideologiske linjen i Kommunistpartiet. Regimet hadde aktivt begrenset og kontrollert religion og etnokulturelle særegenheter. Izetbegovic sa selv at samtiden trengte en ny form for samfunnslim. Han mente sosialismen ikke lenger fungerte, eller hadde legitimitet som samlende punkt i samfunnet, og derfor var det nødvendig å bruke religion som en politisk komponent (MacDonald, 2002; Malcolm, 2000: 219).

Shamil Basaev viste seg som en av de mer ytterliggående utfordrerne i Tsjetsjenia. Han var en militsleder som gjorde seg tidlig bemerket ved å være villig til å ta i bruk ekstreme midler. Militsgruppen han ledet var ansvarlig for kapringen av et russisk fly sent i 1991. Dette kan absolutt sies å ha forverret forholdet til Russland, vanskeliggjort senere forhandlinger og representerte konfliktenes første terrorhandling (Hughes, 2007: 28). Basaev kan sies å ha vært en ekstrem nasjonalist med et religiøst program som var mer bokstavelig enn eksempelvis Dudajev sin bruk av religiøs symbolikk som kulturelt samlingspunkt. I så måte representerer denne gruppen, og eventuelle sympatisører, det mest fundamentale bruddet med Sovjetpolitikken og senere Russland. Dette underbygges videre av at han senere presset i gjennom innføringen av sharialov i Tsjetsjenia, under Maskhadov, sent på 90-tallet (Makara, 2010). Denne handlingen står i en særstilling i forhold til å være en ekstern voldshandling og provokasjon *ut* av området, mot en imperiemakt utenfor Tsjetsjenia. Tilsvarende militære eller symbolpolitiske handlinger finner vi ikke i caset Bosnia, som kun var preget av voldshandlinger internt eller inn mot de andre i republikken.

Generelt var de nye politiske utfordrerne i Bosnia også mer preget av religiøsitet enn de i Tsjetsjenia. Unntaket var da Basaevs bevegelse, som tangerte de mer ekstreme miljøene i Bosnia. Disse kan forenklet beskrives som serbisk-ortodokse chetnik grupper, løst sammenknyttet og tildels spontant oppstått, basert på en gammel militskultur. Blant kroater fantes det militser som brukte 2.verdenskrig-symbolikk med det katolsk-fascistiske ustasja

som forbilde. De muslimske Grønne Bereter, en muslimsk milits som enkelte steder samarbeidet med mujahedin, sloss for en eksklusiv muslimsk nasjonalisme. Alle disse var kjent for blant annet plyndring og overgrep mot andre etniske gruppers sivile, under dekke av å beskytte egen etnoreligiøs gruppe.

Preeksisterende etniske skillelinjer

Goati har nok rett i det at en strukturell krise, som partiet ikke maktet å bære, ble en gnist som aktiverte forskjellige eliteaktører i partistrukturen (Goati, 2007). Men Dan Smith viser til at politikken i Jugoslavia hadde hatt element av politiserte etnisiteter i over 100 år (Smith, 2004). Erfaringene fra osmansk styre med milletsystemet og Østerrike-Ungarns styre hadde bekreftet og underbygd etniske og religiøse skiller. En overfladisk kjennskap til de lokale kulturene, og gevinsten av å sette religiøse og kulturelle grupper opp mot hverandre bidro til å politisere etnisitet allerede under Østerrike-Ungarns protektorat (Wieland, 2010). Som nevnt i kap.3 under kontekstbeskrivelsen forekom det en oppblomstring av etnopolitiske krav i Jugoslavia allerede på 50-tallet. Dette var altså ikke et fremmedelement i føderasjonen. Det ”andre Jugoslavia” hadde kamp mot nasjonalisme som en uttalt politikk. Men samtidig ble dette brukt som et realpolitisk verktøy i sentralmyndighetenes kontroll over de forskjellige nasjonale gruppene og republikkene (Smith, 2004). Nasjonalisme lå da hele tiden som et ulmende stridspunkt under det føderale nivået. Lokalpolitikken ble senere utslagsgivende for republikknivået, da det kroatisk-katolske HDZ og det muslimske SDA ble enig om en politisk plattform som talte for en fremtidig løsrivelse fra den Jugoslaviske føderasjonen (Barutciski, 1996). Den serbiske delen trakk seg ut av nasjonalforsamlingen i protest mot den forestående avstemningen om løsrivelse. De fryktet en adskillelse fra Jugoslavia som var dominert av serbere og utgjorde en trygg maktpolitisk ramme. Det bosnisk-serbiske partiet SDS var ikke tilhengere av det kommunistiske tankegodset i føderasjonen. De så seg derimot beskyttet av den serbiske presidenten Milosevics nasjonalisme, som i 1991 hadde et sterkt grep om føderasjonens ressurser. Det bosniske SDS godkjente ikke resultatet fra avstemningen som skilte Bosnia ut av Jugoslavia. I løpet av høsten 1991 ble en autonom serbisk republikk, Republika Srpska, ledet av Radovan Karadzic dannet i Bosnia. Wieland (2010) hevder at den etniske pluraliseringen, i motsetning til den politiske, sørget for å undergrave føderale politiske utspill som kunne virke på tvers av kulturelle barrierer. Gjennom rekruttering og organisering langs etniske linjer forsterket det politiske systemet forskjeller fremfor å dempe dem. Han hevder således at det ikke var de etniske forskjellene

som var uoverkommelige, men at de politiske elitene ikke maktet å finne løsninger som motvirket de strukturelle skillene som hadde blitt skapt og institusjonalisert i politikken (Wieland, 2010). Dette bekreftes også av Smith (2004) i hans beskrivelse av en lang historie med etnifisert og splittet politikk. Både det første og det andre Jugoslavia innebar forsøk på å dempe de etnonasjonale forskjellene i regionen. Samtidig ble kulturelle særegenheter ofte kun anerkjent i den grad de kunne brukes av sentralmakten som et styringsverktøy i en splitt og hersk teknikk.

Klankulturen i Tsjetsjenia kan sies å minne om en del av de etniske demarkasjonslinjene som forekom i Bosnia. Men hvorvidt det fantes en klar klankultur i Tsjetsjenia er et omdiskutert emne. Som nevnt i kapittel 3.1 *Tsjetsjensk historie opp til moderne tid* hevder Nichols (1995) og Swirszcz (2009) at dette var en reel og konsekvent komponent i organiseringen av det tsjetsjenske samfunn og kultur. Men Hughes (2007), Dettmering (2005) og Tishkov (1997) mener derimot at dette er en fortegnelse av den tsjetsjenske kulturen på det tidspunktet, og at klankulturen ble motarbeidet og løste seg opp med moderniseringen av området. Den rimeligste tolkningen er at det i Tsjetsjenia fantes “klanlignende strukturer” (Dettmering, 2005). Denne oppdelingen og organiseringen av det sosiale og offisielle Tsjetsjenia ga næring til fragmenterte eliter som beveget seg innenfor politikk, legal og illegal økonomi. Enkelte eliter samarbeidet med russere, noen på offisielt plan og flere på uoffisielt plan. I sum ser det ut til at den klanlignende strukturen favoriserte tsjetsjenske aktører. Videre peker Hughes (2007) på at tsjetsjenere for en stor del var utestengt fra de høyere stillingene innen parti og politikk. Formelt sett ser man en likhet til hva man finner i Bosnia. Der var også tilgang til viktige posisjoner i staten og militæret for en stor grad preget av etnisk tilhørighet. I begge case innebar dette å søke etnifiserte løsninger og gruppedannelser rundt politiske handlinger. Men samtidig hadde to av partene i Bosnia nære allierte utenfor republikken, og splittelsen er i større grad religiøst definert enn i Tsjetsjenia. De ulike etnoreligiøse gruppene i Bosnia hadde ikke *en* utvendig fiende som i Tsjetsjenia, men utgjorde alle konkurrenter overfor hverandre.

Nye eliter mobiliserer med kulturelle symboler

Som beskrevet under *Religion som forklaringsfaktor* (s.54 og 56) var tsjetsjensk religiøsitet preget av pragmatisme. Shamil Basaev representerte dermed noe atypisk i sin kobling mellom religiøsitet og militarisme. Han gjorde instrumentell bruk av kjente referanser fra tsjetsjensk

historie. Imam Shamil var en kjent og respektert hærfører som slåss mot Russland ved første halvdel av 1800-tallet, og med det koblet Basaev religion med væpnet kamp mot Russland. Dette er et godt eksempel på hvordan nye eliter kunne mobilisere med kulturelle symboler.

Kilder undertegnede har gått gjennom viser at religion ikke var et splittende element blant tsjetsjenske nasjonalister. Men i likhet med politiske ideer ble religion brukt på forskjellig vis av de ulike aktørene. Tidlig i konflikten ble ikke religion og teologi gjenstand for maktkamp. Basaev hadde likevel en fundamentalistisk religiøs agenda, noe som i seg selv skiller ham ut fra andres mer sekulære politiske idealer. Men totalt sett var de alle målbærere for kulturelle og religiøse normative symboler myntet på å utfordre og erstatte verdier og føringer fra kommunisttiden. Spredningen av kulturelle og religiøse symboler som bygget opp under dette bruddet med sovjetkulturen, styrket også bevisstheten rundt tsjetsjeneres etniske særegenhet. For tsjetsjenere flest var deres etnisitet synonymt med muslimsk tro, om enn i en pragmatisk og lite stringent form. Men den ble likevel instrumentelt aktivert, som retningsgivende og samlende element, i den nasjonalistiske bevegelsen (Walker, 1998). Imdlertid var antagelig intensiteten ikke den samme som i Bosnia. I Tsjetsjenia fikk religion ikke den samme antagoniserende rollen og representerer derved en forskjell mellom casene. I hvordan religion artet seg som forklaringsfaktor.

I Bosnia forekom flere likheter, med Tsjetsjenia rundt instrumentaliseringen av religion, gjerne i form av historiske myter tilskrevet en religiøs substans, men likevel med noen merkbare forskjeller. Serbere refererte til det nevnte slaget på Kosovosletta og kroatisk elite instrumentaliserte Antemurale Christianitatis for å hevde etnonasjonalisme over jugoslavisme (MacDonald, 2002; Malcolm, 2002; Mønnesland, 1992). De bosniske muslimene derimot hadde ingen direkte tilsvarende offensive myter som kunne brukes på denne måten. Slik det diskuteres under *kap. 4.1 Historie som forklaringsfaktor* og *kap. 4.2 Religion som forklaringsfaktor* var den muslimske mytebruken defensiv og rettet mot legitimering av egen identitet som særegen gruppe. Mytebruken understøttet også en muslimsk etnonasjonalisme (Malcolm, 2002), men den inneholdt ikke samme ekspansive sjåvinisme som den kroatisk og serbiske mobiliseringen.

Det serbiske SDS, det kroatisk HDZ og det muslimske SDA brukte etnonasjonal symbolikk hyppig og representerte også de mest markerte utfordrerne for partiapparatet i det

kommunistiske Jugoslavia. Dette gjenspeiler seg i troen Izetbegovic hadde på etnifisert politisk organisering, og det faktum at nasjonalistiske partier vant valget i 1990. Den mytebruken og etniske antagoniseringen som fulgte var hyppig og intens i politikken, og spredde seg utover i befolkningen. Starten på denne prosessen så man allerede på slutten av 80-tallet med markeringen av 500-årsdagen for slaget på Kosovosletta. Dette indikerer en noe tidligere start av slik mytebruk enn hva som var tilfellet i Tsjetsjenia.

Destabiliserende allianseskifter

Flere og varierte nettverk sto mot hverandre, alternativt sammen i overgangen fra kommuniststyret i Tsjetsjenia. Det politiske landskapet var preget av mange aktører, men hovedsakelig var Dudajev og hans plattform helt klart blant de viktigste aktørene. Dudajevs plattform var gjennom Yandarbiev en viktig premissleverandør for en politisk retorikk og nasjonal selvforståelse som kom tidlig inn i kampen mot det kommunistiske nomenklaturet. Zavgajev på sin side avviste ikke kategorisk nasjonalistene, likevel feilet hans forsøk på å styre prosessen gjennom Sovjetunionens forvitring. Eliten fra kommunistapparatet viste seg ikke som levedyktig all den tid de holdt på det samme nettverket og politiske plattform som i utgangspunktet hadde liten legitimitet. Nasjonalistene med Dudajev i spissen presenterte seg som et alternativ for Tsjetsjenias befolkning, og ble ikke motarbeidet da de presset Zavgajev og kommunistene ut av nasjonalforsamlingen (Hughes, 2007).

Dette var også mulig gjennom Jeltsin sin innledende støtte i 1991. Han støttet ikke Dudajev eller nasjonalistene spesielt, men det var opportunt for ham å begrense makten til ortodokse kommunister i omkringliggende delrepublikker. Jeltsins og hans regjeringsmedlemmer på russisk side kjempet også mot kommunistene og “fienden” i Tsjetsjenia og ble derfor midlertidige allierte.

Endringen fra kommuniststyre til nasjonalistenes overtagelse var ikke strømlinjeformet. . Dudajev hadde som nevnt en fortid fra sovjetmilitæret og representerte på sett og vis det gamle styret. Men hans lederevner gjorda ham til et gunstig kompromiss for den samlede bevegelsen av regimekritikere. Denne bevegelsen hadde behov for en ny part som kunne fungere som et strukturerende element, som alle kunne godta. Dudajevs nasjonalistiske ideologi kunne også motivere og samle dem til felles motstand (Walker, 1998). Dette tyder på en fasetert, om ikke oppsplittet, nasjonalistbevegelse. Flere grupper knivet om ressurser og

makt, men et fast voldsmonopol ble aldri etablert. Dette var noe som kontinuerlig utfordret både Dudajev og hans etterkommere. Frislippet av våpen, under trusselen om sovjetisk og senere russisk invasjon, hadde konsekvens i form av utad å avskrekke og samtidig innad skape en destabiliserende situasjon (Rigi, 2007). Forskjellige eliter kunne dermed markere seg med en viss tyngde. En annen viktig årsak til dette var at de forskjellige gruppene ikke hadde store problemer med å rekruttere. Den voksende arbeidsledigheten drev mange inn i væpnede grupper, da dette ble en form for livsopphold (Rigi, 2007). Dette kunne også skje på grunn av den obligatoriske verneplikten som ble opprettet som ledd i militariseringen som fulgte under trussel om invasjon. Da store deler av styrken som utgjorde territorialforsvaret ikke var regimestyrker, men selvstyrte militser (lik Gantemirovs "Islamske vei", eller Basaevs gerilja) var det like legitimt å bære våpen for disse som å tjene i de offisielle styrkene. Med dette viser det seg formelle likheter mellom casene. I begge land er det ulike nasjonalistbevegelser med ulike agendaer. Men substansielt er likevel casene her mer preget av forskjeller. I Bosnia fantes det tre konkurrerende nasjonalistbevegelser. Mens det i Tsjetsjenia i praksis var en nasjonal bevegelse. På grunn av fragmentering av den tsjetsjenske staten utviklet det seg likevel mange væpnede fraksjoner innenfor denne ene nasjonale bevegelsen.

Da Dudajev hverken godtok union med Russland eller lot seg kontrollere på annet vis, jobbet etter hvert Jeltsin og hans maktsirkel for å legitimere en åpen konflikt med Tsjetsjenia. Antagelig var den rollen som "Moskva-sirkelen» tiltenkte nasjonalistene i Tsjetsjenia en form for røykteppe. Dette røykteppet skulle dekke over en synkende popularitet og avlede oppmerksomheten om potensielle korrupsjonsskandaler. Dette var viktigere faktorer enn ønsket om en reell avklaring av Tsjetsjenias status.

En annen outsider i kampen om posisjon og påvirkningskraft i Tsjetsjenia var Umar Avturkhanov. Han fikk ingen folkelig støtte, til tross for at anklagene han fremført mot Dudajev i utgangspunktet var grunnet i reelle politiske problemer. Avturkhanov ønsket et mer stabilt og produktivt forhold til Russland og en bedring av den katastrofale økonomiske situasjonen. Men han hadde fortid fra det kommunistiske nomenklaturet, som mistet sin legitimitet med Zavgaevs avgang. Han var kjent for å være Russlands forlengede arm i Nord Tsjetsjenia, noe som marginaliserte han politisk. Men han fikk etter hvert flere av Dudajevs tidligere allierte på sin side, blant andre Gantemirov. Disse så seg ikke lenger tjent med å støtte Dudajevs politiske kurs og kjempet derfor mot presidentens forordninger.

I Bosnia tenderte de offentlige media å vektlegge en negativ omtale av andre republikker. Samtidig var den økonomiske situasjonen vanskelig, noe som bidro til å skape utrygghet for den jevne borger i føderasjonen. Assistert av media og den generelt usikre økonomiske konteksten mobiliserte politiske eliter innenfor sin egen etnisitet (Goati, 2007).

Under avsnitt 3.3; *Nasjonalistiske strømninger i Republikken* og neste avsnitt, her beskrives en økende nasjonalisme, motstand mot Jugoslavias sentralmakt og misstillit til det multietniske prosjektet. Allerede på slutten av 80-tallet var altså store deler av Jugoslavia delt opp i gjensidig fiendtlige etnonasjonale blokker, dette som en politisk motstrøm til den offisielle "broderskaps"-ideologien (Goati, 2007). Disse etnonasjonale blokkene hadde for en stor del sitt utgangspunkt i blant annet i Kroatia, Slovenia og Serbia. Der utgjør titulærnasjonene majoriteten og fikk dermed stort sett styre det politiske bilde. I Bosnia var derimot demografien langt mer blandet. Der ble det politiske landskapet svært preget av at flere nasjonale grupper konkurrerte mot hverandre. De bosniske muslimene utgjorde et knapt demografisk flertall i republikken, men kontrollerte likevel ikke de sentrale voldspolitiske maktposisjonene. Som nevnt tidligere under *kontekstbeskrivelse og historie*; avsnitt 3.3/3.4, var den jugoslaviske armeen i all hovedsak bemannet av et overveiende serbisk offiserskorps. Dette indikerer en mer tilbakeholden posisjon for de bosniske muslimene i denne prosessen. De hadde verken en egen nær støttespiller i form av ekstern "moder republikk", lik bosnia-kroater og bosnia-serbere, eller den voldsmakten som serbere generelt kontrollerte. Slik ble bosnia-muslimene tvunget av situasjonen til å være mer tilbakeholdne med sitt etnonasjonale prosjekt og retorikken om dette. Videre understøtter dette det som allerede nevnes tidligere i samme avsnitt, under *preeksisterende etniske skillelinjer*: Man finner flere ulike nasjonale bevegelser i begge case. Men i Bosnia er det tre motsatte - internt homogene nasjonale grupper som konkurrerer mot hverandre. I Tsjetsjenia derimot er det en noe fragmentert nasjonal bevegelse, med en felles utenforstående fiende.

De etnonasjonale partiene i Bosnia etablerte opprinnelig en konsensus om ikke å endre grunnloven av 1974, med den anerkjennelse av de forskjellige nasjonalitetenes rettigheter som denne inneholdt. Samtidig var den bosniske nasjonalforsamlingen forpliktet av et konsensusprinsipp slik at to av partene ikke skulle kunne overkjøre den tredje (Barutciski, 1996). Men realitetene i lokalpolitikken i Bosnia var noe helt annet. Det etnonasjonale partiet

som var størst utøvet hegemonisk makt i området. Det gjenspeilte på ingen måte den konsensus man hevdet å opprettholde på republikknivå. Den maktpolitiske situasjonen var preget av ad-hoc løsninger uten klare samarbeidslinjer. Nasjonalistene i Bosnia, i størst grad serbere og kroater, viste liten tillit til hverandre. At Tudjman og Milosevic, som representanter for Kroatia og Serbia, møttes i hemmelighet i 1991 for å enes om en fremtidig deling av Bosnia, ble en offentlig kjent hemmelighet utover i hele Jugoslavia (Mønnesland, 1992: 285). Caspersen bemerker at serbiske ledere i Bosnia var utfordret av konkurrerende eliter, noe som også gjaldt for kroatisk og muslimske ledere. Hun hevder at konkurransen mellom eliter skapte en radikaliseringspiral, da radikal politisk retorikk ble ansett for å være en "snarvei til makt" (Caspersen, 2010: 7). Det bosnisk-muslimske partiet SDA, ledet av Eliza Izetbegovic, forsøkte lenge å skyve Bosnias status foran seg for å holde landet samlet. De ekstremnasjonalistiske programmene til radikale parter i Serbia og Kroatia var ingen hemmelighet. HDZ, og spesielt HSP i Kroatia, og Milosevic sitt parti og SDS i Serbia bidro slik til ytterligere å radikalisere politikken i Bosnia. Det fremstår dermed som plausibelt at lokalbefolkningen valgte bort den transetniske samholdslinja fra sentralmyndigheten i republikken. Etter at de ulike elitene fikk definert konflikten som etnonasjonal og befestet egne maktposisjoner ble vanlige folk drevet til bare å tenke på beskyttelse av egne hjemområder og etnisk gruppe. Denne usikkerheten og misstroen til de andre etnisitetene kan ha bidratt til å befeste makten innenfor hver enkelte etnisitet, sementert konfliktdefinisjoner og til å ha motvirket interne maktkamper.

Eksterne makteliter med proksier

Umar Avturkhanov var en tidligere aktør fra det tidligere kommunistsystemet. Han var skeptisk til Dudajev og hvordan han styrte landet. I august 1994 ble han med russisk støtte innsatt som leder for et "provisorisk råd" i Nadterechny, i Nord- Tsjetsjenia. Med det ble han i praksis Russlands mellomledd i kampen mot Dudajev (Hughes, 2001). Avturkhanov anklaget Dudajev for å føre Tsjetsjenia til randen av økonomisk og politisk katastrofe. Sosial og økonomisk kollaps, samt en destruktiv arbeidsledighet var Dudajevs ansvar (Bryne, Mauro og Rudoi, 2006). Han var altså en blant flere som pekte på den drastiske økonomiske situasjonen som Dudajev og hans støttespillere ikke hadde klart å avhjelpe. Men samtidig representerte Avturkhanovs bakmenn, det russiske politiske maktapparatet, viktige faktorer i Tsjetsjenias utfordringer. Dette gjaldt både i forhold til den økonomiske kollapsen (for en stor del forårsaket av embargoen), og kriminaliteten (stiltiende akseptert og understøttet av russiske

oligarker, korrupte tjenestemenn og militære). Avturkhanovs bakgrunn fra det tsjetsjensk-sovjetiske nomenklaturet kan ha ansporet han til å tro at Sovjettidens kollektivism og den økonomiske stabilitet kunne opprettholdes. Men de tvilsomme støttespillerne han hadde i Jeltsin og dennes maktsirkel, viser Avturkhanov som en opportunistisk aktør uten et klart politisk program. Han fikk ikke sjansen til å spille noen større politisk rolle da hans provisoriske råd ikke hadde folkelig støtte (Hughes, 2001). Men samtidig eksemplifiserer han den rådende situasjonen med tanke på den fragmenteringen Tsjetsjenia var preget av. Selv om Dudajev hadde mest makt og representerte en slags sentralmakt hadde han langt fra full støtte og legitimitet i hele Tsjetsjenia. Selv før Dudajevs maktplattform sprakk opp var det politiske landskapet atomisert.

I Bosnia hadde *Det serbiske demokratiske parti* (SDS) sterke bånd til Milosevic og statsapparatet i Serbia. Allerede sommeren 1991, altså nesten et år før krigen brøt ut, fikk ledelsen i SDS våpenleveranser fra Beograd. Våpenleveranser som de distribuerte blant pålitelige støttespillere (Malcolm 2002: 225). Partiet ble ledet av den noe anonyme psykiateren Radovan Karadzic. Han var blitt valgt ut fordi han var en yngling av den serbiske nasjonalisten Cosic (MacDonald 2002: 223). SDS var ikke kun et bosnisk fenomen, men hadde også en gren i Kroatia. Parallelt med dette var det bosnisk-kroatiske partiet *Det kroatiske demokratiske fellesskap* (HDZ) opprinnelig partiet til den kroatiske lederen Tudjman. I Bosnia ble dette partiet ledet av Stjepan Kljuic, og det var tidlig en viktig støttespiller for regjeringen. Partiet hadde tidligere samarbeidet med det muslimske SDA, men motarbeidet senere denne regjeringen for å følge rene kroatiske interesser (MacDonald, 2002: 224).

Igjen bekreftes den substansielle forskjellen som nevnes under *preeksisterende etniske skillelinjer*, og *destabiliserende allianseskifter*: I Bosnia er det tre motstående internt homogene nasjonale grupper, hvor to av disse har eksterne støttespillere. I Tsjetsjenia derimot er det en nasjonal bevegelse splittet i mange væpnede fraksjoner, men der de aller fleste kjemper mot en ytre fiende. Denne fienden er også ulik de eksterne fiendene i caset Bosnia: Serbia og Kroatia er ikke enerådende i regionen, noe Russland er innenfor sin føderasjon.

Eliter bruker opportunistiske militser

Beslan Gantemirov var en tsjetsjensk partileder. Partiet *Islamsk vei* var i praksis en milit ledet av Gantemirov og fungerte som en del av det nye nasjonalforsvaret opprettet av Dudajev (Makara, 2010). Disse ble bevæpnet da sovjetiske styrker trakk seg ut av Tsjetsjenia, og senere også da Zavgaev ble avsatt og nasjonalistene fikk støtte av Jeltsin. I praksis var ikke Islamsk vei hverken en religiøs organisasjon eller et politisk parti. Gantemirov hadde fartstid som kriminell i Moskvas underverden og organisasjonen var i praksis en apolitisk milit som understøttet Gantemirov som en opportunistisk krigsherre. I utgangspunktet manglet det et nasjonalt forsvar og Dudajev og hans støttespillere stablet dette hastigt på beina. Oppbyggingen av forsvaret bar preg av “dugnadsånd” uten en overbevisende ledelse og senter, da det var sammensatt av ulike autonome militser. Gantemirov ble borgermester i Grozny og støttet Dudajev så lenge han tjente på det. Dudajev var avhengig av denne usikre støttespilleren (Hughes, 2007: 24). Da Dudajev oppløste parlamentet våren 1993 trakk også Gantemirov sin støtte tilbake. Sistnevnte inngikk da som nevnt i en gruppe med blant andre Umar Avturkhanov og Ruslan Labazanov, som søkte Moskvas støtte i sin opposisjon mot Dudajev.

Dudajevs relativt svake styre, og den russiske embargoen, skapte stor økonomisk utrygghet for befolkningen. I stedet kjempet eliter om ressurser og maktposisjoner. Kriminaliteten økte som et resultat av en svak rettstat, mangel på regulære markeder og synkende produktivitet. Store deler av befolkningen var overlatt til væpnede grupper som ikke hadde annen legitimitet enn påstander om at de hevdet å støtte Dudajev. Moderate politiske stemmer, som Ruslan Khasbulatov, slapp ikke til i utformingen av politikken mot Russland. De moderate ble aktivt delegitimert og presset ut på sidelinjen. Dette bidro sterkt til at den politiske arenaen ble preget av militante nasjonalister, kriminelle opportuniste og tiltagende religiøsitet i den offentlige sfæren. Dermed innskrenket også mulighetene til diplomati med Russland seg til de løsningene som de gjenværende partene så for seg. Den økonomisk lyssky utnyttelsen av maktvakuumet, og den tiltagende konflikten med Russland, forpurret mulighetene for realistiske løsninger. Aktører som Gantemirov utnyttet både utilslørt voldsmakt, men også religiøs symbolikk for å legitimere seg i politikken. Dudajev var avhengig av å ha Gantemirovs milit på sin side, og måtte da godta all den korrupsjon, kriminalitet og svartebørsaktivitet som fulgte med slike støttespillere. Korrupsjonen, ineffektiviteten og fragmenteringen i samfunnet førte til økende frykt-, eller trygghetstap og fungerte som et

konflikteskalierende element. Dette gav seg uttrykk som alles kamp mot alle mellom de ulike fraksjonene.

Ut over i 1991 oppstod det i Bosnia også flere etniske "selvforsvarsmilitser". Årsaken var at aktører innenfor alle de etniske gruppene oppfattet at deres egen gruppe var truet av et allerede eksisterende angrep, eller at det var nært forestående. Gitt denne virkelighetsoppfatningen som bredte seg kunne de forskjellige militsene etter hvert rekruttere blant vanlige samfunnsmedlemmer. Men disse militsene var også ofte et utslag av nasjonalistiske programmer utover forsvar av egen etnisitet. Slik ble også disse væpnede gruppene en spydspiss for sjåvinistisk, radikaliseret nasjonalisme. Eksempler på en slik flerbunnet ideologi er det flere av: De kroatisk HOS, de muslimske "Grønne beretene" og de serbiske "Hvite ørnene" og "Arkans tigre". Disse militsene var en forlengelse av radikale politiske partier og grupper: HOS var tilknyttet *Det kroatisk rettighetspartiet* HSP, et ekstremnasjonalistisk parti som var en politisk faktor mer i Kroatia enn Bosnia, men de støttet altså HOS-militsen som vekselvis kjempet for seg selv og de bosnisk-kroatisk styrkene (Mudde, 2000). "Grønne bereter" var en milits koblet opp mot en muslimsk-religiøs identitet og kjempet for forsvar av muslimske områder. De er ikke kjent for like omfattende overgrep som andre tilsvarende grupper. Men det er likevel påstander om overgrep og kriminell virksomhet fra Grønne bereter i området rundt Zrebrenica, og om kontakt med algerisk mujahedin rundt Zenica etter krigens start. Blant de serbiske gruppene rapporteres det også om utstrakt kriminell virksomhet, som regulære ran av verdisaker etter oppnådd militær kontroll over områder (Peter Andreas, 2004; Malcolm, 2002: 226; Mønnesland, 1992). Ved rekruttering av soldater ble frykt eller ønske om selvforsvar og nasjonalistisk propaganda kombinert med kriminalitet og løfte om økonomisk gevinst. Andreas (2004) tegner et sammensatt bilde av forskjellige årsaker til dette; slike irregulære styrker kunne supplere manglende militært forsvar eller settes inn i kampsituasjoner som det regulære militære ikke var motivert for, blant annet angrep mot sivile. Det meldes spesielt om lavt oppmøte for vernepliktige til den første stridsinnsatsen i Slovenia, da denne republikken løsrev seg i 1991. Dette var også tilfelle ved krigsutbruddet i Kroatia. Det viste seg da at den jugoslaviske hæren ikke var noe velegnet redskap for føderalistene og etter hvert heller ikke for den serbiske krigsmakten. Etableringen av de rene serbiske militsene var en lærdom etter dette, da disse som nevnt supplerte den egentlige multietniske, regulære hæren i oppdrag som denne vanskelig kunne gjennomføre på egen hånd. Arkans tigre og De hvite ørnene var dannet i

Serbia med penger blant annet fra de serbiske hemmelige tjenester og våpen fra den jugoslaviske hærens lagre (Malcolm, 2002: 226; Resic, 2010: 273; Eriksen og Stjernfeldt, 2004: 121-124). Bosnia ble preget av frykt og utrygghet, slik det nevnes om Tsjetsjenia, med gjensidig mistillit og til tider en alles kamp mot alle. Men Bosnia, med sine tre nasjonalistiske blokker, var ikke fragmentert på samme måte. I essens var den Bosniske eskaleringen mer preget av interetnisk- enn intraetnisk kamp slik som den Tsjetsjenske.

En midlertidig oppsummering av hvordan elitekonkurranse artet seg i begge casene, slik den vises i tabell 4 kan vise til mange likheter. En forskjell som viser seg er hvordan instrumentaliseringen av en etnifisert politisk retorikk og argumentasjon gjennom mytebruk skjer senere i Tsjetsjenia enn i Bosnia. En større forskjell er hvordan maktkampen internt i de enkelte casene preges ulikt av inter- og intraetnisk maktkamp. Dette manifesterer seg i svak tsjetsjensk “protostat”, fragmentering av nasjonale krefter og intern sosial uorden. I Bosnia derimot blir konsekvensene tre motstridende nasjonale prosjekter. To av disse er sterke nok til å dele territoriet seg i mellom, om ikke utenforstående stormakter griper inn. Det ulike antallet etnonasjonale statsbyggings -prosjekter ser ut til å være en av de mest avgjørende forskjellene mellom casene. Disse substansielle forskjellene oppsummeres i tabell 5. Dette vil drøftes videre under punkt 5.1.2 *Elitekonkurranse*.

Tabell 4. Egenskapslisten viser likheter rundt elitekonkurranse som fenomen i Bosnia og Tsjetsjenia, beskrevet i tre trinn: Varianter av elitekonkurranse som ¹generelt fenomen, ²casespesifikk varianter og som ³konkret konsekvens i casene.

¹ Generelt fenomen	² Aktive komponenter i elitekonkurranse	³ Hvordan det fortonet seg i Bosnia	³ Hvordan det fortonet seg i Tsjetsjenia
Endringer i den politisk overbygningen	Politisk sentrum forvitrer	Kommunistpartiet møtte ikke utfordringer. Mistet legitimitet og hegemoni	Kommunistpartiet møtte ikke utfordringer. Mistet legitimitet og hegemoni
Et tiltagende maktvakuum gir nye utfordrere	Nomenklaturet utfordres av nye politiske plattformer	Ulike etnonasjonalister griper makten	Etnonasjonalistene griper makten
Etnokulturelle skillelinjer	Preeksisterende politiske linjer vanskeliggjør samarbeid	Tradisjonelle politiske demarkasjonslinjer fremdyrker etno -nasjonalisme. Dette sementerer etniske maktpoler og gir interetnisk konkurranse	Klan-lignende, tradisjonelle strukturer favoriserer etno - nasjonalisme. Men det sikrer ikke etnisk - basert internt samarbeid, og det utvikler seg til intraetnisk konkurranse
Politiske utfordrere reaktiverer gamle, ladede symboler	Nye eliter mobiliserer med symboler rundt kulturelle særtrekk	Ladede symboler om religiøse verdier og historiske myter brukes som mobiliseringsressurs	Ladede symboler om (religiøse) verdier og historiske myter brukes som mobiliseringsressurs
Usikkert politisk landskap	Skiftende allianser virker destabiliserende	Flere etniske grupper kjemper om best mulig resultat for egen gruppe	Flere militser kjemper om posisjoner og ressurser
Lokal konflikt preges av eksterne parter	Eksterne makteliter gjør seg gjeldende med proksier	Motstandere av løsrivelse ble støttet av eliten fra det føderale sentrum	Motstandere av løsrivelse ble støttet av eliten fra det føderale sentrum
Apolitisk voldsmakt brukes i konflikten	Eliter allierer seg med opportunistiske militser for å styrke egen posisjon	Flere militser med både nasjonalistiske og kriminelle agendaer trekkes inn av politiske aktører. Dette forrår konflikten, og hever konfliktnivået.	Autonome militser bidrar til territorialforsvaret mot eksterne farer, men svekker politisk sentrum i Tsjetsjenia.

Tabell 5. Egenskapsliste 5. Viser substansielle variasjoner rundt elitekonkurranse, på tvers av casene.

Variasjoner av elitekonkurranse på tvers av casene	
Bosnia	Tsjetsjenia
<ul style="list-style-type: none"> • Nasjonalistiske prosjekter har lange røtter • Konsentrert om tre etnopolitiske prosjekter • Serbia og Kroatia forholdt seg til modernasjoner • Intra-etnisk konkurranse 	<ul style="list-style-type: none"> • Umoden nasjonalistisk bevegelse • Fragmentert • Variert nasjonalistisk motstand • Forholder seg til føderativt sentrum, med ulik tilknytning • Inter-etnisk konkurranse

4.4 Eksterne parters inngripen i konfliktene

"Gode fiender"

Milosevic mestret både nasjonalismens og sosialismens retorikk. Hans lederstil var karismatisk og hans appell hadde ofte ambivalent karakter. Samtidig trengte hans populistiske regime ytre fiender for å mobilisere. Det ble slått ned på kroatisk og albansk nasjonalisme med "jugoslavistisk" og sosialistisk retorikk. Samtidig ble det serbiske folks situasjon omspunnet av nasjonalistisk retorikk: serbernes stilling var "truet" og det var behov for "forsvar av egne grenser". Vujacic (1995) hevder at Tudjmans krasse kroatisk nasjonalisme, som også gjorde seg gjeldende i Bosnia, var en gavepakke til Milosevic. Dermed kunne Milosevic konsolidere egen makt ved å vise til en ekstern trussel. Nasjonalismen i Kroatia skjøyv den serbiske diasporaen og JNAs serbiske offiserskorps i armene på Milosevic. Men i følge Vujacic var Milosevic sin styrke samtidig en svakhet: Hans dynamisk og karismatiske lederstil var uten sans for rutiner og etterprøvbarehet. Dette bidro igjen til at han ikke klarte å holde sine egne løfter, og heller ikke innfri velgernes mer hverdagslige behov. Milosevic var en opportunistisk demagog som kunne piske opp en nasjonal unntakstilstand. Men som Vujacic (1995) peker på var han samtidig ute av stand til å møte de kravene som lå i å opprettholde basal infrastruktur og samfunnsstabilitet: "Sooner or later, the sacred mission is over and the nationalist trance must give way to the mundane mechanism of social reproduction" (Vujacic, 1995). Svaret hans da var større fokus på konflikt og ytre "fiender", fremfor samfunnets mer mundane krav. Milosevic hadde en hang til kampretorikk og flertallet

av det føderale militærets offiserskorps var på hans side. En sammensatt folkelig oppslutning innenfor flere politiske leire måtte blidgjøres, blant annet en ekstremnasjonalistisk blokk. Milosevic hadde også stor tiltro til serbiske evne og vilje til å kjempe. Dermed satte han Serbia på kollisjonskurs med de delrepublikkene som ville gå ut av føderasjonen.

Flere teoretikere hevder at mangelen på reell dialog mellom Russland og Tsjetsjenia (spesielt etter 1993) og den påfølgende harde linjen, var resultat av vikarierende motiver. Innen det sovjetiske og senere det russiske militæret holdes korrupsjonen frem som et stort strukturelt problem for den samtidige administrasjonen (Mathers, 1995; Rigi, 2007). Mathers (1995) peker på at den svekkede økonomien ga nedskjæringer, sviktende lojalitet og korrupsjon. Under Jeltsin sank folkets respekt for Russlands militære styrker. Gitt lavere bevilgninger og sviktende legitimitet hadde denne formidable institusjonen behov for å reaktualisere seg. Jeltsins manglende vilje til reformer, bekjempelse av liberale krefter i politikken og dalende popularitet, førte til at militæret og sikkerhetsrådet ble viktigere samarbeidspartnere. En hard og konfronterende politikk mot Tsjetsjenia og Dudajev ble en lynavleder for kritikken mot administrasjonens politikk og svakheter i de militære institusjonene. Mathers hevder blant annet at Jeltsin “kjøpte” forsvarsdepartementet og militærets samarbeid ved ikke å slå ned på korrupsjonen (Mathers, 1995). På den tsjetsjenske siden var Dudajevs lederstil og politiske virkelighetsbilde sterkt preget av hans skolering innenfor det sovjetiske militære. Dette ga et politisk språk og referanseramme som brakte ham på kant med Jeltsin og den nye generasjonen av russiske politikere. Rigi (2007) hevder at dette ble bevisst utnyttet av aktører i Jeltsins administrasjon. Dudajevs manglende politiske erfaring og forhandlingsevne ble brukt mot han, for å presse han mot krig (Rigi, 2007). Hughes (2001) nevner at ledelsen i Tsjetsjenia og Russland stadig skiftet mellom kompromiss- og ikke-kompromiss posisjoner, noe som forvansket reelle statusamtaler. Lapidus (1998) mener dette var villet av maktapparatet rundt Jeltsin. I følge ham ble Dudajevs legitimitet som en seriøs samtalepartner systematisk underminert av regjeringsmedlemmer og rådgivere rundt Jeltsin (Lapidus, 1998). Dudajev skal ha gitt Moskva mengder av sjanser til å forhandle frem en løsning, inkludert tilbud om ubetingede forhandlinger (Hayden, 2000). Det vises ofte til liten folkelig russisk oppslutning om krig mot Tsjetsjenia (Busza, 1999). Krigen var ikke drevet frem av folkelige krav, men snarere på tross av folkelige krav om forsoning. Incentivet for å dyrke konflikt med tsjetsjenske nasjonalister var i så fall å skjule eller utsette hjemlige skandaler som kunne velte Jeltsins administrasjon (Mathers, 1995).

Eksterne parter bruker lokale konflikter

Konflikten ble drevet frem til krig av lokal ressurskonkurranse og fiendskap. Men dette skjedde i vekselvirkning med eksterne parter (Bax, 2010; Slack og Doyon, 2001; Barutciski, 1996). Om en krig ville blitt aktivert av rent lokale årsaker uten innblanding fra eksterne parter er uvisst, men ikke usannsynlig (jmf. Slack og Doyon, 2001; Bax, 2010; Barutciski, 1996; Andreas, 2004). Men det er dokumentert at det forelå strategiske planer både fra Zagreb og Beograd. Dette kunne variere fra løse strategier om å inkorporere land som ble okkupert, til mer inngående kunnskapsbaserte planer om sivile som skulle interneres for å sikre kontroll over områder også i fremtiden, etter krigens slutt (Gratz, 2011).

Slack og Doyon (2001) peker på at det jugoslaviske regimets politikk favoriserte etniske majoritetsgrupper. Deres data peker mot en demografisk nedgang i den serbiske populasjonen, og det motsatte i den muslimske (Slack og Doyon, 2001). De hevder at dette skal ha bidratt til en serbisk frykt for å bli "demografisk utkonkurrert" (Slack og Doyon, 2001). Dette kan for øvrig settes i sammenheng med Cosic og andre serbiske nasjonalisters retorikk om at de var en truet folkegruppe (Mønnesland, 1992). Konkurransen skal ha vært mest merkbar på kommunenivå. Der foregikk konkurransen om jobber og politisk makt (Slack og Doyon, 2001). I denne sammenheng forekom det lokale, ikke-militære voldshandlinger i Bosnia. Voldshandlinger som følge av konkurranse mellom etniske grupper på kommunenivå var utslagsgivende for krigen i Bosnia. Dette bekreftes til dels fra annet hold, blant annet gjennom Bax (2010) sin beskrivelse av "små kriger". Denne konkurransen var ulike varianter av at majoritetsgrupper kapret kontroll over lokalpolitikken og ressurser i 1990-91 (Barutciski, 1996). Men samtidig kan ikke Slack og Doyon (2001) utelukke at de lokale voldshendelsene var uttrykk for eller preget av nasjonale eller supra-nasjonale strategier.

Bax (2010) hevder at dynamikken i krigen i Bosnia for en stor del var preget av lokale konflikter. Det kroatisk-serbiske begrepet *mali rat*, "liten krig", brukes for å beskrive denne typen konflikter. En lokal krig oppstod med utgangspunktet i sterk konkurranse rundt forretninger drevet av klanpregede storfamilier i Medjugorje i Hercegovina. Lokale konflikter av denne typen skal ikke ha vært uvanlig, og belyser konfliktdynamikken i Bosnia for øvrig. Denne "lille krigen" raste før krigen i Bosnia brøt ut. I følge Bax (2010) var denne konflikten

mer utslagsgivende for krigsdynamikken i Bosnia enn konfliktstrukturen på republikknivå. Lokale aktører og deres motivasjon kan ha vært utslagsgivende for føderativ og nasjonal politikk. Men den nasjonale konflikten var også en faktor som i vekselvirkning med lokale konflikter bidro til å forme handlingsfeltet til de lokale aktørene. Lokale militser og kroatisk HOS-militser var blant annet del i konflikten. Samrøre mellom offentlige og kriminelle nettverk har også vært nevnt i kapittel 4.3 *Elitekonkurranse*. Våpenbruk fra kriminelle nettverk som ville utnytte ustabilitet på nasjonalt eller føderalt nivå var også en påvirkende faktor for hvordan konflikten eskalerte (Andreas, 2004). Dette var tilfelle i begge case, men gjelder i større grad Tsjetsjenia.

Forklaringer som referer til lokalpolitisk konflikt og “små kriger” har også blitt problematisert. De tette båndene mellom SDS i Bosnia og Milosevics regime i Beograd har blitt godt dokumentert (Eriksen og Stjernfeldt, 2004: 139). Det dokumenteres at det forelå strategiske planer for militære aksjoner i Bosnia. Dette skulle utføres i et samrøre mellom sivile serbiske myndigheter i Bosnia, etterretningsvesenet og militser fra Serbia og JNA (jugoslaviske føderale styrker). Det vises til at ikke-serbisk politisk lederskap ble fjernet fra sentrale posisjoner. Det dokumenteres at etnopolitisk utrensing ble utført av alle nasjonalistpartier, så tidlig som 1990 (Hoare, 2010; Gratz, 2011; Barutciski, 1996). Konflikteskaleringen skjedde altså også mellom de tre religiøst definerte etniske gruppene. Men det var kontakt mellom SDS i Bosnia og etterretningsvesenet i Serbia (Hoare, 2010; Gratz, 2011; Eriksen og Stjernfeldt, 2004). Dette hadde avgjørende betydning for den hurtige og voldelige eksklusjonen av andre etnisiteter enn serbere, fra posisjoner med innflytelse. Men også bidraget fra Bax (2010) beskriver nærvær av nasjonalistiske HOS militser fra Kroatia i Bosnia mot slutten av 1991. Det ekstremnasjonalistiske HSP, som HOS-militsen var en forlengelse av, hadde uttalte ambisjoner om å annektere deler av Bosnia for å innlemme det i Kroatia. Som det nevnes under kap 4.3 *Elitekonkurranse som forklaringsfaktor; destabiliserende allianseskifter* finnes det dokumentasjon om at det forelå en plan mellom ledelsen i Serbia og Kroatia om å dele Bosnia seg i mellom (Mønnesland, 1992; Eriksen og Stjernfeldt, 2004: 136). I sum er det klart at eksterne parter var tilstede i Bosnia og at konflikten preget hele delrepublikken. Dette virket sammen med konflikter i lokalpolitikken og med kriminell aktivitet initert eller støttet av eksterne parter.

Konflikten i Tsjetsjenia var et forhold mellom en fjernere og sterkere stormakt (i kontrast til lokalt mektige stater som Serbia) og en relativt etnisk homogen utbryterstat. Den eksterne parten, Russland, kunne derfor ikke dyrke interetnisk konkurranse i Tsjetsjenia. Russland gikk ikke inn i Tsjetsjenia med samme forsett om å beskytte egen etnisk gruppe i området, men innstilt på å bevare de føderative rammene fra Sovjetunionen, og etter hvert den nye Russiske Føderasjon. Men russerne utnyttet til fulle dissens mot den tsjetsjenske regjeringen. Den intraetniske konkurransen i Tsjetsjenia ble på den måten ytterligere forsterket av den eksterne parten. Som nevnt under *elitekonkurranse* ble det ikke etablert et klart voldsmonopol under Dudajev. Ulike nettverk slo seg opp i handel med blant annet våpen og olje. Russiske aktører handlet med slike “grå”- eller kriminelle nettverk, og bidro slik til destabiliserende kriminalitet i Tsjetsjenia (Rigi, 2007). Dette var nok ikke tilsiktet og ble til et tveegget sverd. Et tveegget sverd som destabiliserte situasjonen og vanskeliggjorde kontrollen både for Moskva (Tishkov, 1997) og for Dudajevs administrasjon (Rigi, 2007). Jeltsins støtte av aktørene bak dissensen mot Dudajev var imidlertid en klar inngripen i tsjetsjensk politikk (Hughes, 2007). Avturkhanov, en av Dudajevs tidlige motstandere, mobiliserte med referanse til den katastrofale økonomiske situasjonen og kriminaliteten (Hughes, 2007). Denne situasjonen var for en stor del skapt av den russiske embargoen. Synkende levestandard, allmenn misnøye og fragmentering av den politiske offentligheten var antagelig tilsiktede virkninger av embargoen. Jeltsins folk ville knytte til seg dissidenter som kom ut av denne misnøyen for slik å motarbeide den tsjetsjenske løsrivelsen og bedre betingelsene for russisk maktpolitikk.

Planlagte krigshandlinger med bruk av proksier

Regjeringen i Kreml hadde lenge arbeidet for å eskalere konflikten med Dudajevs regjering. Historisk hadde russisk inngripen ført til voldshandlinger, blant annet ved kuppforsøket i 1991. Det kan likevel hevdes at krigen i 1994 ble startet som en skjult inngripen, på linje med Serbias politikk i Bosnia. Det russiske angrepet i november 1994 ble innledet av tsjetsjenske proksier, samt av russiske leiesoldater lønnet av etterretningstjenesten (Hughes, 2001). Det provisoriske råd, ledet av Umar Avthurkanov, ble opprettet i nord-Tsjetsjenia. Dette var en slags paraplyorganisasjon for opposisjonen mot Dudajev. Flere av aktørene innenfor denne organisasjonen ble støtte fra Moskva med penger og våpen (Dash, 1995). Noen av Dudajevs tidlige støttespillere gikk også over til opposisjonen, og ble tilknyttet nettverket av russiske ressurser. Blant annet Gantemirov og Labazanov (tidligere allierte) slo seg sammen med

Avturkhanov og den eksisterende opposisjonen, da Dudajev oppløste parlamentet i 1993 (Dash, 1995). Fraksjonen som Labazanov ledet møtte Dudajev sine menn i voldelige sammenstøt i september 1994. Tross Russlands støtte ble disse nedkjempet av Dudajevs styrker i dette sammenstøtet (Dash, 1995; Bergen, 1995).

Det store antallet militære seire og strategiske innrykninger tydet på at oppstarten av krigen i Bosnia var nøye planlagt og godt støttet med ressurser utenfra. I tillegg var de deltagende soldatene i all hovedsak enten paramilitære fra Serbia, eller fra Den jugoslaviske hær (Malcolm, 2002: 238). Som vist under punktet *elitekonkurranse* var bosnisk-serbiske politiske krefter, aktører innenfor SDS, tett knyttet opp mot serbisk etterretningsvesen (Gratz, 2011). De serbiske hemmelige tjenester skal ha koordinert og finansiert serbiske militser som ble sendt inn for å støtte SDS. Ved hjelp fra serbisk etterretningstjeneste ble et bosnisk serbisk krisehovedkvarter opprettet. Dette koordinerte samlingen og identifiseringen av lokale ikke-serbiske populasjoner. Gratz, gjennom J. Gow (2003), peker på at den svært korte tiden fra krigsutbruddet til en omfattende strategisk kommando var operativ sannsynliggjør teorien om at det forelå konkrete planer fra Beograd allerede lenge før krigsutbruddet. Gratz siterer Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights som hevder at:

“De planene som ble utført peker mot en strategi om å fordrive den muslimske sivilbefolkningen på en slik måte at de ikke ville vende tilbake. Altså en varig etnisk rensing” (Tretter, Müller, Schwanke, Angeli og Richter, 1994).

Gratz (2011) knytter sammen flere partielle forklaringsfaktorer. Hans sentrale poeng er at ledende ikke-serbiske samfunnsaktører var systematiske mål for den serbiske oppstanden etter Bosnias løsrivelse 7. april 1992. Dette innbefattet ikke bare politikere eller politimenn, men også intellektuelle og næringslivsledere. Alle typer beslutningstagere ble systematisk fjernet fra det bosnisk-muslimske samfunn. Dette er av avgjørende strategisk betydning da det virket direkte destabiliserende på de bosniske muslimenes sosiopolitiske struktur. Ved å fjerne et folks lederskap blir det lettere å kontrollere (Gratz, 2011). Planen var systematisk å fjerne spor etter andre kulturer. Da flere muslimske områder i store deler av Bosnia fikk sine eliter systematisk fjernet klarte ikke disse å bygge seg opp igjen etter krigen (Gratz, 2011). Dette kan regnes som en mild form for etnisk rensning (Gratz, 2011) som fører til at lokalkultur forvitrer og gjør den lettere å kontrollere. Dette er uttrykk for en langsiktig planlegging for å

etablere etnisk homogene områder. Gratz uttrykker denne strategien slik når han skriver at “fraværet av det ledende segmentet i et samfunn, selv i fredstid, inneholder frøet til det samfunnets ødeleggelse” (Gratz, 2011).

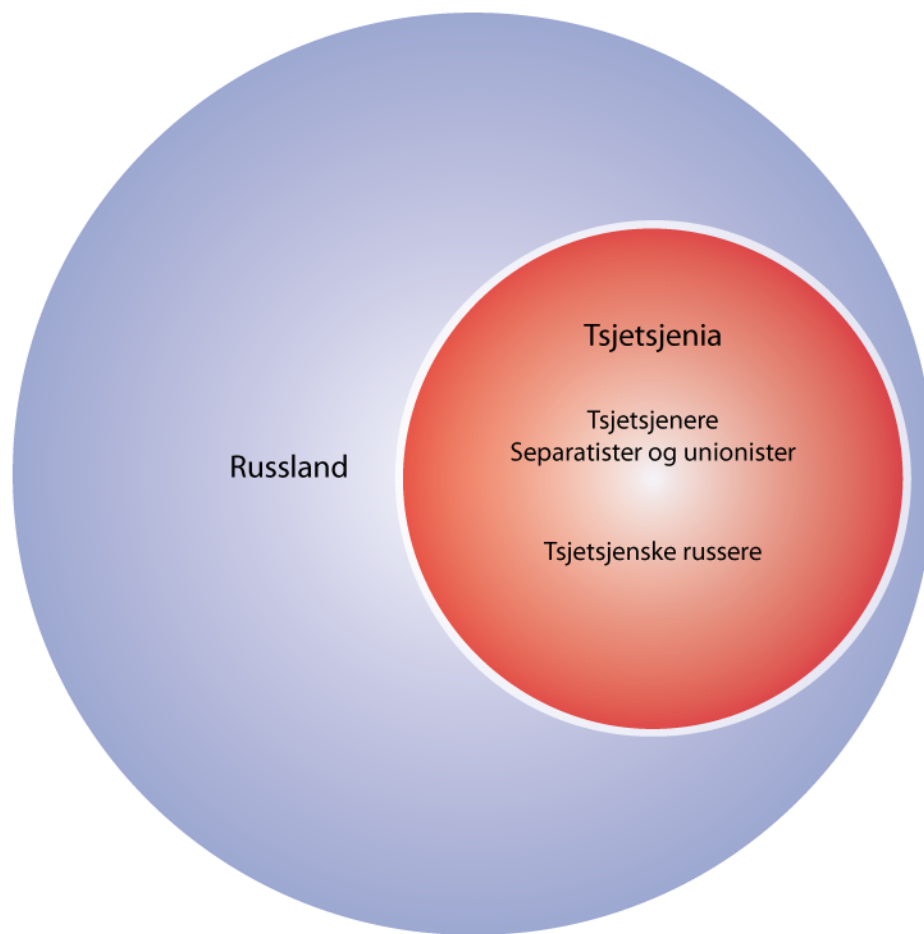
Videre kan det pekes på at ICJ (International Court of Justice) fant at det forekom systematisk misshandling og et stort antall drap i oppsamlingsleire som Omarska nord i Bosnia. Senere forekom det over 8000 drap i Srebrenica, men i et tidsrom som ligger utenfor rammene for denne studien. Flertallet av ofrene fra Omarska var bosniske muslimer, noe som tyder på at de var systematisk utpekt. Men også kroater ble forfulgt i denne operasjonen. Dette skjedde særlig rett etter krigsutbruddet, tidlig i 1992 (Hoare, 2010). Frem til 19. mai 1992 var de bosnisk-serbiske styrkene formelt under serbisk kontroll. Formelt sett tilligger derfor ansvaret for de tidligste arrestasjonene og drapene på muslimer, kroater og politiske dissidenter den serbiske kommandoen (Hoare, 2010).

Kontrollere føderative rammer og ressurser

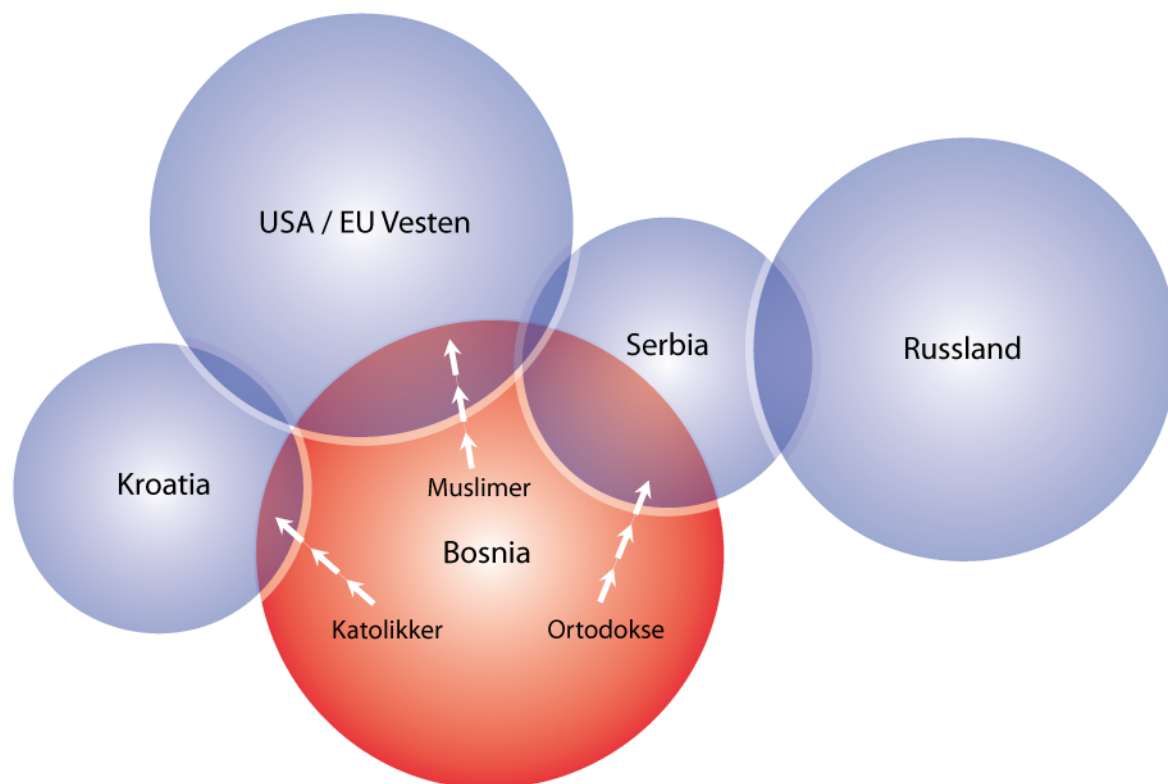
Antagelig forelå det en strategi for militærintervensjon med JNA i Bosnia, allerede i god tid før krigen brøt ut (Eriksen og Stjernfeldt, 2004: 125-127). Det føderale militæret hadde en plan som regimet i Beograd og SDS-ledelsen i Bosnia tok i bruk for å oppnå strategiske mål som ble satt før den kroatisk og bosnisk - muslimske delen av nasjonalforsamlingen erklærte selvstendighet i april 1992 (Eriksen og Stjernfeldt, 2004: 129-135). Dette støttes av Vujacics analyse av Milosevics opportunisme (Vujacic, 1995). Militærstrategien hadde et kampscenario som stammet fra den kalde krigen. Strategien var myntet på å oppnå militær kontroll over spesielt Bosnia hvor store deler av den Jugoslaviske rustningsindustrien var plassert. Konflikten i Bosnia ble altså preget av militære løsninger allerede før en selvstendighetserklæring forelå.

I Sovjetunionen hadde Jeltsin oppfordret delrepublikkene til å kreve selvstendighet, da han selv sto i opposisjon til sovjetsystemet. Økt motstand ville styrke hans egen posisjon. Tsjetsjenias reaksjon var å gå noe lenger, enn andre delrepublikker, i sitt krav om selvvråderett, noe som også var uttrykk for en bredere trend (Lapidus, 1998). Hayden (2000) hevder at mange av konfliktene, blant annet den tsjetsjenske, dreide seg om kontroll over økonomiske ressurser. Kontroll over egne budsjetter, skatter, eiendom og naturressurser ville gi mange av republikkene bedre forhandlingskort overfor sentrum i føderasjonen og bedre økonomiske kår

internt (Hayden, 2000). Tsjetsjenia har mineraler og olje man forventet ville kunne heve befolkningens levestandard. Landet ble gjenstand for omfattende økonomiske reformer, blant annet privatisering av flere tidligere statseide institusjoner (Rigi, 2007; Derluguian, 2003). Kontroll over lokale ressurser var et sentralt poeng, ved siden av kravet om selvvråderett, også i Tsjetsjenia. Men statusforhandlingene mellom Moskva og Grozny ble mindre fruktbare enn de ble for andre delrepublikker. En av årsakene var nok Dudajevs lederstil og en tidvis skarp nasjonalistisk retorikk som kan ha forsuret forholdet til Russland (Hughes, 2007). Men kontrollen over olje, gass og infrastrukturen rundt disse ressursene var et sentralt stridstema mellom partene. Spesielt etter at den russiske embargoen trådte i kraft var olje- og gassrørene som gikk gjennom Tsjetsjenia viktige for russisk eksport, men også sentrale i Tsjetsjenias svarte økonomi (Derluguian, 2003). Grensene rundt landet ble forsøkt fullstendig blokkert og Tsjetsjenia ble isolert inne i Den russiske føderasjon. Dette kan gjenspeile Jeltsinsadministrasjonens tro på at de hadde juridisk mandat til å tvinge Tsjetsjenia inn igjen i folden av russiskstyrte delrepublikker. Dette førte til sterke innskrenkninger i store deler av den legitime Tsjetsjenske økonomien. Levekårene ble, for de fleste, drastisk forværret. Mange mennesker ble skuffet over konsekvensene av Dudajevs konflikt med Moskva fordi arbeidsledighet og fattigdom økte (Hughes, 2001; Rigi, 2007). Dudajevs popularitet og oppslutning blant vanlige folk ble dermed kraftig redusert. Området ble destabilisert av politisk fragmentering og kriminalitet. I figur 1 og 2 visualiserer maktforholdene i de forskjellige i casene. Illustrasjonen viser hvilke eksterne parter som preget casene. Graden av overlapp antyder også en omtrentlig påvirkningsgrad.

Figur 1. Partene som preget konflikten i Tsjetsjenia. Graden av overlapp antyder påvirkningsgrad.

Figur 2. Partene som preget konflikten i Bosnia. Graden av overlapp antyder påvirkningsgrad.

Også interne interessekonflikter i russisk politikk hadde betydning. Et skifte i det russiske politiske landskapet rundt 1993 økte spenningen mellom liberale og “hauker” i Jeltsins administrasjon. Jeltsin ble i økende grad autoritær mot opposisjonen i russisk politikk, og fikk støtte av anti-reform krefter fra haukene i sikkerhetsrådet (Hayden, 2000). Sirkelen rundt Jeltsin ble stadig mer preget av hauker, og de liberale ble skjøvet vekk. En tøff linje mot Tsjetsjenia og Dudajev ble hovedlinjen i Moskvas håndtering av utbryterrepublikken i 1993 - 94. I følge Tishkov (1997) bidro en opposisjonell russisk presse til denne forverringen. Den russiske politikken hadde som premiss at alle innbyggere på sett og vis var russere, eller borgere av den russiske føderasjonen. Opposisjonell presse skal på sin side ha tegnet et bilde som sto i kontrast til dette. Beskrivelsene av de tsjetsjenske motstandskjemperne var preget av fremmedgjorthet, machoisme og villmannsfakter. Tsjetsjenere ble ikke lenger ansett som russiske borgere. Dette bidro til en sjåvinistisk russisk diskurs og politikk vedrørende tsjetsjenere (Tishkov, 1997). Videre hevdes det at drivende krefter i den tsjetsjenske nasjonalistbevegelsen manglet legitimitet. De ble ansett som opportunistiske ekstremister som

ikke hadde folkets beste for øye. Konflikteskaleringen i Tsjetsjenia var i følge denne teorien uttrykk for etnisk solidaritet, storstilt tilgang til våpen og et mer generelt post-sovjetisk fenomen i form av en "massefornektelse av juridiske normer" (Tishkov, 1997). Man fornektet normer om integriteten til Den Russiske Føderasjon som Moskva mente Tsjetsjenia var en del av. Medlemmer av det russiske sikkerhetsrådet mente at militærintervensjon var nødvendig for å unngå at "den tsjetsjenske krisen eskalerte til en jugoslavisk (-krise)" (Oleg Lobov, i Hayden, 2000). Videre argumenterte russerne at den økende kriminaliteten hadde destabiliserende ringvirkninger i regionen (Rigi, 2007; Galeotti, 2007). Også dette delegitimerte tsjetsjenske nasjonalister som seriøse samtalepartnere. Dudayev og hans støttespillere var i følge haukene i Moskva bare aktører i et omfattende gangsternetettverk, noe som også antydes av Tishkov (1997). Det var aldri noe diskusjon om hvorvidt Tsjetsjenia var en integrert del av Russland eller ikke. Diskusjonen dreide seg kun om makt var det riktige middelet eller ikke for å bringe delrepublikken tilbake i folden. Internasjonalt signaliserte Jeltsin at man ikke vurderte makt som et virkemiddel (Lapidus, 1998: 30), men samtidig støttet den russiske regjeringen tsjetsjenske proksier med penger og våpen. Det var også forsøk på snikmord på Dudajev (Lapidus, 1998). Alt dette skjedde rundt et halvt år før krigen offisielt brøt ut.

Selvstendighetskravene som Bosnia og Tsjetsjenia la frem representerte uttrede fra etablerte føderative rammer. For lettere å lykkes i kampen mot kontrollen fra det føderative sentrum, ble det i begge case søkt oppmerksomhet fra omverdenen,. I begge case anså det føderative sentrum løsrivelsen for å være illegitim. Hughes hevder at USA og andre Natoland kunne endret gangen i konflikten i Tsjetsjenia (2007). Men det å åpent støtte en Tsjetsjensk selvstendighet ville representere en uønsket belastning på forholdet til Russland, som i praksis var viktigere. Vestmaktene skal ha oppfattet forholdet til det nylig "demokratiserte" Russland som så skjørt, men likevel viktig, at Tsjetsjenias fremtid ble kategorisert som et "russisk indre anliggende" (Hughes, 2007). For de nasjonale frigjøringsbevegelsene var internasjonal anerkjennelse viktig. Unntaket er i caset Bosnia, med det Serbiske Demokratiske Parti - SDS, som hovedsakelig søkte anerkjennelse og ressurser fra sin "modernasjon" og føderasjonens maktsentrum; Serbia. Tsjetsjenia søkte tidlig vestmakters anerkjennelse, i 1991, men fikk det ikke (Hughes, 2007: 29). I Bosnia ble de forskjellige partenes selvråderett anerkjent relativt raskt av vestmaktene i 1991, og Bosnia oppnådde anerkjennelse med en gang det gikk ut av den Jugoslaviske føderasjonen, 7 april 1992 (Mønnesland, 1992: 280). På sett og vis ønsket

også nasjonalistene i Tsjetsjenia, blant annet Dudaev, russisk anerkjennelse og fredelig sameksistens. Men, da kun på egne premisser og med full anerkjennelse for Tsjetsjenias selvstyre. Mangel på oppnåelse av dette og gradvis konflikteskalering bidro til svekkelse og kriminalisering av økonomien, senket levestandard og fremvekst av russiske proksier (Hughes 2007; Galeotti 2007; Rigi 2007).

En analyse av egenskapene som preget forklaringsfaktoren *eksterne parter* i casene viser formelle likheter, men substansielt er casene hovedsaklig ulike. De politiske konfliktene ble oppfattet og behandlet svært ulikt i omverdenen forøvrig. I tilfellet Tsjetsjenia ble Russland stående som en enerådende stormakt, hvor vesten ikke tok sjangsen på å involvere seg i nevneverdig grad. Bosnia derimot ble umiddelbart anerkjent, av blant annet flere EU-land, som en legitim suveren stat. Dette ga innvirkning på hvordan de ulike partene i Bosnia ble hjulpet eller hindret av vesten, og hvordan konflikten artet seg. Denne substansielle forskjellen hadde avgjørende påvirkning på hvordan utfallet ble i begge case, og utgjør en av de største forskjellene. Det vil diskuteres ytterligere under punkt 5.1.3 *Eksterne parter*.

Tabell 6. Egenskapsliste som viser likheter rundt eksterne parter som fenomen, beskrevet i tre trinn: Varianter av eksterne parter som ¹generelt fenomen, ²casespesifikk varianter og som ³konkret konsekvens i casene.

¹ Generelt fenomen	² Aktive komponenter i eksterne parter	³ Bosnia	³ Tsjetsjenia
Ekstern konflikten brukes for internpolitisk effekt	"Gode fiender" brukes for å dekke over interne problemer i føderasjonens sentrum	Krigssituasjon for "broderfolk" motvirker synkende popularitet	Varslet krigssituasjon mot utbrytere, - for politisk allierte, dekker over politiske skandaler
Splitt og hersk teknikk	Eksterne parter bruker lokale konflikter	Ledere i Serbia og Kroatia satte grupper opp mot hverandre, og bevæpnet disse	Politisk uenighet ble dyrket. Proksier ble brukt for å negere det nasjonalistiske prosjektet
Skjult inngripen i konflikten med planlagte krigshandlinger	Bevæpning og bruk av proksier ble en forlenget arm for egen politikk	Utvalgte etnisk grupper ble militært styrket før en planlagt konflikt. Disse utførte etnisk rensing.	Utvalgte politiske grupper ble militært styrket før en ad-hoc preget villet konflikt.
Suverenitetsprinsippet og økonomiske incentiver	<ul style="list-style-type: none"> •Spørsmål om vestlige interessesfære støtter løsrivelse eller ikke. •Krav om juridisk rett til å holde føderasjon sammen. •Kontroll over industri og ressurser 	<ul style="list-style-type: none"> •Suverenitetserklæringer fikk støtte fra vesten. •Beograd forsøkte å presse nasjonalister til og bøye av, først som føderativt sentrum, deretter som stor-serbisk nasjonalisme. •I følge RAM-planen var bla kontroll over. våpenindustri i Bosnia et strategisk mål 	<ul style="list-style-type: none"> •Suverenitetserklæring fikk ikke støtte fra vesten. •Moskva forsøkte å presse nasjonalistene til å bøye seg for det føderale sentrum. •Russland krevde kontroll over infrastruktur til oljeindustri.

Tabell 7. Oversikt over substansielle forskjeller på tvers av casene, i sammenheng med eksterne parter.

	Statsbygger	Modus	Forhold til stormakt	Forhold til lokale småstater	Voldsnivå før eskalering	Stormaktsinngrep
Tsjetsjenia	Tsjetsjenere	Aktiv	Omgitt av en regional stormakt. Satser på ikke-inngrep	Ingen	Relativt lavt	Russland som fiende. Opprettholder bånd til Russ.fed.
Bosnia	Bosniske muslimer - kroater og -serbere	To aktive, en passiv/reaktiv	Satser på inngrep. Bosniakroater og -muslimer; USA/NATO/EU	Hovedproblem	Jmfr. Tabell 6. Sammensatt og alvorlig. Mild form for etnisk rensning.	Vesten som venn, som blokkerer Serbia (og Kroatia) lokalt i Bosnia

5 Vekselvirkning mellom forklaringsfaktorene i konflikteskaleringen

Her følger en gjennomgang og sammenligning av hver av forklaringsfaktorene i den hensikt å bedømme om vekselvirkningen mellom dem var lik eller ulik i de to casene. Dette vil i sin tur danne grunnlag for konklusjon om konflikteskaleringen utgjør like prosesser i begge case eller ikke.

5.1 Historiebruk

Både i Tsjetsjenia og Bosnia så man, på flere plan, historie som en aktiv komponent i konflikteskaleringen,. I form av kollektive minner eller myter om egen og andre etnisiteter var på sett og vis historie allerede et underliggende friksjonsmoment,. Dette er ikke et uvanlig friksjonsmoment i mange konflikter i ulike deler av verden. I begge casene reaktualiseres disse minnene og mytene. Dette tedde seg relativt likt i både Tsjetsjenia og Bosnia, med unntak av hvordan det spesifikt ble instrumentalisert. I Tsjetsjenia besto reaktivering for det meste i å hente frem historier og myter. I Bosnia ble historie og myter mer aktivt brukt og tilpasset samtiden og de narrative man hadde om offerroller, helter og skurker. I begge tilfeller ble overgrep i nær historie fortiet. En reaktualisering av minner rundt krigsforbrytelser og folkemord har i både Tsjetsjenia og Bosnia ført til en understrømning av mistillit, som igjen lot seg anvende som en politisk ressurs til konflikt mobilisering.

I begge case arter dette seg relativt likt. Sammen med andre hendelser setter trusselbilder fra historiske narrativer samfunnene i en slags kriseberedskap. I Bosnia var dette elementet noe mer insisterende og krisemaksimerende, men man ser likevel at i begge case tegnes bilder av andre etnisiteter som en evig fiende. Konflikten presenteres som en vedvarende historisk konflikt mellom "oss og dem", og det levnes i realiteten ingen politiske alternativer. Disse statiske fiendebildene legitimerer i sin tur de nasjonalistiske prosjektene i både Tsjetsjenia og Bosnia.

I Bosnia, men ikke i Tsjetsjenia, forekom kapring av andres kulturelle identiteter. Man hevdet at andre folkeslag tilhørte ens eget. Med det underbygget man krav om å inkorporere andres land i sin egen etnopolitiske nasjonalstat. Dette kan ha sammenheng med at historiebruk ser

ut til å ha vært en noe større mobiliseringsressurs i Bosnia. Det forekom der hyppigere og mer gjennomgående som politiske argumenter.

Den sterkeste forskjellen mellom casene når det gjelder *historiebruk* er variasjoner rundt konkurrerende identiteter. I Bosnia var det lokal konkurranse mellom tre identiteter; bosnisk-kroatisk, bosnisk-muslimsk og bosnisk-serbisk. I Tsjetsjenia var det en lokal identitet versus en fjern "føderal" russisk identitet som i all hovedsak hadde mistet en hver forankring i folket.

I ytterste konsekvens ser vi i begge case at historiebruk skaper positive stereotyper om egen etnisk gruppe, og negative stereotyper om fienden. Når dette ble en rådende politisk virkelighet, ble også motstand et slags imperativ og konfliktlinjer ble sementert. Men likevel var disse stereotypene noe mindre aktive i Tsjetsjenia enn i Bosnia, og konfliktlinjene noe mer flytende i Tsjetsjenia. Men det er her snakk om gradforskjeller. Innenfor denne kategorien er casene likevel dypest sett like. Begge var preget av instrumentalisering av etnospesifikk historie, myter og offernarrativer for å delegitimere politiske alternativer og skape avstand til andre etnisiteter.

5.2 Religionsbruk

Det er både likheter og forskjeller også når det gjelder religion som element i konflikteskaleringen. I begge casene ser man en reaktivering av religiøs symbolikk, en aktivering av kollektive minner og myter med religiøst innhold, koblet til kulturell og religiøs identitet. I både Tsjetsjenia og Bosnia var det i utgangspunktet parallelle strømninger rundt dette, manifestert som brytning mellom tradisjonisme og modernisme. Men der man i Tsjetsjenia ser religion mer som en identitetsmarkør i en stort sett sekulær kulturell vekkelser, får religionen i Bosnia relativt stor plass i en konservativ "revolusjon".

I begge tilfelle representerer denne reaktualiseringen av religiøs tro, verdier og identitet et brudd og et behov for å ta avstand fra den bestående politiske strukturen. Begge casene er preget av et ønske om å ta opp kulturelle røtter som alternativ til den upopulære modernistiske identiteten fra kommunismen. Den modernistiske identiteten hadde vært bevisst isolert fra lokalkulturen for å bygge lojalitet til et sosialistisk, føderalt sentrum og begrense lokal etnonasjonal politisk ideologi. Men den lokale kulturelle identiteten ble også bevisst

reaktualisert av politiske eliter som så disse identitetsmarkørene som en lovende type politisk mobiliseringsressurs.

Etter at dette ble løftet opp på det politiske plan, ble det en del av konfliktenes definerende rammer. Dermed ble situasjonen rammet inn som en etnisk konflikt, og løsningen ble definert som etnonasjonale prosjekter. Når det gjelder denne innledende instrumentaliseringen av religion ser man noen forskjeller mellom casene. I Bosnia så man en massiv mistenkeliggjøring mellom etnisitetene, langs religiøse skillelinjer. Noe slikt rapporteres ikke fra Tsjetsjenia. Videre er Bosnia preget av tre religiøse demarkasjonslinjer, hvor den ene av de tre partene hadde en mer defensiv rolle. Den bosnisk-muslimske posisjonen ble aktivert senere og hadde færre ressurser. I Tsjetsjenia var det kun en slik linje og den var i tillegg lite virksom internt i landet. Her var det ikke konflikt mellom ulike etnoreligiøse grupper med ulik beholdning av ressurser, og ingen intern konflikt om hvordan islam skulle tolkes. I Bosnia ble det reist krav om forsvar av egen etnisitet som en slags religiøs plikt, med historisk-religiøse karakterer som modeller for helte- og fiendskikkelser i den samtidige konflikten. En slik religiøs omfortolkning forekom også i Tsjetsjenia, men i langt mindre grad. Religiøse myter hadde også et slikt repertoar av helteskikkelser, og foreskrev normer om mot og lojalitet. Men den inneholdt ikke de samme ”skurkerollene”, og religion fikk da ikke samme grad av antagonisering i Tsjetsjenia. Videre så man i Tsjetsjenia at religion kunne fungere som et dekke eller legitimering av ren opportunistisk økonomisk aktivitet. Det forekom ikke helt identiske uttrykk for dette i Bosnia, men noe liknende i en mindre åpenbar form. Men i Bosnia - i kontrast til Tsjetsjenia - ble religion nærmest synonymt med gitte etnopolitiske posisjoner. Koblet med lojalitetskrav bidro dette til drastisk å begrense de politiske valgmulighetene.

I begge case ser man at religion har fungert som en ressurs i bestrebelsene på å samle rekkene om og legitimere etnonasjonale statsdannelsesprosjekter. Religion har også fungert som et element i negativ politisk propaganda om motparten. Men samtidig har det slått tilbake på ”brukerne” av denne ressursen, som en bekreftelse hos motparten på avsenders bakstreverske religiøsitet og fundamentalisme. Konsekvensen av religion som aktivt element var en spiraleffekt i form av gjensidig negativ forsterkning mellom partene i både Tsjetsjenia og Bosnia. I Bosnia fikk dypt konservative krefter prege den politiske definisjonen i mye større grad enn i Tsjetsjenia. Begge case var preget av en dreining mot tradisjonelle verdier, men

bare Bosnia opplevde en reell ”konservativ revolusjon”. En ytterligere substansiell forskjell er at religion ble aktivert i kun en del i Tsjetsjenia, hos tsjetsjenere, i motsetning til de tre partene i Bosnia (fem parter, hvis man også inkluderer de eksterne). I tillegg var religion som aktiv politisk komponent også tidligere aktivert i Bosnia.

5.3 Elitekonkurranse

I begge tilfellene er konteksten preget av en forvitrende politisk overbygning. Både Tsjetsjenia og Bosnia befant seg i utgangspunktet i føderative unioner med kommunistisk ideologi, med en stadig minkende legitimitet. Da føderasjonene gikk i oppløsning rådet økonomisk pessimisme i begge land. Kontroll over ressurser og reforhandlinger mellom periferi/sentrum ble et sentralt politisk tema. Dette skapte motsetninger mellom det føderale sentrum og republikknivå. Men casene er ulike. I Bosnia nådde konfliktene tidlig et høyt nivå på grunn av sviktende økonomi og ressurskamp. I begge land ble kommunistregimene delegitimert. Men i Tsjetsjenia utgjorde tsjetsjenere en klar majoritet og skepsisen til Moskva var relativt unison. I Bosnia var diversiteten stor, og det var ikke en samlet motstand mot føderasjonens sentrum, som i praksis vil si Beograd. Enkelte parter mente fortsatt at deres interesser var bedre ivaretatt under en føderasjon, særlig serberne som hadde majoritetskontroll over sentrale institusjoner. Bosniske muslimer var også ambivalente overfor en potensielt åpen konflikt, siden de rådde over få militære ressurser. Men etter hvert som politikken i stadig større grad ble preget av fastlåste etnonasjonalistiske blokkdannelser, ble føderasjonen unisont avvist også i Bosnia. Dette skjedde spesielt ved at de serbiske politiske elitene oppfattet Serbia som sin politiske redning, og etnisitet tok over for kommunisme som ideologisk overbygning for samhold. De bosniske muslimene, sammen med kroatene, beveget seg da mot full løsrivelse for å oppfylle sitt statsdannelsesprosjekt.

Da føderasjonene gikk i oppløsning dukket det opp politiske eliter med bakgrunn i etnonasjonalistiske plattformer. De hevdet å målbare folkets interesser. I både Bosnia og Tsjetsjenia fantes det politiske partier eller aktører som fortsatt bygget bro på tvers av sentrum-periferi og etnisitet som plattform. Men i Bosnia gjorde disse det dårlig i valget i 1990. Med et etnifisert politisk landskap og naborepublikkene Slovenia og Kroatias uttreden av føderasjonen i 1991, mistet alt annet enn etnonasjonalisme kraft som politisk samlende plattform. I Tsjetsjenia ble den russiske intervensjonen sent i 1991 ødeleggende for moderate

tsjetsjenske politikere og samtaler med Moskva, og nasjonalistene økte enormt i popularitet. Den påfølgende russiske embargoen sørget også for å eskalere konfliktnivået med Russland.

I begge case ser man at etnifiseringen av politikken, i varierende grad, førte til offernarrativer. Det var ikke så fremstående i Tsjetsjenia som i Bosnia, men det var likevel til stede. En substansiell forskjell er likevel at det kun var ett offernarrativ i Tsjetsjenia, mot tre konkurrerende i Bosnia. I likhet med dette forekom det også langt hyppigere i Bosnia at dissidenter og andre etnisiteter ble truet vekk fra gitte områder eller viktige posisjoner i samfunnet. Da maktkampene startet i Tsjetsjenia var det hovedsakelig to leire; det kommunistiske nomenklaturet og nasjonalistene. Her var etnisitet et lite relevant tema, i motsetning til kampen for løsrivelse fra det føderale sentrum. En uttalt antagonisme mot russere og Russland merkes ikke tidlig i løsrivelsen, da russere internt i Tsjetsjenia ikke var en merkbar maktfaktor (i det minste som etnisk gruppe). Etnifiseringen av konfliktdefinisjonen kom til senere, da russerne kun var til stede i Tsjetsjenia med intervensjoner eller ga støtte til tsjetsjenske proksier. I Bosnia fulgte flere motstridende politiske ambisjoner etniske linjer. Dette skapte friksjon som ble hjulpet frem av nevnte offernarrativer og trusler. Nasjonalistiske grupper brukte dette instrumentelt for å samle egen etnisitet og antagonisere andre etnisiteter. I så måte bekreftet de gjensidig hverandres politiske ambisjoner. Motivert av ønsket om kontroll over ressursposisjoner ble det vanlig med trusler rettet mot annerledes-etniske.

Dette kan formuleres som en forskjell mellom intraetnisk og interetnisk konkurranse. Etter at moderate politiske alternativer var ryddet av veien i Bosnia var det klart mest konkurranse mellom etnisitetene, altså interetnisk. I Tsjetsjenia var det motsatte tilfellet. Bosnia var preget av tre etnisk baserte maktpoler. Tsjetsjenia derimot hadde hovedsakelig en maktpol, under Dudajev, men rundt denne var det stor grad av strid. I motsetning til Bosnia florerte et antall private militser i Tsjetsjenia. Disse konkurrerte intraetnisk om ressurser, og begrenset makten i sentrum.

Som en konsekvens av destabiliseringen av det politiske systemet i Bosnia forekom det private militser også der, men disse forholdt seg i større grad til etniske skillelinjer enn i Tsjetsjenia. Som i Tsjetsjenia var disse militsene krysninger mellom politiske aktører og kriminelle opportuniste. Men i Bosnia bidro de i større grad til å utløse en svært kynisk

politisk dynamikk. Med aktører av den typen ble terskelen for voldsutøvelse svært lav, og alle dissidenter ble skremt bort. I Tsjetsjenia korrumperte slike aktører statsapparatet og tappet det for store ressurser. Kriminaliteten flørte bredt i samfunnet. Med en slik ensretting av det politiske landskapet var det kun ekstremnasjonalister med militser og kriminelle grupper i ryggen som satt igjen med politisk definisjonsmakt. Det gjaldt begge case.

5.4 Eksterne parter

Utgangspunktet for begge casene var at de befant seg i en føderasjon der den politiske overbygningen var i ferd med å forvitte. Både i Tsjetsjenia og Bosnia bidro dette til krav om statusendringer mellom republikkene og det føderative sentrum. Men for Tsjetsjenias vedkommende fortsatte Moskva (nå som Russlands hovedstad) å være sentrum. For Bosnias vedkommende gikk sentrum i oppløsning, og Beograd ble et av flere sentra som involverte seg i konflikten i Bosnia. Mulighetene for interetnisk samarbeid minsket i begge case, men som vist var Bosnia mer preget av etniske demarkasjonslinjer. Etnisitet ble der i seg selv en grunn til å mistro andre. To av de viktigste partene i Bosnia, kroatene og serbere, hadde modernasjoner utenfor Bosnia. De ble for en stor grad betraktet som ”femtekolonister”, og ansett for å fremføre en ”pan-serbisk”, eller ”pan-kroatisk” agenda. Dette delegitimerte dem som politiske samarbeidspartnere. Det tsjetsjenske selvstendighetskravet var til forskjell mer preget av politiske argumenter om statusavklaring, ikke så mye av ideer om kulturell og religiøs opprinnelse som grunnlag for rett til selvbestemmelse.

Kontroll over egne ressurser var en avgjørende motivasjon for krav om selvstendighet i Tsjetsjenia. Dette var ikke tilfelle i Bosnia. Samtidig fantes det viktig industriell infrastruktur og produksjonsmidler i begge stater, og eksterne parter ønsket å kontrollere disse (jamfør kap. 4. *Eksterne parter som forklaringsfaktor; Kontrollere føderative rammer og ressurser*).

Sovjetunionen ble preget av indre splid mellom reformkrefter og konservative kommunister. Jeltsins oppfordring til blant annet Tsjetsjenia om å ”gripe friheten” forsterket selvstendighetskravet. I Bosnia gikk sentrum bare i oppløsning, uten noen oppfordring til selvstendighet. To lokalt sterke stater (Serbia og Kroatia) kivet derimot om territoriet, representert av sin etniske gruppe. Serbere var innledningsvis ambivalente da brorparten av føderasjonens maktmidler var på serbiske hender, samtidig som de ikke stolte på en

kommunistisk føderativ overbygning som hadde tradisjon for å begrense serbisk nasjonalisme.

Under denne delen av prosessen begynte eksterne parter i Bosnia direkte å gripe inn, angivelig for å beskytte "sitt" folk. Man etablerte organisasjonsbånd og opprettet forsyningslinjer for krigsmateriell. Dette skjedde også i Tsjetsjenia, men senere. Videre var forholdet sentrum/proksi tydeligere i Tsjetsjenia og klientforholdet som dette representerte. Serbia legitimerte sin inngripen i Bosnia med at de beskyttet et broderfolk. Russlands realpolitiske motiver var tydeligere, da det ikke forelå et etnisk bånd til tsjetsjenske proksier. En relativ likhet, om enn forskjellig i tidsperspektiv, er at i både Tsjetsjenia og Bosnia hadde eksterne parter interesse av å oppnå internpolitisk gevinst på intervensjon. På et tidlig tidspunkt i konfliktoppbygningen var dette en viktigere faktor i caset Bosnia. Men etter hvert det ble en avgjørende faktor i Tsjetsjenia også. I sammenheng med at de eksterne partene gjorde seg gjeldene i casene fikk dette også internasjonal oppmerksomhet. Bosnia er avgjørende forskjellig fra Tsjetsjenia ved at en ny, mer fjerntliggende ekstern part ble aktivert. Vesten intervenerte i Bosnia, og partene der var maktpolitisk underlegne USA/NATO/EU. Dette står i kontrast til Tsjetsjenia, hvor vestmaktene ikke gjorde noe forsøk på å utøve press. Russlands posisjon som enerådende stormakt i området ble ikke utfordret.

Den videre prosessen i begge case var preget av skjellsettende politiske handlinger og signaler fra den svekkede føderasjonens sentrum. Dette senket tillitsnivået drastisk. I Tsjetsjenia ble det klart at Moskva ikke aksepterte tsjetsjenske suverenitetskrav da en mindre russisk styrke ble sendt inn for å styrte det nasjonalistiske styret i Groznyj. Tsjetsjenerne vant en knusende seier over de russiske/sovjetiske styrkene. Tsjetsjenia ble så militarisert med våpen etterlatt av sovjetiske styrker. Mistroen til Moskva styrket også den folkelige oppslutningen om selvstendighetskravet i Tsjetsjenia. En tilsvarende hendelse i Bosnia er den "offentlige hemmeligheten" omkring delingen av Bosnia mellom Kroatia og Serbia. Denne hendelsen bygget også opp om etnonasjonalisme og forsvarstenkning.

En av konsekvensene av de eksterne parters inngrep i Bosnia, og de forskjellige nasjonalistiske prosjektene var en drastisk senking av det transetniske tillitsnivået. Lokale politiske krefter, med bånd til eksterne parter, er sterkere og har større betydning enn tilsvarende proksier i Tsjetsjenia, noe som utgjør en stor forskjell mellom casene. Proksienes

tette bånd til ”modernasjonen” er kjent for motpartene i Bosnia. Påvirkningskraften fra eksterne parter blir til en delegitimering av samme etnisitet internt i Bosnia. Gjensidige beskyldninger om at andre etnisiteter kun er en forlengelse av eksterne krefter preger alle parters definisjon. Slik renner konflikten til en viss grad ut av hendene på lokale politiske krefter. I tillegg til at eksterne parters påvirkning etnifiserer politikken, øker voldsnivået i takt med mistilliten. Smugling og røverøkonomi øker i begge case nærmere krigsutbruddet på grunn av destabilisering av normale samfunnsfunksjoner og avhengighet av private militser. I begge case ser man konfliktlinjene og motstandere etter hvert definert som historiske og evige fiender, hvor konflikt hevdes å være uunngåelig og samliv umulig. Det at en konflikt har indre signalpolitisk verdi for eksterne parter er felles for begge case, men det er likevel en avgjørende forskjell her. I Serbia og Kroatia var det relativt stor oppslutning om militær inngripen i Bosnia, men det samme var ikke tilfelle i Russland.

5.5 Gir forklaringsfaktorene som helhet flest likheter eller forskjeller?

Konklusjoner av analysen

Denne konklusjonen baserer seg på den innledende problemstilling, del 2. *Viser sammenlignende analyse om de utarbeidede kategoriene/forklaringsfaktorene hvorvidt de er tilfeller av samme type ”politisk konflikt som leder til voldelig konflikt” eller ikke.*

I denne delen av masteroppgaven vil jeg besvare siste del av problemstillingen min, som dreier seg om hvorvidt de to casene er tilfeller av samme type konfliktforløp. For å kunne besvare om hvorvidt Bosnia og Tsjetsjenia er case av samme type *politisk konflikt som leder til voldelig konflikt* eller ikke må kategoriene som casene belyses gjennom vurderes nøye. De må vurderes gjennom begrepene de er satt sammen av, av hvor virksomme disse er innenfor hver kategori, i hver enkelt case. Finner vi flest likheter eller forskjeller ved en slik gjennomgang? Alt i alt vil en konklusjon vise til variasjoner innenfor hver kategori, men mer likheter enn forskjeller.

Vurderingen bygger på den sammenlignende egenskapslisten i tabell 8 nedenfor. Sammenligningen bygger på spørsmålet om de ulike typene konfliktelementer, forklaringsfaktorene, helhetlig sett har hatt omtrent lik virkning i hvert case. Dette gjøres ved å diskutere avgjørende forskjeller i forklaringsfaktorenes egenskaper, samtidig som disse vurderes mot konfliktløpenes helhetlige dynamikk.

Tabell 8. Likheter og forskjeller mellom Bosnia og Tsjetsjenia basert på en midlertidig oversikt over forklaringsfaktorene

		Sammenligning på tvers av casene	
Elitekonkurranse	Inter-/intraetnisk konkurranse		Substansiell forskjell
	Sentrum-periferi konkurranse	Mest lik	
	Nasjonalister mot kommunistisk nomenklatura	Mest lik	
Historiebruk	Identitetsskapende element	Mest lik	
	Aktivering av historiske fiendebilder	Mest lik	
	"Evig krig"	Mest lik	
	Rekrutteringseffekt	Mest lik	
Religionsbruk	Konservativ revolusjon		Mest ulik
	Identitetsskapende element	Mest lik	
	Lojalitetsskapende element	Mest lik	
	Rekrutteringseffekt		Mest ulik
Eksterne parter	Sosialistisk, føderativ overbygning		Formell likhet, men substansiell forskjell
	Anerkjennelse fra eksternt part styrker løsrivelsen		Substansiell forskjell
	Innenrikspol. gevinst for eksternt part	Mest lik	
	Eksternt part "beskytter sitt folk"		Mest ulik

Likheter mellom casene

Historiebruk er den faktoren som er mest lik på tvers av casene. Man så massiv instrumentell aktivering av kollektive minner og myter i begge case. Historiske fiendebilder ble aktivert som element i identitetsskapende virksomhet. I begge case brukte politiske aktører referanser fra historien til å konstruere en nasjonal identitet som passet til den nye politiske virkeligheten. De nye nasjonale identitetene skulle definere hvem borgerne var og hvem som var fienden.

Selv om religion var spesielt viktig for Bosnias konservative revolusjon, er det store likheter mellom casene. Religion er til stede, med mange av de samme funksjonene som historie, i begge case. Elementer fra religionshistorie og religiøs praksis var viktige identitetsskapende elementer også i Tsjetsjenia. I begge case bidro religiøs identitet til å bygge opp normative føringer om lojalitet til de etnonasjonale selvstendighetskampene. I tabell 8 har jeg bemerket at rekrutteringseffekten er ulik mellom casene. Dette må utdypes, da jeg samtidig påstår at den lojalitetsskapende effekten er lik. Forskningslitteraturen sier lite om hvorvidt det ble rekruttert på grunnlag av religiøse føringer i Tsjetsjenia, slik det ble i Bosnia. Dermed kan det antas at religion bidro lite til selve rekrutteringen. Men den var samtidig med på å bygge opp om og legitimere den sekulære nasjonalismen, som ble sterkt aktivert under de russiske intervensjonene, og som ga en formidabel rekrutteringseffekt. Slik sett var religion til stede som en sekundær rekrutteringseffekt, også i Tsjetsjenia.

Et formelt likt kontekstuell forhold er Tsjetsjenia og Bosnias status som medlemmer i sosialistiske, føderative overbygninger. Dette bidrar i sin tur til enkelte likhetstrekk mellom casene, spesielt vedrørende elitekonkurranse. Begge løsrivelseskampene hadde bakgrunn i en misstillit befolkningen i delrepublikkene hadde mot det føderative sentrum. Både Tsjetsjenia og Bosnia opplevde at det styrende maktsentrums politiske idègrunnlag mistet legitimitet. I begge tilfeller forelå en maktkamp mellom sentrum og periferi. Periferiens nye nasjonalistiske eliter aktiverte flere like kulturelle elementer for å styrke sin egen posisjon, bli kvitt det lokale kommunistiske nomenklaturet og løsrive seg fra det de anså for å være en illegitim føderativ ramme.

Det forekom støtte av proksier for eksterne parter i begge case. Hvilke premiss disse proksiene kjempet under og hvilke insentiv de eksterne partene hadde for å bygge opp disse stedfortrederne, er som tidligere nevnt noe ulikt. Men det er konsekvensene av denne støtten som har størst interesse, og da ser man en tydelig forskjell mellom casene. Proksier hadde langt større konsekvenser i Bosnia enn i Tsjetsjenia, der de nær sagt ikke var effektive i det hele tatt.

Men også vikarierende motiver har å gjøre med eksterne parters innflytelse. Her er det noen likheter. I begge case forsøkte eksterne parter å innkassere gevinst på intervensjon ved det man regnet som gunstig signalpolitikk. Ønsket om å dekke over svakheter i egen innenrikspolitikk var motivasjonen i både Russland og Serbia. Det kan sies at målet ble nådd i begge tilfeller, men det er likevel en forskjell i konsekvens. Krigen hadde god oppslutning blant eksterne parter rundt Bosnia, men dette var i mindre grad tilfelle i Russland. Videre bidro eksterne parter til å skyve politikken mot etnonasjonalisme og økte voldsnivået i takt med mistilliten i begge case. Smugling og røverøkonomi forekommer i begge case nærmere krigsutbruddet, siden normale samfunnsfunksjoner ble destabilisert og sentralmaktenes ble avhengige av private militser. I begge case ser man at motstandere etter hvert definerer seg som historiske og evige fiender. Konflikt hevdes å være uunngåelig og sameksistens umulig.

Forskjeller mellom casene

I Bosnia fikk dypt konservative krefter prege den politiske definisjonen i mye større grad enn i Tsjetsjenia. Begge case var preget av en dreining mot tradisjonelle verdier, men bare Bosnia opplevde en “konservativ revolusjon” hvor aktører som forfektet reaksjonære verdier og handlingsstrategier fikk politisk hegemoni. Det henger hovedsaklig sammen med at religiøse ledere i Bosnias historie hadde hatt større betydning for samfunnsutviklingen enn i Tsjetsjenias historie. Resultatet av dette var at religion, som etnisk demarkasjon, i Bosnia i større grad kunne anvendes som mobiliseringsressurs, og raskere utkonkurrerte sekulære alternativer enn i Tsjetsjenia. Samtidig ble definisjonen av konflikten som en etnisk motsetning stående i det internasjonale samfunn. De etnonasjonale aktørene og deres politiske programmer fikk dermed mest oppmerksomhet og støtte fra vestlige land. Dette gjorde at elitekonkurransen artet seg forskjellig. I Bosnia ble konflikten etnifisert mye raskere enn i Tsjetsjenia. Sterkere etnifisering av konflikten i Bosnia viser seg også i den forholdsvis konsekvente interetniske konkurransen i kontrast til den splittede intraetniske konkurransen i

Tsjetsjenia. Denne konfliktegenskapen utgjør en substansiell og avgjørende forskjell: tre fronter med interetnisk konkurranse i Bosnia versus en fragmentert intraetnisk konkurranse i Tsjetsjenia.

Støtten fra vestlige land bidro antagelig til å sementere de etniske maktblokkene i Bosnia. Fraværet av denne støtten til Tsjetsjenia kan se ut til å ha bidratt til å bryte opp det etniske samholdet der, sett i sammenheng med den russiske blokaden. Tidlige signaler om oppmerksomhet og hvilke type anerkjennelse de to selvstendighetsprosjektene fikk fra det internasjonale samfunn, synes å ha preget de politiske strategiene i hvert case. Dette utgjør en annen substansiell forskjell mellom casene: Det ene preges av en regional stormakter (eller sterk stat: Russland), mens det andre preges av flere (Kroatia, Serbia, USA/NATO). Den tsjetsjenske løsrivelseskampen var av ulike grunner sekulær i sin natur, blant annet fordi det ble antatt at den da lettere kunne oppnå internasjonal anerkjennelse. Den bosniske antiføderalistiske kampen var derimot tidlig klart grunnlagt gjennom etnonasjonale argumenter og religiøse demarkasjonslinjer. Dette var i utgangspunktet parallelt med andre politiske argumenter, men de etnonasjonale ble etter hvert klart mest tungtveiende. Da det tidlig ble gitt anerkjennelse fra blant annet flere EU-land til Slovenias og Kroatias selvstendighet, var det liten grunn til å endre den etnonasjonale definisjonen og retningen i Bosnia. Denne forskjellen i konfliktegenskap ga casene noe ulike konfliktforløp i form av konsoliderte fronter i Bosnia, mot fragmentering i Tsjetsjenia.

Begge var del av sosialistisk, føderativ overbygning. Dette er en formell likhet. Men om vi vurderer styrkeforholdet mellom casene og de føderative sentrum og eksterne partene, viser det seg en substansiell forskjell. Russland er en langt større motstander overfor Tsjetsjenia, enn det Serbia eller Kroatia var overfor Bosnia.

Konklusjon av analysen

De fire forklaringsfaktorene, og elementene i disse, er som nevnt aktive i ulik grad i Tsjetsjenia og Bosnia. De største likhetene finner vi innenfor hvordan historiebruk artet seg i begge casene. Vi finner også flere likheter mellom casene i hvordan religionsbruk ble aktivert og instrumentalisert, samt i hvordan elitekonkurransen artet seg. På den andre siden finner vi likevel også substansielle forskjeller i de to sistnevnte forklaringsfaktorene. Man ser at Bosnia var langt mer preget av religion som politisk komponent, med en konservativ revolusjon.

Videre var Bosnia en del av et sub-statssystem som var helt ulikt det Tsjetsjenia var del av. I Bosnia finner vi flere konkurrerende nasjonalistiske prosjekter, i motsetning til Tsjetsjenias ene. Resultatet var inter-etnisk konkurranse i Bosnia, mot en intra-etnisk i Tsjetsjenia.

De ulike nasjonalistiske prosjektene var også koblet opp mot eksterne parter på forskjellig vis. I Bosnia var det flere eksterne parter. Bosnia var del av en liten multietnisk føderasjon med et sentrum som forvitret. Bosnia-serbere og bosnia-kroater hadde “modernasjoner” utenfor egne grenser. Dette førte til sterkt press på de bosniske muslimene, som ikke opprinnelig hadde en slik ekstern alliert. For dem ble Vesten med USA/NATO/EU etter hvert en svært viktig alliert. Bosnia-serbere og Serbia hadde ikke politisk posisjon til å motstå vestens definisjonsmakt og voldsmakt. I motsetning til Bosnia var Tsjetsjenia del av en reetablert føderasjon basert på en stormakt. Russland beholdt sin lokale stormaktsposisjon og isolerte det tsjetsjenske statsdannelsesprosjektet. Tsjetsjenerne hadde bare en ekstern motpart; Moskva, i motsetning til Bosnia, som hadde flere. Ulike føderasjonsoppløsninger, med klart ulike posisjoner i det geopolitiske landskapet, var en sentral kontekstforskjell. Dette resulterte i ulike statsdannelser. I Bosnia ser vi et variert og tildels defensivt statsdannelsesprosjekt, hvor vesten griper inn og som lykkes med løsrivelse. Tsjetsjenia er preget av et mer entydig offensivt statsdannelsesprosjekt, som blir isolert av den stormakten det springer ut av, og har tap som utfall.

Den presentasjon av forklaringsfaktorene som gjøres i denne masteroppgaven er basert på et utvalg av konfliktegenskaper som gir et dekkende bilde av begge konfliktforløp. Diskusjonen har vist at forskjellene på tvers av casene er viktigere enn likhetene. Konklusjonen er derfor at Bosnia og Tsjetsjenia er ulike varianter av *konflikter om statsdannelse som leder til voldelig konflikt*. Det bosniske tilfellet er preget av defensiv statsdannelse som bare er mulig gjennom eksterne inngrep fra et nytt sentrum som viser interesse for området og som har høy internasjonal legitimitet. Det tsjetsjenske tilfellet er preget av offensiv statsdannelse som blokkeres gjennom inngrep fra en stormakt som representerer det gamle sentrum. Tabell 8 nedenfor fremstiller mine funn vedrørende de mest avgjørende forskjellene mellom casene, som min konklusjon er basert på.

Tabell 9. Fremstilling av de mest avgjørende forskjellene mellom casen Bosnia og Tsjetsjenia.

	Jugoslavia/Bosnia	Tsjetsjenia
Regionalt substatsystem	Tre konkurrerende etnonasjonale religiøse prosjekter	Et nasjonalt prosjekt
Global geopolitisk kontekst	Vesten (FN/USA/EU) vs. et svekket Russland	Russland entydig dominerende i regionen
Brytningslinjer	Inter-etnisk konkurranse, mellom etnisisteter	Intra-etnisk konkurranse, internt blant tsjetsjenere
Føderasjon i oppløsning	Liten multietnisk føderasjon i oppløsning, setter i gang flere statsbyggingsprosjekter	Reetablert føderasjon basert på en stormakt vs. <i>ett</i> statsbyggingsprosjekt
Variant av statsdannelse	Etnisk rensning. En gruppe (bosn.musl.) under press fra flere hold. Vesten griper inn gjennom USA/FN/EU. Variert, tildels defensiv statsdannelse som lykkes med løsrivelse	Fragmentert konkurranse som voldsspiral, innrammet av indre russisk politikk. Offensiv statsdannelse med tap som utfall

Litteraturliste

Andreas P (2004) The Clandestine Political Economy of War and Peace in Bosnia. *International studies quarterly*. 48(1): 29-52.

Azinovic V (2007) Challenges to International Security: The Case of Bosnia-Herzegovina. Presentert ved den andre årlige konferansen om menneskelig sikkerhet, terrorisme og organisert kriminalitet i regionen Vest Balkan, Sarajevo, 4-6 oktober. Sarajevo: HUMSEC prosjektet.

Barutciski M (1996) Politics overrides legal principles: tragic consequences of the diplomatic intervention in Bosnia-Herzegovina(1991-1992), *American university journal of international law and policy* (5)

Bax M (2010) Planned Policy or Primitive Balkanism? A Local Contribution to the Ethnography of the War in Bosnia- Herzegovina. *Ethnos: Journal of Anthropology*. 65(3): 317-340.

Bergen W (1995) Conflict in Chechnya: An overview. Rapport, George Fox University

Bryne S Mauro A V og Rudoi S A (2006) Russia's Chechnya and America's Afghanistan: Geo-Political Interests in the Caspian Region and International Humanitarian Law. *Sri Lanka Journal of International Law* 18

Busza E (1999) Chechnya: the Military's Golden Opportunity to Emerge as an Important Political Player in Russia. PONARS Policy Memo 98. Rapport, College of William and Mary

Campana A (2006) The Effects of War on the Chechen National IdentityConstruction, *National Identities* 8(2): 129-148

Campana C (2009) Collective Memory and Violence: The Use of Myths in the Chechen Separatist Ideology, 1991–1994. *Journal of Muslim Minority Affairs* 29(1): 43-56

Caspersen N (2010) *Contested nationalism : Serb elite rivalry in Croatia and Bosnia in the 1990s*. New York - Oxford: Berghahn books.

Corbin J Strauss A (1990): Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. *Qualitative Sociology* 13(1)

Dash P L (1995) Russia's War of Attrition in Chechnya. *Economic and Political Weekly* 30 (7/8) :18-25

Derluguian G (2003) The Structures of Chechnya's Quagmire PONARS Policy Memo 309. Rapport, North Western University

Dettmering C (2005) Reassessing Chechen and Ingush (*Vainakh*) clan structures in the 19th century *Central Asian Survey* 24(4): 469-489

Eriksen og Stjernfeldt (2004): *Krigens scenografi*. Danmark: Lindhardt og Ringhof Forlag

Galeotti M (2007) 'Brotherhoods' and 'Associates': Chechen Networks of Crime and Resistance. *Low Intensity Conflict & Law Enforcement* 11(2-3):340-352

Gammer M (2002) Nationalism and History: Rewriting the Chechen National Past. I: Bruno Coppieters & Michel Huysseune (eds.) *Secession, History and the Social Sciences*. Brussel: Brussel University Press

George A L Bennet A (2005) *Case Studies and Theory Development in the Social Studies*. Massachusetts: MIT Press Cambridge

Glaser and Strauss (1967): The discovery of grounded theory. I: Pandit, 1996: *The creation of theory: A recent application of the grounded theory method.*, The Qualitative Report 2(4)

Goati,V (2007)The disintegration of Yugoslavia: The role of political Elites. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 25(3): 455-467

Gratz D (2011) Elitocide in Bosnia and Herzegovina and its impact on the contemporary understanding of the crime of genocide. *Nationalities papers: The journal of nationalism and ethnicity*. 39(3): 409-24

Hayden W (2000) Seeds of unrest: The political genesis of the conflict in Chechnya. *Fletcher Forum of World Affairs* 24(1)

Henze, P.B. (1995): Islam in the north Caucasus. The Example of Chechnya.
Rapport: RAND Corporation paper series
http://www.aheku.org/datas/users/1-henze_islam_northcaucasus.pdf

Hoare M A (2010) Genocide in the Former Yugoslavia Before and After Communism. *Europe-Asia Studies* 62(7): 1193-1214

Hughes J (2001): Chechnya: The causes of a protracted post-soviet conflict
Civil wars 4(4): 11-48

Hughes J (2007) *Chechnya : from nationalism to jihad*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press

Jersild A (2004) The Chechen Wars in Historical Perspective: New Work on Contemporary Russian-Chechen Relations. *Slavic Review* 63(2): 367-377

Lapidus G W (1998) Contested Sovereignty: The Tragedy of Chechnya.
International Security 23(1): 5-49

Lieven A (2000): Nightmare in the Caucasus. *The Washington Quarterly* 23(1): 145-159

MacDonald D (2002) *Balkan holocaust? Serbian and Croatian victim - centered propaganda and the war in Yugoslavia*. Manchester and New York: Manchester University Press

McFaul M (1995) Eurasia Letter: Russian Politics after Chechnya. *Foreign Policy* (99)

- Makara M (2010) Understanding Spoiler Behavior Following the First Russo-Chechen War. Rapport: The Maxwell school of Syracuse university.
- Malcolm N (2002) *Bosnia a short history*. London: Pan Macmillan Ltd
- Mjøset L (2006) A case-study of a case-study. Strategies of generalization and specification in the study of Israel as a single case. *International Sociology* 21(5): 735-766.
- Mjøset, L. (2010): En makrokvalitativ studie av militær rekruttering. I: Dag Album, Marianne Nordli Hansen og Karin Widerberg (red.) *Metodene vår*. Oslo: Universitetsforlaget: 46-65.
- Mønnesland S (1992) *Før Jugoslavia og etter*. Oslo: Sypress Forlag
- Nichols J (1995): Who are the Chechen? Rapport: Newsletter of the Center for Slavic and East European Studies , UC Berkeley
- Oberschall A (2000) The manipulation of ethnicity: from ethnic cooperation to violence and war in Yugoslavia. *Ethnic and Racial Studies* 23(6): 982-1001
- Park E og Brandenberger D (2004) Imagined Community? Rethinking the Nationalist Origins of the Contemporary Chechen Crisis. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 5(3): 543-560
- Resic S (2010) *En historie om Balkan – Jugoslaviens oppgang og fall*. Historiska Media
- Rigi J (2007) The War in Chechnya : The Chaotic Mode of Domination, Violence and Bare Life in the Post-Soviet Context. *Critique of Anthropology* 27(1): 37-62
- Schäfer H (2004) The Janus Face of Religion: On the Religious Factor in "New Wars". *Numen- International review for the history of religion* 51(4): 407-431
- Schwartz S (2002) The Arab Betrayal of Balkan Islam. *Middle East Quarterly* 9(2): 43-52

Slack JA og Doyon R R (2001) Population Dynamics and Susceptibility for Ethnic Conflict: The Case of Bosnia and Herzegovina. *Journal of Peace Research* 38(2): 139-161

Smith D (2004) Trends and Causes of Armed Conflict. I: Austin A Fischer M and Ropers N (eds) *Transforming ethnopolitical conflict. The Berghof handbook*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften: 111-127

Strauss, A og Corbin, J (1990) *Basics of qualitative research*. Newbury Park: Sage

Swirszcz J (2009) The Role of Islam in Chechen National Identity. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 37(1): 59-88

Tilly C (1978) *From Mobilization to Revolution*. Boston: Addison-Wesley.

Tishkov V (1997) Political Anthropology of the Chechen War. *Security Dialogue* 28(4): 425-437

ten Dam C (2011) How to Feud and Rebel: 2. Histories, Cultures and Grievances of the Chechens and Albanians. *Iran and the Caucasus* 15(1-2): 235-273

Tretter Müller Schwanke Angeli og Richter (1994) "Ethnic Cleansing Operations in the northeast-Bosnian city of Zvornik from April through June 1992". Rapport: Ludwig Boltzmann Institute for Human Rights. I: Gratz (2011) *Elitocide in Bosnia and Herzegovina and its impact on the contemporary understanding of the crime of genocide*

Velikonja M (2003) *In Hoc Signo Vincas*: Religious Symbolism in the Balkan Wars 1991–1995. *International Journal of Politics, Culture and Society* 17(1): 25-40

Vujacic V (1995) Serbian nationalism, Slobodan Milosevic and the origins of the Yugoslav war, *The Harriman Review* 8(4)

Wieland C (2010) "Ethnic conflict" undressed: Patterns of contrast, interest of elites, and clienteles of foreign powers in comparative perspective—Bosnia, India, Pakistan.

Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity 29(2): 207-241

Walker E (1995) The Crisis In Chechnya. Rapport: Newsletter of the Center for Slavic and East European Studies, UC Berkeley

Walker E (1998) Islam in Chechnya. I: *Sammendrag av en forelesning ved konferansen: "Religion and Spirituality in Eastern Europe and the Former Soviet Union"*. Berkeley-Stanford: 13. mars 1998.

Antall ord i masteroppgaven: 36 279

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

